

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Riigi- ja haldusõiguse õppetool

Karen Männiste

**KINNIPEETA VALE INIMVÄÄRIKUST ALANDAVATE
KAMBRITINGIMUSTEGA TEKITATUD MITTEVARALISE
KAHJU HÜVITAMINE**

Magistritöö

Juhendaja:
LL.M. Ene Andresen

Tartu

2015

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Inimväärikus	6
1.1. Inimväärikuse olemus	6
1.2. Inimväärikuse asend teiste põhiõiguste kõrval	10
1.3. Inimväärikuse absoluutsus	14
2. Kinnipeetava inimväärikus ja inimväärikust alandavad kambritingimused	18
2.1. Kinnipeetava inimväärikus.....	18
2.2. Kinnipeetava kambritingimused	22
2.3. Inimväärikust alandavate kambritingimuste tõendamine	31
3. Kinnipeetavale kambritingimuste rikkumisega tekitatud mittevvaralise kahju hüvitamine.....	34
3.1. Isiku käsutuses olevad õiguskaitsevahendid	34
3.2. Mittevvaralise kahju hüvitamise nõude eeldused	38
3.3. Mittevvaralise kahju tõendamine.....	43
3.4. Mittevvaralise kahju heastamise viisid	46
3.4.1. Rahaline hüvitis	47
3.4.1.1. Hüvitise suuruse kindlaksmääramine	47
3.4.1.2. Hüvitise suuruse vähendamine.....	53
3.4.2. Naturaalrestitutsioon	55
3.5. Nõude esitamise kord	59
3.6. Nõude esitamise tähtaeg.....	62
Kokkuvõte	67
Summary	72
Kasutatud materjalide loetelu	76

Sissejuhatus

Inimväärikuse mõiste on abstraktne ning sellel puudub ühene definitsioon. Inimväärikus on kaasasündinud inimõigus ja seega võõrandamatu õigus, mis on igal inimesel, sõltumata ajast ja ruumist. Eesti õiguskorras näeb inimväärika kohtlemise kohustuse ette Eesti Vabariigi Põhiseaduse (PS) § 18.¹ Kuna inimväärikus on universaalne kategooria, mis ei sõltu isiku karistatusest ega tema asukohast, laieneb inimväärika kohtlemise nõue ka kinnipidamiskohas karistust kandvatele isikutele. Seda seisukohta toetab ka PS § 12, mille kohaselt on kõik seaduse ees võrdsed. Tulenevalt inimväärikuse mõiste abstraktsusest on inimväärikuse olemust lihtsam selgitada läbi olukordade, mil isik on oma väärikusest ilma jäetud ehk isikut on koheldud põhjendamatult halvasti.

Kui varasemalt seostus inimväärikus pigem riigile sätestatud keeluga, nüüd räägitakse nüüd üha rohkem riigi positiivsetest kohustustest. Riigil on näiteks kohustus tagada inimväärne elatustase või tagada invaliidist kinnipeetavale sobivad kinnipidamistingimused ja vajadusel ravi. Kuna inimväärika kohtlemise kohustus tuleneb otse seadusest, peab olema isikutele ette nähtud ka kaitse selle õigushüve võimaliku rikkumise eest. Inimväärikuse alandamisega tekitatud kahju hüvitamise võimaluse sätestab PS § 25, mille kohaselt on igaühel õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud mittevaralise ja materiaalse kahju hüvitamisele. Kuna käesolev magistr töö käsitleb avaliku võimu kandja poolt isiku õigushüve rikkumisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamist, kohaldub seadusena riigivastutuse seadus² (RVastS), mis sätestab avalike ülesannete täitmisel tekitatud kahju hüvitamise alused ja korra. Isikul on õigus nõuda mittevaralise kahju hüvitamist süüliselt väärikuse alandamise korral RVastS 9 lg 1 alusel.

Käesoleva magistr töö teema on ajendatud Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) lahendist *Tunis vs. Eesti*³, milles EIK asus seisukohale, et vahistatu hoidmine Tallinna Vangla kambris, mille isiklik ruum ühe kambris viibiva kinnipeetava kohta on vähem kui 3 m², on vastuolus Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga⁴ (EIÕK) ja käsitletav inimväärikust alandavana. EIK mõistis avaldajale välja ebainimlikes tingimustes viibimise eest mittevaralise kahju hüvitise 10 000 eurot. Pärast nimetatud lahendit pöördusid Tallinna Vanglas viibinud kinnipeetavad massiliselt kohtu poole. Näiteks ainuüksi Tartu Halduskohtule on alates *Tunis*

¹ Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 (...) RT I, 27.04.2011, 2.

² Riigivastutuse seadus. – RT I 2001, 47, 260 (...) RT I 13.09.2011, 11.

³ EIKo 19.12.2013, 429/12, *Tunis vs. Eesti*.

⁴ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 1996, 11, 34. RT II 2010, 14, 54..

vs. *Eesti* lahendi kuulutamisest 19. detsembril 2013 kuni 27. jaanuarini 2015 esitatud enam kui 200 hüvitamiskaebust seoses ebapiisava isikliku ruumiga Tallinna Vangla kambrites. Eelnevalt tulenevalt on Eesti kohtutes praegusel ajal aktuaalne teema kinnipeetavate isikliku ruumi suurus vanglas, kuid ka teiste kambri tingimuste vastavus seadusele. Selles töös analüüsitakse väärikut alandavaid olukordi üksnes seoses kambritingimustega ning käsitletakse üksnes õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamist.

Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, millistel juhtudel on tegemist inimväärikut alandavate kambritingimustega ning millistel juhtudel ja millises vormis tuleb sellistes tingimustes viibinud isikule tekitatud mittevaraline kahju hüvitada. Lähtudes töö eesmärgist on uurimisobjektiks kinni peetavate isikute kambritingimused vanglas. Analüüsist jäävad välja muude õiguste rikkumisega tekitatud võimalikud väärikuse alandamise juhtumid. Samuti ei uurita töös varalise kahju hüvitamist, kuna praktikas on ebainimlike kambritingimustega seoses esitatud valdavalt mittevaralise kahju hüvitamise nõudeid.

Töö eesmärgi saavutamiseks tuleb esmalt vastata küsimusele, mida kujutab endast inimväärikus ning kas kohtupraktikas on välja töötatud kriteeriumid inimväärikuse mõiste sisustamiseks ning inimväärikuse alandamise kriteeriumide väljaselgitamiseks. Seejärel selgitatakse töös välja, milliseid kambritingimusi peetakse inimväärikut alandavateks. Kuna riigil on kohustus tagada ka kinnipeetavatele inimväärikas kohtlemine vanglas, on oluliseks küsimuseks, kuidas tuleb selle kohustuse rikkumine kinnipeetavale heastada. Sellest tulenevalt analüüsitakse töös, millistel juhtudel tuleb rikkumise heastamiseks määrata isikule rahaline hüvitis ning millised võiksid olla alternatiivsed heastamisviisid. Lisaks selgitatakse välja mittevaralise kahju hüvitamise nõude kord ja tähtajad.

Magistritöö on jagatud kolmeks peatükiks. Töö esimeses, sissejuhatavas peatükis, antakse ülevaade inimväärikuse olemusest üldiselt, selgitatakse välja inimväärikuse asend teiste põhiõiguste kõrval ning hinnatakse, kas inimväärikus on absoluutne või on teatud juhtudel lubatud riivata õigust inimväärikale kohtlemisele.

Töö teises peatükis selgitatakse, millistest aktidest tuleneb kohustus tagada kinnipeetava inimväärikas kohtlemine vanglas ning mida tähendab inimväärikuse tagamise kohustus vanglas. Vanglas viibimine toob alati kaasa ebamugavustunde. Töös selgitatakse kohtupraktika põhjal välja, millistel juhtudel kvalifitseerub ebamugavustunne väärikuse alandamiseks. Töö

teises peatükis uuritakse, millistele tingimustele peab kinnipeetava kamber vastama ning milliste kambritingimuste korral saab tingimusi pidada inimväärikust alandavateks. Samuti vastatakse küsimusele, kellel lasub tõendamiskoormus seoses ebainimlike kambritingimustega. Peatükis analüüsitakse, kas Eesti kohtupraktika on kinnipidamistingimuste osas kooskõlas Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga.

Isikul tekkinud mittevaraline kahju seisneb eelkõige füüsilistes ja hingelistes kannatustes ja valus. Mittevaralise kahju tekkimist on keeruline tõendada ning teatud juhtudel kahju tekkimist ka eeldatakse. Tähelepanuta ei saa jätta, et rikkumise tulemusena tekkinud hingelisi kannatusi ei ole võimalik täielikult unustada. Töö kolmandas peatükis selgitatakse välja, kuidas on võimalik kinnipeetavale inimväärikuse alandamisega tekitatud mittevaraline kahju hüvitada. Lisaks milliseid õiguskaitsevahendeid on kinnipeetaval võimalik kasutada juhul, kui ta leiab, et tema inimväärikust on alandatud.

Kui isikule on väärikuse alandamisega tekitatud mittevaraline kahju, tuleb leida viis, kuidas seda kahju heastada. Tekib küsimus, kas väärikuse alandamist on üldse võimalik heastada? Väärikuse puhul ei ole tegemist rahaliselt hinnatava esemega, vaid tunnetusliku seisundiga. Rahalise hüvitise määramine ja naturaalsestistatsioon on võimalusteks, kuidas heastada tekitatud mittevaralist kahju. Töös tuuakse Eesti esimese astme kohtu praktika pinnalt ka näiteid väljamõistetud hüvitiste suurustest. Kolmandas peatükis käsitletakse veel, millistel juhtudel tuleb rikkumise heastamiseks määrata isikule rahaline hüvitis ning kas eksisteerib alternatiivseid heastamisviise. Selgitatakse välja, milliseid heastamise võimalusi tuleks eelistada ning milliseid valikuid on tehtud Eesti senises kohtupraktikas. Peatükis lahendatakse probleeme, mis seonduvad kohtule hüvitamiskaebuse esitamise korra ning hüvitamiskaebuse esitamise tähtaegadega.

Primaarseteks materjalideks, millele magistratöös on tuginetud, on asjakohased õigusallikad ja nii sise- kui välismaine – eelkõige Eesti kõigi kolme kohtu astme, aga ka Euroopa Inimõiguste Kohtu – kohtupraktika. Magistratöös on analüüsitud üle 100 kohtulahendi, lisaks on kasutatud Eesti seadusandlust, õigusaktide kommenteeritud väljaandeid ning kohtupraktika analüüsi. Töös püstitatud eesmärgi saavutamiseks kasutatakse õiguskirjandust ja kohtupraktikat, kasutades võrdlevat ja analüütilist meetodit.

1. Inimväärikus

1.1. Inimväärikuse olemus

Inimväärikuse aluspõhimõttel on rohkem kui kahe tuhande aasta pikkune ajalugu. Sellest hoolimata on selle sisu veel tänagi ebaselge, sest iga käsitlus on seotud kindla filosoofilis-maailmavaatelise lähenemisega. Inimväärikuse kandev idee on tähtsustada iga inimese elu ja tagada tema väärikas kohtlemine mistahes kohas ja ajal ning et inimväärikusele oleks tagatud riikideülene kaitse.

Inimväärikuse puhul on tegemist kaasasündinud õigusega ning see on igal inimesel. Samuti ei saa inimväärikus kaduma minna isegi juhul, kui isik on käitunud ebaväärikalt, sest inimväärikus on igal inimesel tema inimeseks olemise tõttu. Sellest tulenevalt peab olema isikule tagatud ka inimväärikuse kaitse. Vastasel juhul tekiks olukord, kus on üldteada, et igal inimesel on väärikus, kuid kaitse selle alandamise korral seaduse tasandil puudub.

Immanuel Kanti järgi on inimväärikusele omased mõistuspärasus ja vabadus, mille abil on inimestel võimalik endale valida väärtused ja eesmärgid. See annab inimesele väärikuse, mida ükski teine olend ei oma.⁵ Seega on väärikus seotud ka teatud valikuvabadusega. I. Kant oli seisukohal, et inimväärikuse kõige vajalikum komponent on austus ehk teisi inimesi tuleb kohelda austuse ja väärikusega, isegi kui nad ei „vääri“ sellist austust.⁶

Inimväärikuse, kui õigusmõiste määratlemisel, on oluline selle sisu ja tähendus. Mõiste määratlemine on oluline, et sellest oleks võimalik tuletada konkreetseid õiguseid ja kohustusi.⁷ Kuid inimväärikuse mõistet ei saa avada, tundmata inimõiguste olemuse käsitusi. Inimõigused on moraalsed õigused, mis kehtivad üksnes nende sisulise õigsuse tõttu. Teiseks inimõigustele iseloomulikuks tunnuseks on fundamentaalsus. Inimõigused kehtivad universaalselt, need on kõigil inimestel igal pool maailmas ühtviisi. Universaalsus on ka inimväärikuse mõiste tähtsaim kriteerium.⁸

⁵ M. Ernits. § 10 – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012.

⁶ A. Ploch. Why dignity matters: dignity and the right (or not) to rehabilitation from international and national perspectives – International Law and Politics, Vol 4, 2012, lk 895.

⁷ P. Tiedemann. Der Begriff der Menschenwürde. Eine Anträge an die Sozialphilosophie. – E-Journal Philosophie der Psychologie 2006, lk 8. Arvutivõrgus: <http://www.jp.philo.at/texte/TiedemannP1.pdf>.

⁸ H. Kranich. Inimväärikuse mõiste sisu sõltuvus õigussüsteemist. Juridica, IX/2010, lk 641.

Tänapäeva Eesti kontekstis on inimväärikus kui inimõiguste alusväärtus ning põhiprintsiip. Kasutades konteksti „inimväärikus on põhiprintsiip“, tuleb avada ka sõna „põhiprintsiip“ sisu. Põhiprintsiibid on printsiibid, mis põhjendavad põhiseaduse kõiki teisi printsiipe ja norme.⁹ Kõigi ja igäihe põhiõigused on sätestatud eelkõige Eesti Vabariigi põhiseaduse 2. peatükis. Inimväärikus on üks põhiseaduse aluspõhimõtetest, mis põhjendab ka kõiki teisi põhiseaduse printsiipe ja norme. Seda seisukohta on jaatanud ka Riigikohus ning osundanud põhiseaduse põhiprintsiibina inimväärikuse põhimõtet.¹⁰ Inimväärikus, kui põhiseaduslik põhimõte, kaitseb igäiht selle eest, et teda ei käsitataks vahendina riiklike eesmärkide saavutamisel – igäihe eksistents iseenesest on ühiskonna jaoks oluline väärtus.¹¹

Inimväärikuse printsiipi kui aluspõhimõtet on põhiseaduses toonitatud, kuid inimväärikuse mõiste sisu on õiguslikus mõttes põhiseaduses avamata. Kas inimväärikuse mõiste peaks olema põhiseaduses määratletud? Töö autori arvates on selle mõiste puhul konkreetne sisustamine ebavajalik ja annaks ilmselt ebamäärase tulemi. Mahukuse tõttu on tarbetu luua inimväärikuse mõiste sisustamiseks eraldiseisev kataloog, kuna see võib jääda mittetäielikuks. Inimväärikuse mõiste sisustamine sõltub paljuski iga hindaja väärtushinnangutest ning seetõttu võib osutuda vaidlusobjektiks.

Kuna tegemist on seaduse tasandil sisustamata mõistega, jääb mõiste sisustamine tõlgenduste ja kohtupraktika kujundada. Tõlgendamisvõimaluse olemasolu eeliseks on, et norm sisustatakse kohtupraktika kaudu ning seeläbi saab vajadusel kohtupraktika abil normi rakenduspraktikat ka muuta, mis on tunduvalt vähem aeganõudev, kui seaduses sätestatud normi muutmine.

Inimväärika kohtlemise tagamise kohustust on nimetatud nii seadustes kui rahvusvahelistes lepingutes. Inimväärika kohtlemise nõue tuleneb Eesti Vabariigi põhiseadusest, kui ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist,¹² mille artiklis 3 on märgitud, et kedagi ei tohi alandavalt kohelda. Seega selleks, et isikutele oleks tagatud inimväärne kohtlemine, peab isik teadma inimväärikuse tähendust, sest kohustuse olemust tundmata, ei saa seda ka täita.

⁹ R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica eriväljaanne/2001, lk 5-96.

¹⁰ RKPJV 21.01.2004 3-4-1-7-03, p 14.

¹¹ T. Annus. Riigiõigus. Tallinn: Juura, 2006, lk 254-255.

¹² Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 1996, 11, 34. RT II 2010, 14, 54.

Eesti Vabariik ratifitseeris EIÕK ja selle lisaprotokollid 15. juunil 2005 vastu võetud seadusega, mis jõustus 1. jaanuaril 2006. Õigusnormide hierarhias asub konventsioon põhiseaduse ja seaduste vahel.¹³ Seega on EIÕK Eesti Vabariigile siduv välisleping ning tulenevalt PS § 123 lg-st 2 vastuolu korral ülimuslik siseriikliku seaduse ees. Riigikohus on rõhutanud, et „Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon on [...] Eesti õiguskorra lahutamatu osa, ning selles sisalduvate õiguste ja vabaduste tagamine on põhiseaduse § 14 kohaselt ka kohtuvõimu kohustus.”¹⁴

Konventsiooniõiguste järgimine on Eesti poolt endale võetud rahvusvaheline kohustus ning eksimuse korral saab Euroopa Inimõiguste Kohus Eestile konventsioonirikkumist ette heita. Seega on EIÕK-l Euroopa õigusruumis õigust ühtlustav ja eeskuju andev funktsioon.¹⁵

Lisaks põhiseadusele ja EIÕK-le kaitseb inimväärikust piinamise keelu kaudu näiteks ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon.¹⁶ ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni preambulis on viidatud väärikusele: „Inimkonna kõigi liikmete sünnipärase väärikuse ning nende võrdsete ja võõrandamatute õiguste tunnustamine on vabaduse, õigluse ja rahu alus maailmas“. Sama deklaratsiooni artiklis 5 on sätestatud, et kellegi suhtes ei tohi rakendada piinamist või julma, ebainimlikku, inimväärikust alandavat kohtlemist või karistust.

Inimväärikus avaldub ning seda saab hinnata konkreetsetes elulistest situatsioonides. Tulenevalt inimväärikuse mõiste abstraktsusest on inimväärikuse olemust lihtsam selgitada läbi olukordade, mil isik on oma väärikusest ilma jäetud ehk isikut on koheldud halvasti. Konfliktsetes olukordades võib sõltuvalt asjaoludest õiglase otsuse langetamiseks osutada määravaks inimväärikus kui fundamentaalne ja üldine väärtus.¹⁷ Inimväärikuse aluspõhimõte on seega abstraktne põhimõte, mille puhul on raske ette kujutada kohaldamisjuhte, mis juba ei oleks kaetud mõne spetsiaalgarantiiga.

Tõlgendades EIÕK artiklit 3 tervikuna, on selge, et normi eesmärk on väärikuse kaitse. Alandust on tunnustatud, kui emotsiooni või tunnet, aga ka kui seisundit või sotsiaalsel tegurit.

¹³ R. Maruste. EIÕK staatus Eesti õigussüsteemis. – Juridica 1996/IX, lk 474-478.

¹⁴ RKÜKo 06.01.2004, 3-1-3-13-03, p 31.

¹⁵ M. Ernits. PõhiS 2 ptk sissejuhatus/1.3. - Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm. vlj. 3. vlj.

¹⁶ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni inimõiguste ülddeklaratsioon. Arvutivõrgus: <http://vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon>. 19.01.2015.

¹⁷ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura, 2004, lk 125.

Emotsioonide ja sotsiaalsete tegurite erinevused võimaldavad, et isik võib tunda alandamist ilma, et teda oleks sotsiaalselt alandatud. Alandamise duaalse aspekti tunnustamine on hädavajalik ja kohustuslik. Kohtlemine võib olla alandav, kui see mõjutab ohvri seisust, positsiooni, reputatsiooni või isiksust.¹⁸ Töö autori arvates ei ole EIÕK artikli 3 raames võimalik sildistada kindlat situatsiooni alandava kohtlemisena, kuna igäüks kogeb erinevaid olukordi erinevalt ning sõltub inimesest, kes kohtlemist koges. Teatud tingimused on lihtsalt äratuntavad, kui inimese jaoks vastuvõetamatud ja sobimatud tingimused (nt halvad sanitaartingimused).

Kuigi inimväärikuse mõistet ei ole üheselt seadustes ega õiguskirjanduses avatud, tuleb mõiste sisustamisel otsida pidepunkte kohtupraktikast. Kohtud on järjepidevalt rõhutanud, et iga juhtumit tuleb hinnata eraldiseisvalt ja kõiki asjaolusid arvesse võttes.

EIK on osundanud, et ebainimliku ja alandava kohtlemisena kvalifitseerumiseks EIÕK art 3 mõttes, peab väärkohtlemine olema ületanud teatud minimaalse raskusastme.¹⁹ RK on inimväärikuse alandamise osas märkinud, et alandav kohtlemine tuleb kõne alla juhul, kui tegemist on kohtlemisega, mis ületab sellega kaasnevate kannatuste vältimatu taseme.²⁰ Seega on EIK seisukohal, et kohtlemine peab olema ületanud teatud minimaalse raskusastme, kui Riigikohus on seadnud piiriks vältimatu kannatuste taseme ületamise. Töö autori arvates on tegemist samasisuliste seisukohtadega, mis on üksnes grammatiliselt erinevalt väljendatud. Seda seisukohta toetab asjaolu, et Riigikohus on enda lahendites viidanud ja tuginenud EIK sellesisulisele seisukohale ning sellega nõustunud. Samas tuleb märkida, et Riigikohus ega Euroopa Inimõiguste Kohus ei ole sisustanud mõistet „minimaalne raskusaste“ või „kannatuste vältimatu tase“. Kuigi mõisteid konkreetselt sisustatud ei ole, on mõlemad kohtud enda lahendites märkinud, et inimväärikuse alandamise hindamisel tuleb igal üksikjuhtumil kaaluda fakte tervikuna, arvestades kõiki mõjutavaid asjaolusid kogumis. Üldjuhul võetakse inimväärikuse alandamise hindamisel arvesse kohtlemise pikkust ja mõju isikule. Lisaks võib tähtsust omada isiku vanus, sugu ja tervises seisund.²¹

¹⁸ P. Kaufmann, H. Kuch. C. Neuhäuser. E. Webster. Humiliation, degradation, dehumanization. London; New York: Springer 2011, lk 71.

¹⁹ EIKo 06.04.2000, 26772/95, Labita vs. Italy.

²⁰ RKHKo 15.03.2010, 3-3-1-93-09; RKHKo 02.10.2014, 3-3-1-47-14, p 21.

²¹ EIKo 13.12.1977, 5310/71, Ireland vs. United Kingdom.

Näiteks on EIK praktikas leidnud, et inimväärikust alandava kohtlemisena on olnud tegemist juhul, kui äärmist ebamugavust on põhjustatud tundideks ning see on tekitanud isikule kas kehalisi ja/või vaimseid kannatusi, mis võisid isikule tekitada hirmu, ängistust ning alanduse tunnet.²² EIK on selgitanud, et muu hulgas võib väärkohtlemine kuuluda EIÕK art 3 keelu alla juhtudel, mil väärkohtlemine alandab või alavääristab isikut, väljendades lugupidamatust tema inimväärikuse suhtes või seda vähendades, või tekitab hirmutunnet, hingepiinu või alaväärsustunnet, mis võib murda isiku moraalse ja füüsilise vastupanu.²³ EIK on manitsenud, et inimest tuleb austada, sh tema füüsilist ja vaimset tervist²⁴ ning kritiseerinud isiku kohtlemist objektina.²⁵

1.2. Inimväärikuse asend teiste põhiõiguste kõrval

Põhiõigused on fundamentaalsed õigused, mis on kirjas põhiseaduses. Laiemas tähenduses on need kõik põhiseaduse teises peatükis sisalduvad õigused, s.o üksikisikute subjektiivsed õigused, millel on oma ulatus ja piirid ning mille adressaadiks on avaliku võimu kandja.²⁶ Põhiõiguste aluseks on inimõigused, mis aga sisaldavad alati ka põhiõigusi. Inimõigused põhinevad inimväärikusel ning on seega võõrandamatud.

Iga põhiõigusnorm on määratud reguleerima teatud eluvaldkonda ja on seega seotud sotsiaalse tegelikkusega, kaitstes mingit eksisteerivat või eksisteerida võivat hüve. Põhiõiguse kaitseala tähistab seda, milliseid hüvesid mingi põhiõigus kaitseb.²⁷ Põhiõiguse kaitseala, milleks on põhiõiguse kandja tegevus, omadus või seisund, on seotud põhiõiguse esemega.²⁸

Inimväärikusele on Eesti Vabariigi põhiseaduses viidatud nii §-s 10 kui inimväärikuse printsiibile ning §-s 18 kui keelule kedagi väärikust alandavalt kohelda. PS § 10 sätestab, et põhiseaduse 2. peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele. Nimetatud paragrahv

²² EIKo 26.10.2000, 30210/96, Kudla vs. Poola.

²³ EIKo 29.04.2002, 2346/02, Pretty vs. Ühendkuningriik.

²⁴ EIKo 19.04.2001, 28524/95, Peers vs. Greece.

²⁵ EIKo 25.04.1978, 5856/72, Tyrer vs. United Kingdom.

²⁶ M. Ernits. Põhiõiguste mõiste ja tähendus õigussüsteemis. – Juridica 1996/ IX, lk 463.

²⁷ T. Annus. Riigiõigus, lk 237.

²⁸ M. Ernits. PõhiS 2 ptk sissejuhatus/6.1. – Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. 3 vlj.

sätestab järelikult avatud loetelu õigustest, vabadustest ja kohustustest ning selgitab, et välistatud ei ole ka muud õigused, vabadused ega kohustused, kuid ainult juhul, kui need vastavad muuhulgas inimväärikuse põhimõttele. Seega ei ole inimväärikuse põhimõtte PS § 10 mõistes otseselt eraldiseisev põhiõigus vaid on üks põhiseaduse aluspõhimõtetest. Nimetatud paragrahv mainib lisaks inimväärikusele veel kolme aluspõhimõtet, milleks on sotsiaalliigi, demokraatia ja õigusriigi printsiip. Lõppastmes peavad aga kõik põhiseaduses sätestatud põhiõigused tuginema inimväärikuse põhimõttele, mis kinnitabki inimväärikuse olulisust teiste põhiõiguste kõrval. Riigikohus on samuti inimväärikust teistest põhiõigustest eraldi esile tõstnud, märkides, et inimväärikus on kõigi põhiõiguste alus ning põhiõiguste ja vabaduste kaitse eesmärk.²⁹ Inimväärikus on kõigi põhiõiguste alus ning iga põhiõigus kujutabki endast inimväärikuse aluspõhimõtte mõne aspekti väljendust.³⁰

Inimväärikuse põhimõttel on väljund ka põhiseaduse §-s 18 sätestatud keelus kedagi julmalt ja väärikust alandavalt kohelda. Kaitstud õiguse esemeline kaitseala hõlmab igauue vabaduse ja inimväärikuse, kitsamalt ka igauue valiku- ja tahtevabaduse.³¹ Isikuline kaitseala hõlmab igauht, s.o iga inimest, kes on Eesti Vabariigi jurisdiktsiooni all. Seega nii kodanikke kui ka mittekodanikke, nii neid, kes on vabad, kui ka neid, kes on oma vabaduses piiratud seaduslike sanktsioonide tagajärjel, s.t kinni peetavad, ning neid, kelle võime mõista oma tegude tähendust ja neid juhtida on piiratud, kas vanuse või psüühilise seisundi tõttu (nt patsiendid), kui ka neid, kelle väärikuse käsitus on erinev üldlevinust.³²

Analüüsides põhiseaduse § 10 ja § 18, saab asuda seisukohale, et § 18 on erinorm § 10 suhtes. PS §-s 10 on sätestatud inimväärikuse printsiip, millega tuleb igal juhul arvestada muuhulgas teiste õiguste, vabaduste ja kohustuste juures, mis ei ole põhiseaduses kirjas, kuid, mis tulenevad põhiseaduse mõttest. Paragrahvis 10 on toodud inimväärikuse põhimõtte, aga PS § 18 sätestab keelu kedagi piinata või karistada, julmalt või väärikust alandavalt kohelda ehk kaitsealuseks õiguseks on väärikus. Seega PS § 10 kätkeb endas riigi aluspõhimõtet, kui § 18 sätestab sisuliselt sama asja põhiõigusena. Kui PS-s ei oleks eraldiseisvalt põhiõigusena õigust inimväärikusele kohtlemisele § 18 näitel, tuleks rikkumine tuvastada § 10 vastu. Järelikult põhiõigus ja riigi põhiõiguse alus kattuvad mingil määral, sest inimväärikusest ja õigusest

²⁹ RKHKo 22.03.2006, 3-3-1-2-06, p 10; RKPK 21.01.2004, 3-4-1-7-03, p 14.

³⁰ M. Ernits. PõhiS § 10/3.1. – Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. 3. vlj.

³¹ R. Maruste. PõhiS § 18/2. – Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. 3. vlj.

³² R. Maruste. PõhiS § 18/2. – Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. 3. vlj.

inimväärsele kohtlemisele saab samaaegselt rääkida, kui riigi aluspõhimõttest ja kui indiviidi põhiõigusest.

PS §-s 18 sätestatud väärkohtlemise keeld on abstraktne. Paragrahvis osundatakse, et kedagi ei tohi piinata, julmalt või väärlikust alandavalt kohelda ega karistada. Nimetatud keelu all olevad õigused, s.h piinamine, julmus ja alandamine, on omavahel seotud, kuna tegemist on väärkohtlemise alaliikidega ning erinevad nad üksteisest ennekõike raskusastme poolest.³³ Piinamine on väärkohtlemise raskeim vorm. Piinamine seisneb eriti raskes ja teadlikus julmuses, ebainimlikkuses või alandamises, mis toob kaasa tugeva ja terava kannatuse või valu ning inimväärlikuse alandamise. Julm ehk alandav kohtlemine ja karistamine on piinamisest nõrgem. Üldiselt on iseloomulik, et julm ehk ebainimlik ja alandav kohtlemine on isiksuse tahet ja väärlikust tugevalt riivav, põhjendamatult ja taotluslikult isiksust ning tema väärlikust kahjustav ning teda alandav.³⁴ Seega, kui vaidlustatud tegevus ei kvalifitseeru PS § 18 mõttes piinamiseks, kui kõige raskemaks väärkohtlemise liigiks, ei ole välistatud, et tegemist oli alandava kohtlemisega, mille puhul ei pruugi isiku kannatused olla nii intensiivsed kui piinamisel, kuid sellega kaasneb siiski tavaliselt isiku alandamine, mis on nõrgem väärkohtlemise vorm ning on samamoodi PS § 18 kaitsealas.

Võrreldes põhiseaduse § 18 ja EIÕK artiklit 3, ilmneb, et põhiseaduses puudub mõiste „ebainimlik kohtlemine või karistamine“. Põhiseadus kasutab mõistet „julm kohtlemine ja karistamine“. Normidele rahvusvahelises jurisprudentsis antud sisu arvestades tuleb arvata, et põhiseaduses on julmust käsitletud ebainimlikkuse sünonüümina, s.o ebainimlik ehk julm.³⁵ Seda seisukohta kinnitab ka põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, kus § 18 selgituste all on märgitud julm ehk ebainimlik ja alandav kohtlemine. Nii EIÕK art 3 kui PS § 18 räägivad piinamisest ning ebainimlikust ja alandavast kohtlemisest, kuid jätavad täpsustamata, millised väärkohtlemise liigid kuuluvad vastavate sätete kaitsealasse.

Selleks, et välja selgitada millised väärkohtlemise liigid kuuluvad EIÕK art 3 ja PS § 18 kaitsealasse, tuleb pöörduda kohtupraktika poole. EIK on tunnustanud EIÕK art 3 mõttes kolmetasandilist väärkohtlemise vormi. Esiteks piinamine, teiseks ebainimlik kohtlemine või karistamine ning seejärel alandav kohtlemine või karistamine. Eristamine toetub eesmärgile ja

³³ R. Maruste. Väärkohtlemise käsitlus Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. – Juridica 2003/II, lk 121.

³⁴ R. Maruste. PõhiS § 18/11. – Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. 3. vlj.

³⁵ R. Maruste. PõhiS § 18/1. – Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. 3. vlj.

eelkõige karistuse raskusele.³⁶ Et tegemist oleks piinamisega, on EIK märkinud, et kohtlemine peab olema tahtlik ja ebainimlik, põhjustades väga tõsiseid ja julmi kannatusi. Alandava kohtlemise või karistamisega on EIK kohtu hinnangul tegemist juhul, kui kohtlemine või karistamine alandab indiviidi sellisel viisil, mis näitab tema suhtes austuse puudumist või vähendab isiku inimväärikust või põhjustab hirmutunnet, ahastust või alaväärsust, mis murrab isiku moraalse ja psüühilise vastupanu. Avalikkus ei ole oluline komponent alandaval kohtlemisel, kuna alandus võib olla ka üksnes isiku enda silmade läbi.³⁷ Rõhk on asetatud psühholoogilistele ja subjektiivsetele elementidele.³⁸ Ebainimliku kohtlemisega on tegemist juhul, kui täidetud on kolm tingimust. Peab olema kavatsus isikut halvasti kohelda, tekitada tõsiseid füüsilisi ja vaimseid kannatusi ning kui selliseks kohtlemiseks puudub õigustus.³⁹ Ettekavatsetuse osas on EIK olnud vastuolulisel seisukohal. EIK on vahetevahel arvestanud ettekavatsetust,⁴⁰ kuid teinekord on ettekavatsetuse tingimus kõrvale heidetud.⁴¹ Karistusi puudutavates küsimustes on olulised nii karistuse olemus, kui sisu ja selle täideviimise viis ja võtted, mida tuleb vaadelda igasuguse karistusega vältimatult kaasneva alanduse taustal.⁴²

Seega selgeid piire piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise vahel ei ole. Selleks, et väärkohtlemist liigitada EIÕK artikkel 3 ja PS § 18 alla, peab tegevus olema ületanud teatava miinimum raskusastme. Kui selline alampiir on saavutatud, eristatakse piinamist, ebainimlikku kohtlemist või alandavat kohtlemist lähtudes määrast. Raskusastme määratlemiseks tuleb EIK hinnangul arvestada väärkohtlemise kestusega, selle füüsilise ja vaimse toimega, mõnel juhul ka ohvri soo, vanuse ja tervisliku seisundiga.⁴³ Kui levinud üldiste standardite järgi oli kannatus ülemäärane, loetakse alampiir ületatuks. Näiteks on EIK lugenud väärkohtlemise ebainimlikuks, kui see oli ettekavatsetud, kestis mitmeid tunde järjest ja põhjustas kas kehalise vigastuse või intensiivseid hingelisi kannatusi.⁴⁴ Sellest tulenevalt saab jõuda järeldusele, et PS § 18 ja EIÕK art 3 kaitsealasse kuuluvad tegevused, mis ületavad teatud minimaalse

³⁶ Y. Arai-Yokoi, Grading Scale of Degradation: identifying the threshold of degrading treatment or punishment Under article 3 ECHR. Arvutivõrgus: <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r30903.pdf>. 15.12.2014.

³⁷ EIKo 10.07.2001, 33394/96, Price vs. Ühendkuningriigid; EIKo 25.04.1978, 5856/72, Tyrer vs. Ühendkuningriigid.

³⁸ Y. Arai-Yokoi, Grading Scale of Degradation: identifying the threshold of degrading treatment or punishment Under article 3 ECHR, lk 390.

³⁹ Y. Arai-Yokoi, Grading Scale of Degradation: identifying the threshold of degrading treatment or punishment Under article 3 ECHR, lk 389.

⁴⁰ EIKo 15.07.2002, 47095/99, Kalashnikov vs. Venemaa.

⁴¹ EIKo 13.12.1977, 5310/71, Irima vs. Ühendkuningriigid.

⁴² J. Murdoch. Kaitse piinamise või ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise vastu. Riigikohus. Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=534>, 09.01.2015.

⁴³ EIKo 13.12.1977, 5310/71, Iirimaa vs. Ühendkuningriigid.

⁴⁴ EIKo 26.10.2000, 30210/96, Kudla. vs Poola, para 92.

raskusastme, kuid seda, kas ebameeldivustunde künnis on ületatud selliselt, et seda saab kvalifitseerida piinamise, julma kohtlemise, ebainimliku kohtlemise või väärkuse alandamisena, on hindamise küsimus.

1.3. Inimväärkuse absoluutsus

Teatud põhiõigused võivad olla absoluutsed, kuid üldjuhul allub enamik inim- ja põhiõigusi mõningatele piirangutele. Nende piirangute lubatava piiri ja intensiivsuse äratundmine on aga üks kesksemaid ja keerulisemaid küsimusi.⁴⁵ Sellele seisukohale on asunud ka Riigikohus, märkides, et kaasaegses õigusteoorias valitseb ühene seisukoht selles, et ühiskonnas ei saa olla absoluutseid ehk piiramatuid põhiõigusi. Mis tahes põhiõiguse realiseerimisvõimalused saavad piiramatult kesta vaid seni, kuni seejuures ei takistata teise põhiõiguse realiseerimist. Sellises põhiõiguste konkurentsi olukorras tekib paratamatult põhiõiguste piiramise vajadus. Küsimusele sellest, milline on põhiõiguste hierarhia, puudub õigusteoorias ühene lahendus. Enamlevinud on seisukoht, et inimkeskses ühiskonnas tohib põhiõiguste konfliktolukordades kõige vähem piirata inimväärkust.⁴⁶ Sellest käsitlusest järeldeb, et ka inimväärkus ei ole absoluutne.

Inimväärkus kui kõigi inimõiguste ja põhiväärtuste alustala, mille kaitsmise vajalikkus on määratletud ka rahvusvahelises õiguses, peaks juba oma olemuselt olema absoluutne väärtus. Füüsilist ja vaimset väärkust, kui vabaduste ja õiguste kohaldamise eeltingimust, ei tohiks ühelgi tingimusel rikkuda.⁴⁷ Ei tohi jätta tähelepanuta, et mitte ühtegi õigust ei tohi rikkuda, põhjendatult piirata aga võib. Seega, kui tekib vajadus isiku õigust piirata, tuleb arvestada põhiseaduse §-s 11 sätestatuga, mille kohaselt tohib mistahes õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega, kusjuures piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.

EIÕK artiklis 3 sisalduv keeld piinamise, ebainimliku ja alandava kohtlemise vastu, on absoluutse iseloomuga ja ei sõltu isiku enda käitumisest.⁴⁸ Inimväärkuse absoluutsust täpsustab

⁴⁵ M. Olesk. Inim- ja põhiõigused vanglas. Euroopa vangistusõiguse põhimõtted. Justiitsministeerium. 2010, lk 18.

⁴⁶ RKKKo 26.08.1997, 3-1-1-80-97.

⁴⁷ D.Kretzmer, E. Klein. The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse. Kluwer Law International: Haag 2002, lk 119.

⁴⁸ EIKo 08.07.2014, 33038/04, Stoian vs. Rumeenia.

EIÕK art 15¹ lõige 2, mis sätestab, et inimväärikuse tagamisest ei või taganeda ka sõjaseisukorra ajal, v.a õiguspärase sõjaseisukorra ajal. Otseselt viitena inimväärikusele, kui absoluutsele väärtusele, annab Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 1, mille kohaselt on inimväärikus puutumatu.

Õiguskirjanduses toodu kohaselt puudub õiguste hierarhia ning konventsioonis sätestatud õigused võib jagada kahte kategooriasse. Esimesed on kvalifitseerimata õigused, millest mõned on taganematud ning teised kvalifitseeritud õigused. Taganematuteks õigusteks nimetatakse EIÕK art-s 3 sätestatud õigusi, kuna need on absoluutsed selles mõttes, et erandite tegemine ei ole lubatud.⁴⁹ Samuti on osundatud, et füüsilist ja vaimset väarikust, kui vabaduste ja õiguste kohaldamise eeltingimust, ei tohiks ühelgi tingimusel rikkuda.⁵⁰

Seega eksisteerivad inimväärikuse absoluutsuse osas erinevad seisukohad. Põhiseadusest ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist tuleneb, et inimväärikus on absoluutne ning inimväärikuse peab tagama mistahes ajal ja olukorras. Riigikohus on aga eelnimetatud 1997. aasta lahendis märkinud, et kõik põhiõigused on põhimõtteliselt piiratavad, s.h inimväärikus. Ka R. Maruste seisukoht on Riigikohtu 1997. aasta lahendit toetav ning ta on märkinud, et "Inimväärikuse austamise nõue ja selle autonoomsus ei ole siiski midagi absoluutselt piiramatut. Sellest kõlbelisest imperatiivist võib taganeda, kuid seda saab teha väga piiratud ulatuses, ainult kooskõlas põhiseadusega; rakendatav piirang peab olema vajalik demokraatlikus ühiskonnas ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Sekkumine peab olema tasakaalustatud ning rangelt proportsionaalne taotletava eesmärgiga, lähtuma isiku huvide ja konstitutsiooniliste väärtuste tasakaalustamisest ja lõppkokkuvõttes teenima üldisi huve. Sekkumiseks peab olema tungiv sotsiaalne vajadus ning ta peab olema tehtud ulatuses, mis on vältimatult vajalik."⁵¹ Autori arvates võib inimväärikuse riive kõne alla tulla sõjaseisukorra ajal, kui on ilmne, et inimväärikust ei saa tagada sellisel määral nagu seda tehakse rahu ajal. Sellisel juhul on oluline, et inimene ellu jääks ja vajadusel arstiabi saaks. Kui selle eesmärgi saavutamiseks sõja ajal riivatakse isiku inimväärikust teatud määral, on see ilmselt lubatav.

⁴⁹ C.Ovey., R. C.A.White. The European Convention on Human Rights. Oxford University Press, 2006. Fourth edition, lk 7.

⁵⁰ D. Kretzmer., E. Klein. The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse, lk 119.

⁵¹ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse, lk 125.

Inimväärikuse absoluutsuse hindamisel on veel probleemkohaks olukord, kui kõrvuti on erinevate isikute põhiõigused ning nende riive võimalikkus. Tekib küsimus, kas teatud juhtudel võib näiteks kahtlustatavaid informatsiooni saamiseks piinata, et päästa kellegi elu. EIK on seisukohal, et EIÕK art 3 sisu on absoluutne ning, et üht põhiõigust ei tohiks põhiõiguste konkurents eelistada teisele. Isegi selliste raskete probleemide lahendamisel nagu võitlus terrorismi või organiseeritud kuritegevusega pole mingilgi määral lubatud piinamine, ebainimlik või alandav kohtlemine ega karistamine.⁵²

Suurkoja lahendis *Gäfgen vs. Saksamaa* ei pidanud EIK väärkohtlemise või piinamisega ähvardamist lubatavaks isegi selleks, et kaitsta röövitud lapse elu. EIK küll möönis, et politseinikud tegutsesid kahtlustatavat ähvardades sooviga kaitsta röövitud lapse elu, kuid siiski rõhutas, et ebainimlik kohtlemine ja piinamine on tingimusteta keelatud ning seda keeldu ei muuda isegi soov kaitsta teise isiku elu. EIK osundas, et eelnimetatud põhimõttest ei ole lubatav taganeda ka siis, kui esineb kogu rahvust mõjutava õnnetuse või katastroofi oht. Eeltoodud asjas oli tegemist juhuga, kus isik lämmatas lapse ning viis ta surnukeha lähedalasuvasse järve. Seejärel esitas ta anonüümselt lunaraha nõude tapetu vanematele, ähvardades selle mittesaamisel lapse tappa. Pärast raha kättesaamist pidas politsei isiku kinni. Ülekuulamisel politseijaoskonnas ähvardas politseiametnik, et kohaldab avaldaja suhtes suuri kannatusi põhjustavaid meetmeid, kui avaldaja keeldub lapse asukohta avaldamast. Politseinikud tegutsesid eeldusel, et laps on elus, ta kannatab nälga ja on külmas. Seejärel tunnistas avaldaja tapmise üles ning viis politseinikud lapse surnukeha juurde. Föderaalne konstitutsioonikohus kinnitas, et avaldajalt kohtueelses menetluses saadud ülestunnistus oli konventsiooni artikli 3 rikkumine.⁵³

Inimväärikuse absoluutsust toetab EIK selle aasta 13. jaanuaril tehtud otsus Läti riigi vastu, kus kohus rõhutab, et rahvusvaheline õigus tunnustab õigust inimkeha väärikusele ka pärast surma. EIK osundas asjas *Elberte vs. Läti* lahendis rahvusvahelistele õigusaktidele, mille kohaselt inimkeha tuleb kohelda austavalt ka pärast isiku surma. Nimetatud asjas eemaldati lahkamisel liiklusõnnetuses surma saanud isiku kudesid ja organeid, mis saadeti Saksamaale implantaatide loomiseks. Lähisugulase nõusolekut selleks ei olnud. Kaebajaks oli surnud isiku abikaasa, kes sai toimunust teada alles kaks aastat hiljem ning oli pikka aega teadmatuses selle kohta, milliseid organeid eemaldati ning millisel eesmärgil. Kaebaja avaldus EIK-le oli konventsiooni

⁵² R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse, lk 120.

⁵³ EIKo 01.06.2010, 22978/05, *Gäfgen vs Saksamaa*.

artiklite 3 ja 8 rikkumise tuvastamiseks. EIK asus seisukohale, et kaebaja kannatused ületasid selliseid kannatusi, mis tavaliselt kaasnevad lähisugulase surmaga ning kaebajale on põhjustatud kannatusi artikli 3 tähenduses. EIK rõhutas, et EIÕK kaitseb õigust inimväärikusele, mis laieneb ka surnud isikule.⁵⁴

Saksa õiguses on inimväärikus sätestatud põhiseaduslikul tasandil absoluutsena. Saksamaal on inimväärikuse kaitse klausel kirjas artiklis 1, mille kohaselt inimväärikus on puutumatu ning inimväärikuse kaitse peab tagama riigivõim.⁵⁵ Saksa õiguses ei tunnistata riivet, vaid igasugune õiguse rikkumine on põhiseadusevastane. Inimväärikusel on absoluutne staatus õiguste ja huvide hierarhias, kuid tõlgendus on paindlik. Mõistet ei ole selgelt defineeritud ja see on pidevas arengus.⁵⁶

Eelnevale tuginedes nähtub, et nii seaduses, Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Riigikohtu praktikas, kui kirjanduses, on inimväärikuse absoluutsuse osas erinevad seisukohad. EIK on seisukohal, et inimväärikus on absoluutne ning see tuleb tagada igas olukorras. Riigikohus leiab, et ühiskonnas ei saa olla absoluutseid ja piiramatuid õigusi. Kirjanduses on kahepidiseid seisukohti. Töö autor nõustub Riigikohtu seisukohaga ning leiab, et inimväärikus ei saa olla absoluutne õigus. Inimväärikuse absoluutsuse korral tuleks kõik põhiõigused klassifitseerida absoluutseteks. Selline lähenemine tekitaks õiguste konkurentsi. Õiguste konkurentsi tekitab ka olukord, kui üks põhiõigus on absoluutne ning teine mitte. Samas on kohtupraktika väljendanud kindla seisukohana õiguste konkurentsi osas ning leidnud, et üht õigust ei või teisele eelistada.

⁵⁴ EIKo 13.01.2015, 61243/08, Elberte vs. Latvia.

⁵⁵ K. S. Ziegler., P. M. Huber. Current Problems in the Protection of Human Rights. Hart: 2013, lk 190.

⁵⁶ M. Kramer. Human Dignity in German Law. Arvutivõrgus: http://www.idi.org.il/media/250990/85_abstract_en.pdf. 14.01.2015.

2. Kinnipeetava inimväärikus ja inimväärikust alandavad kambritingimused

2.1. Kinnipeetava inimväärikus

Magistritöö üheks eesmärgiks on välja selgitada milliseid kambritingimusi peetakse inimväärikust alandavateks. Käesolevas alapeatükis selgitatakse välja millistest õigusaktidest tuleneb kohustus tagada kinnipeetavale inimväärne kohtlemine ning tuuakse näiteid juhtumitest, mida kohtud on pidanud kinnipeetava inimväärikuse alandamiseks. Analüüs kinnipeetava kambritingimustest, tuleb käsitleda järgmises alapeatükis.

PS § 12 sätestab, et kõik on seaduse ees võrdsed. Seega laieneb inimväärikuse tagamise kohustus ka kinnipeetavatele. Riigikohus on selgitanud, et asjaolu, et isik kannab karistust sooritatud kuriteo eest ning isiku paigutamisel kinnipidamisasutusse piiratakse tema põhiõigusi ja –vabadusi, ei anna alust sekkuda isiku põhiõigustesse enam, kui on seadusega lubatud.⁵⁷ Põhiõiguste ja –vabaduste, s.h siis inimväärikuse tagamise seaduslikkus on Eestis tagatud igaihe õigusega pöörduda oma õiguste ja vabaduste kaitseks kohtusse, mis on sätestatud PS §-s 15.

Kinnipidamisasutused pälvivad inim- ja põhiõigustega seoses kõrgendatud tähelepanu, kuna vanglad on suletud süsteemid, kus isik ja tema kõikide õiguste teostamine on põhimõtteliselt jäetud riigi kätte. Ehk piiratakse nende isikute õigusi ja vabadusi, kes on ülejäänud ühiskonnast eemaldatud.⁵⁸ EIÕK artikli 3 järgi peab riik tagama, et isikut hoitakse kinnipidamisasutuses sellistes tingimustes, mis austavad kinnipeetava inimväärikust. Meetme rakendamise viis ega meetod ei tohi põhjustada isikule kannatusi ega raskusi, mis ületavad kinnipidamisega kaasneva vältimatu kannatuste taseme. Arvestades vangistuse praktilisi nõudeid, peab kinnipeetava tervislik seisund ja heaolu olema piisavalt tagatud. Kinnipeetavad märgivad kohtule esitatud kaebustes põhjenduseks tihti peale, et vangla on nende väärikust alandanud. Inimväärikuse alandamise tunde tekkimise puhul on aga tegemist subjektiivse tunnetusega. Mingi tegu võib tunduda osadele isikutele nende inimväärikuse alandamisena, kui teistel isikutel sellist tunnet samadel tingimustel ei teki. Samas tuleb silmas pidada, et mitte

⁵⁷ RKHKo 22.03.2006, 3-3-1-2-06.

⁵⁸ M. Olesk. Inim- ja põhiõigused vanglas. Euroopa vangistusõiguse põhimõtted, lk 18.

kõik tekkida võivad negatiivsed tunded ei ole inimväärikuse alandamisena käsitletavat. Seega tuleb kinnipeetava inimväärikuse alandamise küsimuse korral alati hinnata iga konkreetse juhtumi asjaolusid eraldiseisvalt.

Kinnipidamiskohtades kinni peetud isikute inimväärikuse austamise nõue tuleneb eelkõige EIÕK art-st 3 ja PS §-st 18. Vangistuses viibiv isik on alati nõrgemas seisundis ning ametivõimudel on kohustus teda kaitsta. Samuti kohustab vangistusseaduse⁵⁹ (VangS) § 4¹ kohtlema kinnipeetavat, arestialust või vahistatut viisil, mis austab tema inimväärikust ning kindlustama, et karistuse kandmine või vahi all viibimine ei põhjustaks talle rohkem kannatusi või ebameeldivusi, kui need, mis paratamatult kaasnevad vanglas või arestimajas kinnipidamisega. Ka kaasaja Euroopa vangistusõigus rajaneb põhimõttel, et isiku õiguste kaitse ei lõppe vanglaväral. Kinnipidamisasutuses võetakse isikult küll automaatselt tema liikumisvabadus, kuid mitte tema teisi õigusi.⁶⁰ Üaltoodust nähtub, et mitmetes seadustes ja lepingutes on selgelt väljendatud seisukohta, et kinnipeetavale tuleb tagada inimväärne kohtlemine.

Eelvangistuse või vangistuse kandmisega kaasnevad paratamatult teatud kannatused, kuid inimväärikuse kaitseala ei hõlma siiski iga võimalikku ebameeldivustunnet, mida isik võib kinnipeetavana kogeda. Et saaks rääkida kinnipeetava inimväärikuse rikkumisest, peavad kinnipidamisega kaasnema isikule täiendavad piirangud ja kannatused, mis ei ole otseselt vajalikud kinnipidamisrežiimi järgimiseks.⁶¹ Samuti ei saa öelda, et vahistamine või vangistuse kandmine iseenesest kuulub EIÕK art 3 kohaldamisalasse.⁶² Küll aga on piirangute lubatava piiri ja intensiivsuse äratundmine inimõiguste teooria keerulisemaid ning kesksemaid küsimusi. Kohtulahendid ja pretsedendiõigus on kujundanud kinnipeetava inimväärikuse alandamise mõiste sisu. Enim probleeme inimväärikuse alandamisega seondub kinnipidamistingimustega. Kinnipidamistingimuste puhul on kaebustes välja toodud kinnipidamistegurite kombinatsioon, mis koosmõjus on alandavad: s.h näiteks halvad ja privaatsust mittevõimaldavad sanitaarruumid, kahjurid ja putukad kambrites ning ülerahvastatus ja vähene liikumisvõimalus.⁶³ Ka EIK on nimetatud tingimusi pidanud inimväärikuse alandamiseks.⁶⁴

⁵⁹ Vangistusseadus, RT I 2000, 58, 376...RT I, 12.07.2014, 10.

⁶⁰ J. Murdoch. The treatment of prisoners: European standards. Strasbourg: Council of Europe Publishing 2006, p 237.

⁶¹ RKHKo 15.03.10, 3-3-1-93-09.

⁶² TrtRKo 30.11.2007, 3-07-1426.

⁶³ P. Kaufmann., H. Kuch., C. Neuhäuser., E. Webster. Humiliation, degradation, dehumanization, lk 72.

⁶⁴ EIKo 15.07.2002, 47095/99, Kalashnikov vs Russia.

Väärikusega seotud küsimused puudutavad näiteks veel tervishoiukorraldamist kinnipidamisasutuses, füüsilist kohtlemist jmt. Väärikuse temaatika võib samuti puudutada selliseid inimõigusi nagu õigust elule, turvalisusele, isikuvabadusele, austusele perekonna ja eraelu vastu.⁶⁵

EIK on praktikas väarikuse alandamiseks pidanud järgmisi olukordi: täielik sotsiaalne isolatsioon,⁶⁶ erivajaduste ignoreerimine,⁶⁷ arstiabi andmata jätmine, millega kaasnevad rasked vigastused või surm,⁶⁸ põhjendamatult jõu kasutamine,⁶⁹ sundtoitlustamine ilma meditsiinilise vajaduseta,⁷⁰ ülerahvastatus kambris,⁷¹ alasti kinnipeetava läbiotsimine vastassoost vanglaametniku juuresolekul,⁷² paigutamine kolmeks kuuks pimedasse väiksesse kambrisse ilma jalutamisvõimaluseta⁷³ jm. Samuti on leitud, et väarikust alandavaks võivad osutuda halvad sanitaartingimused kogumis.⁷⁴

Riigikohus on inimväarikuse alandamist möönnud olukorras, kus mittesuitsetajast kinnipeetav paigutati ühte kambrisse suitsetajast kinnipeetavaga ning vangla ei suutnud tagada vangla sisekorraeeskirjast tuleneva keelu, kambris mittesuitsetamise kohta, järgimist. Kuigi vanglal ei ole keelatud paigutada ühte kambrisse suitsetajast ja mittesuitsetajast kinnipeetavaid, on vangla kambrites suitsetamine keelatud (VsKE § 82 lg 2, TubS § 30 lg 2 p 1) ning vangla peab selle tagama. Riigikohus selgitas, et üldteada on asjaolu, et passiivne suitsetamine kahjustab tervist ning väarikust alandab isiku asetamine olukorda, kus ta on sunnitud suitsu sisse hingama.⁷⁵ Ka EIK on pidanud võimalikuks EIÕK art 3 rikkumise olukorras, kus mittesuitsetajast kinnipeetav on ühte kambrisse paigutatud suitsetajast kinnipeetavaga.⁷⁶

⁶⁵ M, Hion. Piinamise, väärkohtlemise ja karistamise keeld, lk 48. Arvutivõrgus: http://www.juridica.ee/get_doc.php?id=507.

⁶⁶ EIKo 28.-09.2000, 25498/94, Messina vs. Itaalia (nr 2).

⁶⁷ EIKo 10.07.2001, 33394/96, Price vs. Ühendkuningriik.

⁶⁸ EIKo 27.06.2000, 22277/93, Ilhan vs. Türgi.

⁶⁹ EIKo 27.06.2000, 22277/93, Ilhan vs. Türgi.

⁷⁰ EIKo 05.04.2005, 54825/00, Nevmerzhitsky vs. Ukraina.

⁷¹ EIKo 27.03.2008, 67086/01, Korobov ja teised vs. Venemaa.

⁷² EIKo 24.07.2001, 44558/98, Valasinas vs. Leedu.

⁷³ EIKo 09.06.2005, 44082/98, I.I vs. Bulgaaria.

⁷⁴ EIKo 24.07.2001, 44558/98, Valasinas vs. Leedu.

⁷⁵ RKHKm 22.05.2014, 3-3-1-30-14; RKHko 28.02.2014, 3-3-1-6-14.

⁷⁶ EIKo 30.07.2013, 19730/10, Toma Barbu vs. Rumeenia.

Tartu Halduskohus ega Tartu Ringkonnakohus ei ole inimväärikuse alandamiseks pidanud olukorda, kui kinnipeetavale pandi Tartu Vanglas hommikusöögi jagamisel keedist riisipudru sisse, kuigi kinnipeetav ise oli seisukohal, et sellega rikkus riik tema õigusi ja alandas tema inimväärikust. Kohtud leidsid, et toidujagaja poolt riisipudru koos keedisega serveerimisega ei rikutud kaebaja õigusi ega alandatud tema inimväärikust.⁷⁷ Töö autor nõustub kohtute seisukohaga ning leiab, et nimetatud näite pinnalt on lihtne jõuda arusaamisele, et tegemist ei saanud olla kinnipeetava inimväärikuse alandamisega. Asjaolu, et kinnipeetav eelistab riisiputru süüa keediseta või, et keedis peab olema serveeritud pudru kõrvale, ei saa kuidagi kinnipeetavale tekitada selliseid kannatusi, mille põhjal saaks öelda, et isiku inimväärikust alandati.

Kohtud on enda seisukohti inimväärikuse mõiste osas ajas muutnud. Näiteks oli Riigikohus 2006. aastal seisukohal, et kinnipeetava nõuetele mittevastavasse kartserisse paigutamine õigusliku aluseta, s.h olukorras, kus selle aluseks olnud käskkiri tühistatakse, on tema inimväärikust alandav.⁷⁸ Teist seisukohta väljendati sama küsimuse osas 2010. aastal, kui Riigikohus märkis, et isiku õigusvastane kartseris hoidmine iseenesest ei ole inimväärikust alandav. Kohus selgitas, et õigusvastane kartserisse paigutamine võib olla inimväärikust alandav, kui sellega kaasnevad isikule täiendavad piirangud ja kannatused, mis ei ole otseselt vajalikud kinnipidamise režiimi järgimiseks.⁷⁹ Antud näite pinnalt ei saaks öelda, et varasemalt oli tegemist inimväärikuse mõiste ebaõige sisustamisega. Autori arvates kinnitab kohtu seisukoha muutumine, et inimväärikuse mõiste on ajas muutuv ning toiming, mida peeti varasemalt inimväärikust alandavaks, ei pruugi seda hilisemalt olla. Seega saab asuda seisukohale, et kohtupraktikal on oluline roll mõiste kaasajastamisel.

Väärkohtlemise keeld on absoluutne ning ei arvestata isegi seda, kas riigil on tahtlus isikut väärkohelda. EIK on sätestanud põhimõtte, et isegi juhul, kui võimudel ei olnud kavas kaebajale füüsilisi ega vaimseid kannatusi tekitada või kohtlemise eesmärgiks ei olnud kannatanut häbistada või alandada, ei ole välistatud EIÕK artikkel 3 rikkumine. Samamoodi ei õigusta majanduslikud või muud raskused mitte mingil juhul artikli 3 rikkumist.⁸⁰

⁷⁷ TrtRnKo 30.11.2007, 3-07-1426.

⁷⁸ RKHK 22.03.2006, 3-3-1-2-06.

⁷⁹ RKHK 15.03.2010, 3-3-1-93-09.

⁸⁰ M. Olesk. Inim- ja põhiõigused vanglas. Euroopa vangistusõiguse põhimõtted, lk 84.

Kui leiab tõendamist, et kinnipeetavat on alandavalt või ebainimlikult koheldud ning riigisisesele ei järgne siisugusele käitumisele rikkumist heastavaid sanktsioone, on Euroopa Inimõiguste Kohtul avalduse alusel võimalik tuvastada artikli 3 rikkumine ning riigilt välja mõista õiglane hüvitis kannatanu kasuks.⁸¹

Eelnevalt on märgitud, et seadustes ei ole sisustatud inimväärikuse mõistet. Töö autor on seisukohal, et kuigi ka kohtupraktika ei ole kujundanud ühtset seisukohta inimväärikuse mõiste tunnuste osas, on siiski kohtute poolt antud juhiseid, millistel juhtudel võiks möönda isiku inimväärikuse alandamist. Magistritöö alapunktis 1.1 ja käesolevas alapeatükis on selgitatud, millistel tingimustel peab EIK kohtlemist ebainimlikuks ja alandavaks - väärkohtlemine peab olema ületanud teatud minimaalse raskusastme. EIK on lisaks leidnud, et ka juhul, kui äärmist ebamugavust on põhjustatud tundideks ning see on tekitanud isikule kas kehalisi ja/või vaimseid kannatusi, mis võisid isikule tekitada hirmu, ängistust ning alanduse tunnet, on see isiku inimväärikust alandav. Näiteks olukorras, kus kinnipeetav on paigutatud mitmeks tunniks rahustusvoodisse. EIK märkis, et isikut ei või mittemeditsiinilistel põhjustel rahustusvoodisse paigutada kauemaks, kui kaheks tunniks.⁸²

Autor on eelneva põhjal seisukohal, et kinnipeetava ebainimlik või alandav kohtlemine kujutab endast enamasti kinnipeetava suhtes toime pandud halba füüsilist kohtlemist, kuid võib esineda ka psüühilise mõjutamisena. Seega isiku paigutamine vanglasse ei ole inimväärikust alandav kohtlemine ning seda ei ole ka mitte igasugune ebamugavustunde tekkimine vanglas.

2.2. Kinnipeetava kambritingimused

Kinni peetavate isikute seisukohalt on kõige olulisem küsimus õiguste ja vabaduste piiramisel just kinnipidamistingimused, mis peavad olema kooskõlas kehtivate seadustest tulenevate nõuetega ning rahvusvaheliste kinnipidamisstandarditega. EIK on EIÕK art 3 kohaldamisel korduvalt selgitanud kinnipidamistingimuste, s.h kinnipeetavate kasutuses oleva isikliku ruumi tähendust isiku õiguste kaitse tagamisel ning EIÕK art 3 rikkumise tuvastamise kriteeriume.

⁸¹ M. Hion. Piinamise, väärkohtlemise ja karistamise keeld, lk 48.

⁸² EIKo 29.05.2012, 16563/08, Julin vs. Eesti.

Riigikohus on samuti rõhutanud, et kinnipidamiskohas kinnipeetavatele isikutele tuleb tagada kohased kinnipidamistingimused, sõltumata sealjuures kinnipidamise kestusest.⁸³

Kinnipidamistingimuste vastavuse hindamisel EIÕK artikli 3 nõuetele tuleb meeles pidada seda, et kinnipidamine toob alati enesega kaasa kannatusi ja stressi. Küsimus on selles, kas on ületatud kinnipidamisega vältimatult kaasnevaid hingelisi ja füüsilisi kannatusi. Kinnipidamistingimuste hindamisel tuleb arvesse võtta kõnealuste tingimuste kumulatiivset mõju, kaebaja üksikuid väiteid ning konkreetset ajavahemikku, mille vältel isikut nendes tingimustes kinni peeti.⁸⁴

Halduskohtule esitatud kaebustest moodustavad väga suure osa kinnipeetavate nii vanglate kui arestimajade vangistustingimuste peale esitatud kaebused. Sealjuures märgitakse rikkumise tagajärjeks enamasti väärikuse alandamise tunde tekkimine ning liigsete kannatuste tekitamine. Kinnipeetavad leiavad, et nende väärikust on alandatud nende ebainimlikes kambritingimustes hoidmisega. Seetõttu on ka kohtupraktika selles valdkonnas käesolevaks ajaks ulatuslik, kuid ei saa asuda seisukohale, et ka üheselt selge ja kindla joonega.

EIK tegi Eesti suhtes 19. detsembril 2013 asjas *Tunis vs. Eesti* lahendi seoses Tallinna Vangla kambritingimustega, s.h ebapiisav põrandapind kambri.⁸⁵ Nimetatud lahendit võib nimetada „võtmeks“ paljudele kinnipeetavatele, kuna pärast nimetatud lahendit nägid kinnipeetavad võimalust taotleda Eesti riigilt mittevavalise kahju hüvitist seoses Tallinna Vanglas ebainimlikes kinnipidamistingimustes viibimisega. Käesolevas alapeatükis käsitletaksegi pärast EIK *Tunis vs. Eesti* lahendit kohtule esitatud Tallinna Vangla kambritingimustega seonduvaid kaasuseid.

EIK lahend asjas *Tunis vs. Eesti* tõi Eesti kohtutele kaasa kaebuste laviini Tallinna Vangla vastu. Kaebuseid, mille aluseks on Tallinna Vangla kambri ebapiisav põrandapind ja/või ebainimlikud kinnipidamistingimused üldiselt, on ainuüksi Tartu Halduskohtusse esitatud alates *Tunis vs. Eesti* lahendi kuulutamisest 19. detsembril 2013 kuni 27. jaanuarini 2015 enam kui 200.⁸⁶ Selleks ajaks on nendest 35. asjas tehtud juba sisulised lahendid, millele on esitatud

⁸³ RKHKo 10.10.2011, 3-3-1-38-13, p 21.

⁸⁴ EIKo 15.07.2002, 47095/99, Kalashnikov vs Venemaa.

⁸⁵ EIKo 19.12.2013, 429/12, Tunis vs. Eesti.

⁸⁶ Andmed pärinevad kohtute infosüsteemist KIS2.

apellatsioonkaebused. Tallinna Halduskohus on autorile teadaolevalt 27. jaanuari 2015 seisuga teinud ühe sisulise lahendi seoses kambri ülerahvastatusega.⁸⁷ Käesolevas alapeatükis arvestataksegi Eesti kohtute lahendite ja seisukohtadega, mis on tehtud seisuga kuni 27. jaanuar 2015.

Asjas *Tunis vs. Eesti* asus EIK seisukohale, et isiku kinnipidamine vangla kambri, mille isiklik ruum ühe kambri viibiva kinnipeetava kohta on alla 3 m², on EIÕK-ga vastuolus ja käsitletav alandava kohtlemisena. EIK märkis, et rikkumise tuvastamist ei mõjuta see, et kaebaja ei olnud kaevanud teiste vangistustingimuste üle kambri või vanglas tervikuna. Nimetatud kaasuses oli tegemist vahistatuga. Isik viibis Tallinna Vanglas kambrites (enamuse ajast 2,55 m² inimese kohta), milles oli temaga koos üldjuhul veel 5 kinnipeetavat. Kinnipeetaval oli jalutamisevõimalus 15 m² suuruses jalutushoovis üks tund ööpäevas, mida ta pidi jagama koos viie teise kinnipeetavaga. EIK rõhutas, et kuigi kambrites, kus on mitu kinnipeetavat, on soovitatav isiklik kambripind vähemalt 4 m², siis EIK senise praktika kohaselt on olukord, kus kinnipeetaval on vähem kui 3 m² põrandapinda, juba iseenesest konventsiooni artikli 3 rikkumise tuvastamise aluseks. Seega väljendas EIK selget seisukohta, et ülerahvastatus ja ruumipuudus, on juba iseenesest vastuolus EIÕK artikliga 3.

Märkimist väärrib, et esimestes lahendites kinnipeetavate kambrite suuruste osas ei määratlenud EIK konkreetset miinimumpiiri kambri, mis kvalifitseeruks inimväärikuse alandamiseks. Alles hilisemates lahendites, nagu ka väljatoodud *Tunis vs. Eesti* lahend, on märgitud kinnipeetava kasutuses oleva isikliku ruumiga seoses, et soovitatav minimaalne põrandapind on 4 m² isiku kohta ning alla 3 m² põrandapind isiku kohta on iseenesest EIÕK art 3 rikkumine. Ka Euroopa vanglareeglistik ei sätesta kambri suurusel miinimumpiiri. Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee on soovitanud tagada mitme kinnipeetavaga ruumis vähemalt 4 m² põrandapinda isiku kohta.

⁸⁷ Tallinna Halduskohtu otsus asjas 3-13-1119. Kohus tuvastas, et Tallinna Vangla tegevus, mis seisnes M.K.i paigutamises kambritesse, mille põrandapindala (sh. kambri sisustuse ja WC alla jääv põrandapind) oli väiksem kui 3 m² iga vastavas kambri kinni peetud isiku kohta, oli vastuolus PS §-st 18 ning EIÕK art-st 3 tuleneva inimväärikust alandava kohtlemise keeluga ning seeläbi õigusvastane. Kuigi mittevahalise kahju hüvitamise nõude jättis kohus rahuldamata põhjusel, et kaebajale inimväärikuse alandamisega põhjustatud kannatused ei olnud sedavõrd suured, ei saa väita, et 3m² suuruse miinimumi täitmisel oleks olnud privaatsust oluliselt rohkem kui seda kaebajal oli, mis tähendab seda, et kaebaja heaolu kõnealustes kambrites ei oleks saanud olla 3m² suuruse miinimumnõude täitmise korral oluliselt suurem. Kohus leidis, et toimingu õigusvastasuse tuvastamine kohtuotsuse resolütiivosas on vajalik kaebajale rikutud õiguste heastamiseks kohase alternatiivina rahalise hüvitise väljamõistmise asemel. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/maa_ringkonna_kohtulahendid/menetlus.html?kohtuasjaNumber=3-13-1119/36.

Nendele soovitudele on ka EIK viidanud, kuid need ei ole Eesti riigile siduvad, vaid on pigem soovitusliku iseloomuga.

Millistele tingimustele peab vastama kinnipeetava elukamber Eesti seaduste kohaselt, annab vastuse eelkõige vangistusseadus. VangS § 45 lg 1 kohaselt peab kinnipeetava kamber vastama ehitusseaduse alusel eluruumile kehtestatud üldistele nõuetele, mis tagavad kinnipeetavale kambris elutegevuseks vajaliku õhuhulga ja selle ringluse, valguse ja temperatuuri. Kambris peab olema aken ja kunstlik valgustus, mis kindlustab ruumi piisava valgustatuse. Kambris suuruse ja kambris sisustusse kuuluvate esemete loetelu kehtestab valdkonna eest vastutav minister vangla sisekorraeskirjas.

Eestis oli Justiitsministeeriumi määrusega kehtestatud vangla sisekorraeskirja (VSkE) kohaselt kuni 31. detsembrini 2013 kehtestatud kambris põrandapinna minimaalmäär 2,5 m² kinnipeetava kohta. Alates 1. jaanuarist 2014 on vangla sisekorraeskirja § 6 lg 6 kohaselt kinnipeetavale toas ette nähtud vähemalt 2,5 m² põrandapinda ja kambris vähemalt 3 m² vaba põrandapinda.

Sellest tulenevalt on õigustatud küsimus, kas vangla sisekorraeskirja § 6 lg 6 varasem redaktsioon (v. r) on põhiseaduspärane, kuna EIK viitas, et kinnipeetava hoidmine alla 3 m² isikliku ruumiga kambris on iseenesest inimväärikust alandav. Tartu Halduskohus tuvastas VSke § 6 lg 6 v.r põhiseadusega vastuolu osas, milles see nägi ette, et kinnipeetava isiklik ruum peab kambris olema vähemalt 2,5 m², aga võib olla väiksem kui 3 m² rahuldades kinnipeetava V. T. ühes kaebusega esitatud taotluse, tunnistada VSke § 6 lg 6 v.r põhiseadusega vastuolus olevaks.⁸⁸ Tartu Halduskohus edastas taotluse lahendamiseks Riigikohtu Põhiseaduslikkuse Järelevalve Kolleegiumile (PSJVK).

PSJVK asus seisukohale, et VSke § 6 lõike 6 v.r, mis nägi kinnipeetavale ette kambris vähemalt 2,5 m² põrandapinda, ei riivanud, arvestades VSke regulatsiooni kogumis, kaebaja õigust inimväärikale kohtlemisele ning seega ei olnud norm ka põhiseadusega vastuolus. PSJVK märkis, et VSke § 6 lõike 6 v.r võimaldas tagada kinnipeetavale ka rohkem põrandapinda kui 2,5 m², kui see oli vajalik konkreetses olukorras inimväärikuse põhimõttele vastavate kinnipidamistingimuste kindlustamiseks. Samuti oli võimalik kambris vähene põrandapind

⁸⁸ TrtHKo 11.03.2014, 3-13-1885 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses).

kompenseerida muude meetmetega. Kolleegium aga rõhutas, et normi põhiseaduspärasus ei välista, et kinnipidamistingimustega kogumis võidi rikkuda kinnipeetav V. T. inimväärikust.⁸⁹

Sarnaselt Riigikohtu käsitlesele, on ka EIK korduvalt leidnud, et isikliku ruumi ebapiisavust võib kompenseerida kinnipidamise režiim, kus kinnipeetud isikul on võimalik päeval liikuda väljaspool kambrit. Näiteks, kui isikul oli võimalik igal päeval tegeleda mitme tunni kestel kehaliste harjutustega väljaspool kambrit ning viibida hommikupoolikuti erinevates spordiruumides.⁹⁰

Töö autori arvates kõnealuses lahendis Riigikohus sisuliselt möönis, et reaalne kinnipidamine 2,5 m² suurusel pinnal on inimväärikust alandav, aga kuna kohus leidis, et teoreetiliselt ei kohusta kehtiv õigus väljaspool öörahu kinnipeetavaid kambris kinni hoidma, oleks tegemist olnud iseenesest põhiseaduspärase normiga. Autori arvates on küsitav, kas tegelikkuses oleks Eesti vanglates võimalik niisugust kinnipidamisrežiimi järgida, mille puhul asja sisuliselt lahendades võiks leida, et 2,5 m² isiklikku ruumi kinnipeetava kohta on piisav. Sellest tulenevalt on autor seisukohal, et Riigikohus oleks vajadusel leidnud ka argumendid ütlemaks, et kuna praktikas viib 2,5 m² alati inimväärikuse alandamisele, on see põhiseadusevastane.

Eeltoodut võib ehk pidada hinnangute küsimuseks, kuid autor leiab, et Riigikohus jättis lahendis tähelepanuta olulise nüansi. Kaebuse esitaja, V. T, viibis Tallinna Vanglas enamuse vaidlusalusest ajast vahistatuna, mitte kinnipeetavana nagu Riigikohus märkis. Erisus seisneb selles, et tulenevalt VangS § 90 lg-st 3, viibib vahistatu 23 tundi ööpäevas kambris luku taga. Seega Riigikohtu konstruktsioon sellest, kuidas teatud juhtudel võiks 2,5 m² põrandapinda isiku kohta olla põhiseaduspärane, kuna kehtiv õigus võimaldab teoreetiliselt vanglal lubada kinnipeetaval päev otsa sektoris vabalt ringi liikuda, ei saanud vahistatute osas isegi teoreetiliselt õige olla, sest lahendis loetletud võimalused reeglina ei laiene vahistatutele. Riigikohus oli lahendis välja toonud ka sisseostude tegemise võimaluse, mida saavad ka vahistatud teha, kuid sisseostude tegemiseks ei lahku kinnipeetav ega vahistatu kambrist, vaid isik teeb ostu enda kambrist. Seega ei saanud ka sisseostude tegemiseks kinnipeetav V. T. liikuda kambrist väljaspool.

⁸⁹ RKPJK 20.06.2014, 3-4-1-9-14.

⁹⁰ EIK 02.12.2014, 5901/13, Pozaic vs. Horvaatia.

EIK on selgelt asjas *Tunis vs. Eesti* väljendanud seisukohta, et alla 3 m² põrandapinna korral on Eesti vahistatutele kohaldatav režiim inimväärikust alandav. Praktilisest aspektist tähendab töö autori arvates Riigikohtu lahend seda, et kui teistsuguse lahendi korral oleks saanud kohtud kontrollida edaspidi lihtsalt kambrite ruutmeetreid, viiakse nüüd läbi üsna koormav tõendamismenetlus selle kohta, millal ja mis põhjustel kinnipeetav sai kambrist väljas viibida. Selge ei ole aga see, kas see ka lõppjärel dust muuta saab.

Oluline küsimus kambripinna kaasuste juures on veel asjaolu, kuidas arvutada isikliku ruumi suurus kambris. VSKE § 6 lg 6 sõnastusest ei nähtu, et mõeldud on vaba põrandapinda, mis annaks aluse kambripinnast välja arvata mööblialune pind. Üldteada olevalt lähtutakse eluruumi pindala mõõtmisel eluruumi kogupinnast, arvestamata sellest maha mööbliga kaetud alasid.

Nii EIK otsuses asjas *Tunis vs. Eesti* p-dest 9, 11 ja 46 kui ka 9. jaanuari 2014. a otsuses asjas *Jevšnik vs. Sloveenia* p-dest 7, 21 ja 25 nähtub, et EIK lähtub isikliku ruumi arvutamisel kambri pindala ja seal viibivate kinnipeetavate jagatisest, arvestamata kambris asuvat mööblit. Samades kohtuasjades ning ka teistes lahendites ei ole EIK pidanud põhjendatuks arvestada tualetialust pinda kambri põrandapinna hulka. Seega ei saa ka kambris asuvat tualetti kambri põrandapinna määramisel arvesse võtta ning see arvestatakse kambri üldpinnast maha, vaatamata sellele, et VSKE § 7 lg 1 p-s 7 on WC nimetatud kambri sisustusse kuuluvana. Kuna Tallinna Vangla kambrid on üldjuhul kuni 15 m² suurused ning kambris viibib samal ajal kuni 6 kinnipeetavat, on kambris juhul, kui see on maksimaalselt kasutatud, isiklik ruum kinnipeetava kohta alati alla 2,5 m². Järelikult võib tõdeda, et EIK praktika kohaselt on sellises olukorras tegemist iseenesest inimväärikust alandavate kambritingimustega.

Eesti esimese astme kohtud on isikliku ruumi suuruse arvutamisel üldjuhul ühesel seisukohal. Kambri pinnast arvatakse maha tualeti alla jääv pind ning mööblialust pinda maha ei arvata.⁹¹ Samas on olnud ka vastupidiseid seisukohti. Näiteks on Tartu Halduskohus ühes esimeses otsuses pärast EIK lahendit asjas *Tunis vs. Eesti* põrandapinnaga seonduvas lahendis asunud seisukohale, et kambri üldpindalast tuleb maha arvata ka mööbli alla jääv ala pindala. Kohus viitas EIK praktikale (7. aprilli 2009. a otsus asjas nr 6586/03: *Branduse vs. Rumeenia*; 11. veebruari 2010. a otsus asjas nr 43589/02: *Salakhutdinov vs. Venemaa*; 26. novembri 2013. a

⁹¹ TrtHKO 30.09.2014, 3-14-196 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses); TrtHKO 02.10.2014, 3-14-51196 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses).

otsus asjas nr 19548/04: *Cojoaca vs. Rumeenia*).⁹² Seega on kohtud erineval ajal erinevalt tõlgendanud ka EIK seisukohti.

Asjades, kus ülerahvastatus ei põhjusta iseenesest EIÕK art 3 rikkumist, hindab EIK artikli 3 rikkumise kontrollimiseks lisaks isikliku ruumi suurusele ka muid kinnipidamistingimusi. Näiteks kui isiklik ruum oli üle küll 4 m², siis raskendas olukorda voodikohtade ebapiisavus.⁹³ Asjas, kus isiklik ruum oli üle 3 m², arvestas EIK ennekõike väljaspool kambrit võimaldatava äärmiselt lühikese ajaga igal päeval ja kõrge temperatuuriga.⁹⁴ EIK on viidanud, et kinnipidamistingimuste hindamisel tuleb arvesse võtta tingimuste kumulatiivset mõju ja ajavahemikku, mille jooksul isikut konkreetsetes tingimustes kinni peeti.⁹⁵

Eesti esimese astme kohtud on teistele kinnipidamisega seonduvatele asjaoludele viidanud eelkõige juhtudel, kui kaebaja on need teised asjaolud kaebuses välja toonud. Kui kaebaja leiab, et inimväärikust on rikutud vaid põhjusel, et kamber oli liiga väike, ei otsi kohus omaalgatuslikult tõendeid selle kohta, kas ja kui tihti kaebajal võimaldati duši all käia või kas ventilatsioon oli piisav.

Vajadus analüüsida põrandapinna suuruse kõrval teisi kinnipidamistingimusi, on töö autori arvates loonud teatava menetlusliku probleemi, arvestades kinnipeetavatele ettenähtud kohustusliku kohtueelse menetlusega. Nimelt ei saa kinnipeetav kohtumenetluses tugineda uutele kahjulikele tagajärgedele, mida ta ei ole varasemas kohtueelses menetluses välja toonud. Seega juhul, kui kinnipeetav on kahju hüvitamise taotluses vanglale märkinud üksnes põrandapinna suuruse problemaatika, aga kaebuses toob välja, et ta ei saanud nt sportida, on sageli kohus kaebuse osaliselt tagastanud. Töö autorile teadaolevalt ei ole sel põhjusel kaebuse osalist tagastamist edasi kaevatud. Ilmselt ei pea kinnipeetavad seda vajalikuks, kuna põrandapinnaga seotud nõue on menetluses. Samas tuleb arvestada Riigikohtu ja EIK praktikast tulenevat, et piiripealsetel juhtumitel tuleb arvestada ka teiste tingimustega. Sellisel juhul tekib küsimus, kas põrandapinna kaebustes välja toodud teised kinnipidamistingimused on täiendavad nõude alused ja alluvad seega kohtueelse menetluse regulatsioonile või on tegemist lihtsalt põrandapinnaga seotud nõude täiendava põhistamisega, mis ei ole keelatud.

⁹² TrtHKo 11.03.2014, 3-13-1885 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses).

⁹³ EIKo 13.11.2014, 75985/12, Bahna vs. Rumeenia.

⁹⁴ EIK 06.11.2014, Petrovich vs. Rumeenia.

⁹⁵ EIKo 02.07.2009, 41653/05, Kochetkov vs. Eesti.

Kui ülaltoodut analüüsidest võiks asuda seisukohale, et EIK on isikliku ruumi suuruse ja muude kinnipidamistingimuste arvestamisel EIÕK art 3 rikkumist tuvastanud kindlaid kriteeriume järgides, siis nii see ei ole. EIK on märkinud ühes hiljutises lahendis, et natuke alla 3 m² isiklikku pinda võib olla teinekord lubatav, kui teised tingimused seda kompenseerivad.⁹⁶ Nimetatud lahendis on aga arvesse võetud kinnipeetava suurt liikumisvabadust, s.h võimalust üsna vabalt sportida ja isegi võimalust filme laenutada. Kuna võrdväärseid vabadusi Eesti vanglates ei eksisteeri, ei saa see lahend Eesti kohtupraktikat kokkuvõttes mõjutada ning ilmselt tuleb ka edaspidi kohtutel lähtuda siiski 3 m² reeglist. Märkimist väärib, et nimetatud lahend esindab kõige riigisõbralikumat käsitlust neljast käsitlusest, mida EIK paralleelselt viljeleb, mistõttu on see lahend väga hõlpsasti rünnatav. Nimetatud lahendile on kirjutanud eriarvamuse EIK kohtunik Sicilianos.

Kohtunik Sicilianos viitab eriarvamuses, et EIK kohtulahend tõstatab rohkem metodoloogilisi ja sisulisi küsimusi seoses kinnipeetavate isikliku ruumiga, kui vastab. Põhiküsimuseks on see, kas isiklik ruum alla 3 m² on iseenesest EIÕK artikli 3 nõuete rikkumine või kaasneb sellega üksnes tugev eeldus rikkumise tuvastamiseks.

Sicilianos toob eriarvamuses selgelt välja neli üldpõhimõtet, mida EIK samaaegselt kohaldab seoses ülerahvastatusega vanglas. Esiteks „vähem kui 3 m² isiklikku ruumi loob tugeva eelduse rikkumisele.“ Sicilianos märgib, et EIK viitab seoses kinnipeetava minimaalse ruumiga, mis peaks tema käsutuses olema, et kohus on alati keeldunud määramast kui palju ruutmeetreid peab kinnipeetaval olema tulenevalt konventsioonist, kuigi samas lahendis viidatakse Ananyev jt vs. Venemaa lahendile, kus rõhutatakse, et igal kinnipeetaval peab olema isiklik magamiskoht kambris, vähemalt 3 m² vaba põrandapinda ja pind kambris peab olema selline, et kinnipeetaval oleks võimalik seal mööbli vahel vabalt liikuda. Seega viitab Sicilianos, kui vastuolulistel seisukohtadel EIK on.

Teiseks üldpõhimõtteks seoses ülerahvastatusega vanglas, mida EIK on enim kohaldanud, on „vähem kui 3 m² isiklikku ruumi on iseenesest inimväärikust alandav.“⁹⁷ Kolmandaks üldpõhimõttena on välja toodud „vähem kui 4 m² isiklikku pinda on iseenesest inimväärikust

⁹⁶ EIKo 12.03.2015, 7334/13, Mursic vs. Horvaatia.

⁹⁷ EIKo 25.09.2012, 58164/10, Bygylashvili vs. Kreeka; EIKo 05.06.2014, 33761/05, Tereshchenko vs. Venemaa.

alandav.“⁹⁸ Sellisest kriteeriumist lähtudes ei ole EIK otsused identselt sõnastatud. On lahendeid, kus loetakse vähem kui 4 m² iseenesest inimväärikust alandavaks, kui teistel juhtudel leitakse, et vähem kui 4 m² isiklikku pinda loob tugeva eelduse rikkumiseks võttes arvesse ka teisi aspekte.⁹⁹ See ongi neljas üldpõhimõte mida EIK kasutab paralleelselt eelpool nimetatud kolme põhimõttega.

EIK-i praktika analüüsi pinnalt võib järeldada, et praktika on üsna laialivalguv. Eesti kohtunikele annab see kambritingimustega seonduvat asja lahendades võimaluse valida endale meelepäraseim EIK seisukoht.

Lühidalt üaltoodut kokkuvõttes saab tõdeda, et kuigi EIK asus juba 2013. aasta detsembris konkreetselt Tallinna Vangla kambriringimuste osas seisukohale, et isikule alla 3 m² isiklik pind kambris on iseenesest inimväärikust alandav, leidis Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium 2014. aasta juunis, et ei saa eeldada, et 2,5 m² põrandapinda kinnipeetava kohta iseenesest alandab isiku väärikust, vaid hinnata tuleb kinnipidamistingimusi kogumis. Samas on hilisemalt EIK teinud ka vastupidiseid lahendeid.

Eesti esimese astme kohtud on 2015. aasta alguseks siiski valdavalt seisukohal, et ainuüksi alla 3 m² isikliku ruumiga kambris viibimine on väärikust alandav ning teisi tingimusi kogumis hinnatakse eelkõige juhul, kui kohus hakkab kaaluma võimaliku kahju hüvitise suuruse väljamõistmist. Töö autor on seisukohal, et esimese astme kohtute lähenemine on mõistlik, kuna EIK-i seisukohtadest ei saa teadlikult mööda vaadata. Vastasel juhul võib EIK-i seisukohtade arvestamata jätmine tuua kaasa uute kaebuste laviini EIK-sse, kus väljamõistetavad hüvitised on kordades suuremad kui siseriiklikult välja mõistetakse. Samas ei tohi tähelepanuta jätta, et teise instantsi kohus ei ole käesoleva töö esitamise hetke seisuga lahendanud esimese astme kohtute lahendite peale esitatud apellatsioonkaebuseid seoses ebainimlike kambriringimustega ja isikliku pinna suurusega kambris. Seega võib teise instantsi kohus või Riigikohus võtta isikliku pinna suuruse küsimuse lahendamisel hoopis uue, teistsuguse suuna ja seisukoha.

⁹⁸ EIKo 03.02.2015, 22765/12, Apostu vs. Rumeenia.

⁹⁹ EIKo 10.12.2013, 7087/04, Novikov vs. Venemaa; EIK 20.01.2015, 47775/10, Tomoiaga vs. Rumeenia.

2.3. Inimväärlikust alandavate kambritingimuste tõendamine

Halduskohtumenetluses on tõendamiskoormus eelkõige kaebajal. Tulenevalt halduskohtumenetluse seadustiku¹⁰⁰ (HKMS) § 59 lg-st 1, peab menetlusosaline tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema väited, kui seadusest ei tulene teisiti, samuti kohtu nõudmisel neid asjaolusid, mille puhul võib eeldada, et just temal on vastavatele tõenditele juurdepääs. Kui tõendite esitamine ei ole võimalik, tuleb näidata põhjused, miks neid esitada ei saa, ja teatada, kus tõendid asuvad või võivad asuda. Seega peab kaebaja eelkõige ise esitama tõendeid kaebuses väidetud asjaolude tõendamiseks.

Kinnipidamistingimuste puhul on aga kaebajal üsna raske enda väiteid tõendada, kuna teatud juhtudel on ainult vanglal juurdepääs vajalikele dokumentidele. Näiteks ei ole kinnipeetaval võimalik kohtule esitada dokumente, mis tõendaksid kambri suurust või näitaksid isikute arvu kambri erinevatel perioodidel, mis on üheks oluliseks faktiks isikliku pinna arvutamisel. Nimetatud olukorras on võimalik rakendada tõendamiskoormuse üleminekut, mille kohaselt tuleb menetlusosalisel esitada tõendid tema sfääri kuuluvate asjaolude kohta.¹⁰¹ Enda sfääri kuuluvate asjaolude tõendamise kohustus ei ole üldine ega konkureeri tõendamiskoormuse üldreegliga. Asjaolu kuulumine teise menetlusosalise sfääri võibki tekitada tõendamiskoormuse ülemineku. Ülemineku aluseks on võimalus eeldada, et teisel menetlusosalisel on vastavatele tõenditele hõlpsam või ainus juurdepääs.¹⁰² Kuna kambritingimuste osas on üksnes vanglal võimalik asjakohaseid tõendeid esitada, toimub kambritingimuste ja teiste kinnipidamistingimuste tõendite esitamisel tõendamiskoormuse üleminek kaebajalt vanglale. Vajadusel küsib kohus ise vanglalt tõendeid. Kohtupraktikast on teada juhtumeid, mil kinnipeetavad vaidlustavad vangla poolt esitatud andmed kambripinna kohta. Sellisel juhul on kohtul võimalik läbi viia paikvaatlus. Enamjaolt on kohtud siiski leidnud, et vastustaja andmete õigsuses pole põhjust kahelda. Kinnipeetaval tuleb aga seoses kambritingimustega võimalikult täpselt kirjeldada, milliseid tingimusi kambri peab kinnipeetav ebainimlikuks.

Kambritingimuste analüüsimisel lähtub kohus kinnipidamistingimustest kogumis ning kaebaja väidetest. Kohus ei saa kaebaja väiteid kambri valitsenud tingimuste kohta tagasi lükata pelgalt nende tõendamatusel motiivil, eriti arvestades poolte võrdse kohtlemise tagamise vajadust.

¹⁰⁰ Halduskohtumenetluse seadustik. RT I, 23.02.2011, 3. RT I, 19.03.2015, 24.

¹⁰¹ RKHKm 04.04.2003, 3-3-1-32-03, p 24.

¹⁰² I. Pilving. HKMS § 59/2. – K. Merusk, I. Pilving (koost). Halduskohtumenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura, 2013.

Kuna halduskohtumenetluses valitseb uurimisprintsip, peab kohus kaebuses nimetatud asjaolude esinemise või puudumise tuvastama. Seejuures tuleb kohtul arvestada ka kinnipeetava tegelikke võimalusi tõendite kogumiseks ja esitamiseks. Kui aga kinnipidamistingimuste väidetavad puudused on esitatud üldsõnaliste etteheidetena, puudub kohtul tegelik võimalus neid hinnata.

EIK on seoses inimväärikust alandavate kinnipidamistingimuste tõendamisega märkinud, et kinnipidamistingimuste asjades ei saa tõendamisküsimustes alati lähtuda põhimõttest *affirmanti incubit probatio* (*kes midagi väidab, peab seda ka tõendama*), sest faktiline teave kinnipidamistingimuste kohta on ainult valitsusel. Juhul, kui isik esitab üksikasjalised andmed kinnipidamistingimuste kohta ning valitsus ei lükka neid väiteid ümber tõenditega, tõusetub kaebaja väidete tõepärasuse eeldus.¹⁰³ Samuti ka juhul, kui vastustaja ei esita dokumente või esitab neid valikuliselt, viitab see EIK-i arvates kaebaja versiooni tõepärasusele.¹⁰⁴ EIK arvestab tingimuste hindamisel ka asjaolu, kui ta on ka varasemalt sama vangla suhtes tuvastanud artikli 3 riive või tuvastanud tingimuste vastavuse artiklile 3.¹⁰⁵ EIK viitab kinnipidamistingimuste hindamisel ka näiteks Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (edaspidi CPT) raportitele, mis on tehtud vaidlusaluse kinnipidamisasutuse osas.¹⁰⁶

CPT raportid on Eestile soovituslikud, seega mittesiduvad ettepanekud. Kuigi need normid ei ole õiguslikult siduvad, tuleks neid siiski käsitada eesmärkide ja põhimõtetenähtena, mille täitmise poole püüelda ja millest võimaluse korral juhinduda Eesti õigusaktide tõlgendamisel ja rakendamisel.¹⁰⁷

Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsiooni¹⁰⁸ art 10 lg 1 kohaselt on CPT esitanud ka Eesti valitsusele raporti, mille ta koostas pärast 30. maist kuni 6. juunini 2012 toimunud Eesti külastust. CPT soovitas Eesti valitsusel rakendada vajalikke meetmeid tagamaks, et Viru Vangla kõik kambrid oleksid aastaringselt hästi ventileeritud. Tulevaste kinnipidamiskohtade ehitamise/renoveerimise

¹⁰³ EIKo 16.10.2014, 20077/04, Suldin vs. Venemaa; EIKo 25.06.2013, 6427/10, Anton Kreml vs. Sloveenia.

¹⁰⁴ EIK 17.10.2013, 54996/07, Klyukin vs. Venemaa.

¹⁰⁵ EIK 27.03.2012, 1900/04, Geld vs. Venemaa; EIKo 25.06.2013, 6427/10, Anton Kreml vs. Sloveenia.

¹⁰⁶ EIKo 18.02.2014, 33003/11, Necula vs. Rumeenia.

¹⁰⁷ RKHKo 07.04.2010, 3-3-1-5-10, p 19.

¹⁰⁸ Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon. RT II 1996, 36, 132.

kontekstis leidis komitee, et oleks soovitatav tagada võimalus avada osa kambri aknast. Tallinna Vangla osas märgiti, et tingimusi on kirjeldatud üksikasjalikult varasemates raportites, kuid käesoleva ajani kinnipidamistingimused muutunud ei ole ning need tingimused olid allapoole arvestust.¹⁰⁹

Riigikohus on seoses kinnipidamistingimuste tõendamisega seisukohal, et kui kaebuses väidetud kinnipidamistingimuste kohta ei ole tõendite esitamine mõistlike jõupingutustega võimalik või teatud tingimuse olemasolu või puudumise kindlakstegemine osutub tagantjärele sootuks võimatuks, võib halduskolleegiumi arvates menetlusosaliste väidete usutavusele hinnangu andmisel tugineda ka eespool mainitud kinnipidamisasutusse toimunud kontrollkäikude aruannetele.¹¹⁰

Eesti esimese astme kohtud on Tallinna Vangla kambritingimuste hindamisel lähtunud vangla poolt esitatud dokumentidest (näiteks vangla koostatud tabelid kambrite suuruse kohta), tuginedes õiguskantsleri kontrollkäikude protokollidele¹¹¹ ning CPT kontrollkäikude raportitele. Õiguskantsler on teinud Tallinna Vanglasse põhjalikumad kontrollkäigud 2005. aastal, 2008. aastal ja 2011. aastal.¹¹² Igal kontrollkäigul on õiguskantsler leidnud, et Tallinna Vangla puhul on tegemist amortiseerunud ning halvas seisukorras oleva hoonega. CPT on Tallinna Vangla olmetingimustele osutanud nii 2003. aasta kui 2012. aasta kontrollkäikudel.¹¹³

¹⁰⁹ Euroopa Nõukogu raport Eesti valitsusele piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) Eesti külastuse kohta, mis toimus 30. mai kuni 6. juuni 2012. Arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/documents/est/2014-01-inf-est.pdf>. (09.03.2015).

¹¹⁰ RKHKo 21.04.2010, 3-3-1-14-10, p 11.

¹¹¹ TrtHko 03.03.2015, 3-14-52483 (01.05.2015 seisuga jõustumata; koopia autori valduses).

¹¹² Õiguskantsleri 2014. aasta protokoll kontrollkäigust Tallinna Vanglasse. Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_tallinna_vangla_2.pdf. (09.03.2015).

¹¹³ Euroopa Nõukogu raport Eesti valitsusele piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) Eesti külastuse kohta, mis toimus 30. mai kuni 6. juuni 2012.

3. Kinnipeetavale kambritingimuste rikkumisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamine

3.1. Isiku käsutuses olevad õiguskaitsevahendid

Riigivastutusõigus annab isiku kasutusse õiguskaitsevahendid, mis peavad tagama isiku õiguste tõhusa kaitse ja rikutud õiguste heastamise avaliku võimu kandja õigusvastase või erakordselt piirava tegevuse korral. Käesolevas peatükis uuritakse esmaste õiguskaitsevahendite kasutamise kohustuse seotust mittevaralise kahju hüvitamise nõude esitamisel.

Riigivastutusunõuded, mida on võimalik esitada riigivastutusseaduse (RVastS) alusel, on loetletud nimetatud seaduse paragrahv 2 lõikes 1. Nendeks on:

- 1) haldusakti kehtetuks tunnistamise nõue (§ 3);
- 2) toimingu lõpetamise nõue (§4);
- 3) haldusakti andmisest või toimingu sooritamisest hoidumise nõue (§ 5);
- 4) haldusakti andmise või toimingu sooritamise nõue (§ 6);
- 5) kahju hüvitamise nõue (§-d 7, 9, 14, 15 ja 16);
- 6) alusetu rikastumise nõue (§ 22).¹¹⁴

Valdav osa riigivastutusunõuetest on suunatud õigusvastase haldustegevuse vastu. Nii on ka kinnipeetava, kui indiviidi, kohtule esitatud kaebused vangla kinnipidamistingimuste peale suunatud vangla haldustegevuse vastu. Seega tulevad kõne alla riigivastutuse seaduses sätestatud õiguskaitsevahendid. Kinnipeetaval, on seoses õigusvastaste kinnipidamistingimustega, vangla vastu esitatud kaebuse korral, võimalus kasutada riigivastutuse seaduse 2. peatükis sätestatud esmaseid õiguskaitsevahendeid ning 3. peatüki 1. jaos ära toodud kahju hüvitamise üldsätteid.

Riigivastutuse seaduses sätestatud õiguskaitsevahendid jagunevad esmasteks õiguskaitsevahenditeks ja kahju hüvitamise nõueteks. Esmased õiguskaitsevahendid aitavad kahju tekkimist ära hoida või vähendada. Kahju hüvitamise nõude eesmärk on pigem heastamine, kuna see nõue on suunatud haldustegevusega tekitatud kahju hüvitamisele. Kinnipeetav saab kahju täielikku hüvitamist nõuda üksnes siis, kui ta on omalt poolt teinud

¹¹⁴ E. Andresen. Riigivastutus. Õppematerjal kohtunikele. Tartu: Riigikohus, koolitusosakond, 2009. lk 12.

pingutusi, et vältida kahju tekkimist või vähendada juba tekkinud kahju, eeldusel, et see oli tema võimuses. Ennekõike tuleb kannatanul kasutada selleks sobivaid õiguskaitsevahendeid.¹¹⁵ Esmaste õiguskaitsevahendite kasutamise eesmärk on anda haldusorganile märku, et isik peab tema tegevust õigusvastaseks. Seega on oluline ka kannatanu enda hoolsuskohustus ja aktiivse tegutsemise kohustus. Kui isik üksnes möönab enda õiguste rikkumist, võib ta mittevaralise kahju hüvitamise nõudeõigusest ilma jääda.

Esmasteks õiguskaitsevahenditeks, mida RVastS § 7 lg 1 kohaselt kasutada tuleb, on haldusakti kehtetuks tunnistamise nõue (RVastS § 3), jätkuva toimingu lõpetamise nõue (RVastS § 4) ning haldusakti andmise või toimingu sooritamise nõue (RVastS § 6). RVastS §-des 3, 4 ja 6 sätestatud nõudeid saab esitada üksnes haldustegevuses.

Kuigi kaebajal on õiguskaitsevahendi valikuvabadusest tulenev õigus ise otsustada, millist õiguskaitsevahendit ta kasutab, on kohtul uurimisprintsipi ja selgitamiskohustusest tulenev kohustus kaebajat suunata tema eesmärgi saavutamiseks tõhusama õiguskaitsevahendi juurde juhul, kui kaebaja valitud õiguskaitsevahend ei ole kohtu hinnangul tema õiguste kaitseks tõhusaim. Seejuures tuleb arvestada, et kohtul on õigus lahendada kaebus üksnes kaebuses esitatu pinnalt ning iseseisvalt kaebuse nõuet kohus muuta ei tohi. Seda isegi juhul, kui kohtu hinnangul on kaebajal tõhusam õiguskaitsevahend.¹¹⁶

Selleks, et kindlaks teha, milline õiguskaitsevahend on isiku jaoks sobivaim ja tõhusaim, tuleb esmalt välja selgitada, millist laadi haldustegevust vaidlustatakse. Inimväärikust alandavate kambritingimuste puhul ei saa rääkida haldusaktist haldusmenetluse seaduse¹¹⁷ (HMS) § 51 lg 1 mõttes, kuna inimväärikust alandavaid kambritingimusi ei looda haldusaktiga, vaid need võivad teatud juhtudel erinevate tingimuste koosmõjul osutuda ebainimlikuks. Õigusaktides on sätestatud millistele tingimustele peavad kambritingimused vastama, et need oleksid inimväärikust tagavad, kuigi ka seaduses sätestatud nõuded võivad osutuda teinekord inimväärikust alandavateks. Näiteks vangla sisekorraeeskirjaga sätestatud kambri pinna suurus. Kuna vangla sisekorraeeskirja näol ei ole tegemist haldusaktiga, ei saa ka sisekorraeeskirja

¹¹⁵ E. Andresen. Riigivastutus, lk 18.

¹¹⁶ RKHKo 03.04.2007, 3-3-1-6-05, mille p-s 20 leidis Riigikohus, et kohus ei või kaebaja tahte vastaselt minna tühistamiskaebuselt üle tuvastamiskaebusele.

¹¹⁷ Haldusmenetluse seadus. RT I, 2001, 58, 354. RT I 23.02.2011, 8.

punkti, milles sätestatakse kambri pinna suurus, tühistamist nõuda. Sellest tulenevalt ei saa inimväärikust alandavate kinnipidamistingimuste puhul isik kasutada õiguskaitsevahendina tühistamisnõuet, kui üht esmast õiguskaitsevahendit, kuna see ei ole asjakohane, sest tühistada saab üksnes haldusakti.

Seoses inimväärikust alandavate kambritingimustega oleks kinnipeetaval kohane kasutada RVastS §-st 4 tulenevat õiguskaitsevahendit, kuna enamasti riivatakse isiku õigusi selles valdkonnas toiminguga. Kui kinnipeetav leiab, et teda hoitakse ebainimlikes tingimustes ja sellega alandatakse tema väärikust, on isikul võimalus esitada vanglale taotlus tema ebainimlikes kinnipidamistingimustes hoidmise lõpetamiseks. Nimetatud nõude puhul tuleb silmas pidada, et seda saab esitada üksnes juhul, kui tegemist on jätkuva toiminguga ehk nõuet saab esitada seni, kuni kinnipeetav tingimustes viibib.

RVastS § 6 lg-st 1 tuleneb isiku õigus nõuda toimingu sooritamist. Näiteks taotleda kohustamisnõudega enda ümberpaigutamist, ei oleks aga asjakohane ja võimalik, kuna kinnipeetaval puudub õigus enda ümberpaigutamist taotleda.¹¹⁸ Samuti puudub kinnipeetaval õigus valida, millises vanglas enda vangistust kanda. Küll aga on kohustamisnõudega võimalik taotleda kinnipidamistingimuste kooskõlla viimist õigusnormidega.

Eespool sai selgitatud, et on esmased õiguskaitsevahendid ning nende kõrval nn heastamisnõuded. Heastamisnõueteks riigivastutusõiguses on nii õigusvastaste tagajärgede kõrvaldamise nõue (RVastS § 11), kui ka kahju hüvitamise nõue, mis jaguneb varalise kahju nõudeks (RVastS § 8) ja mittevaralise kahju nõudeks (RVastS § 9). Õigusvastaste tagajärgede kõrvaldamine ei ole iseseisev nõude alus, vaid on üks kahju hüvitamise viis. Seda on kinnitanud ka kohtupraktika.¹¹⁹ RVastS § 11 lg 1 eesmärgiks on käsitleda kahju hüvitamise üht vormi ehk kahju hüvitamist natuuras. Nimetatud võimalust on kinnipeetaval võimalik kasutada näiteks kompromissettepaneku esitamisega vanglale ning taotleda inimväärikuse alandamisega tekitatud mittevaralise kahju natuuras hüvitamist.

RVastS § 7 lg 1 kohaselt saab isik, kelle õigusi on avaliku võimu kandja õigusvastase tegevusega avalik-õiguslikus suhtes rikkunud, nõuda talle tekitatud kahju hüvitamist, kui ta on samas normis sätestatud esmased õiguskaitsevahendid ammendanud. Kohtupraktikas on

¹¹⁸ RKHKm 02.06.2010, 3-3-1-30-10, p 12.

¹¹⁹ RKHko 10.06.2005, 3-3-1-30-05, p 22; RKHko 15.03.2010, 3-3-1-93-09, p 13.

esmaste õiguskaitsevahenditena aktsepteeritud ka muid õigusabinõusid ning kohustuslike esmaste õiguskaitsevahendite asemel võib rääkida ka kohaste esmaste õiguskaitsevahendite kohustusest.¹²⁰ Kohtupraktikas on loetud esmaste õiguskaitsevahendite kasutamise kohustus seoses kinnipidamistingimustega täidetuks, kui kinnipeetav on pöördunud vangla poole, kas suuliselt või kirjalikult ning juhtinud vangla tähelepanu sellele, et kinnipeetav on rahulolematu ning tunneb, et tingimused vanglas on ebainimlikud.¹²¹

Kahju liigid on varaline kahju ja mittevaraline kahju. Tulenevalt RVastS § 8 lg-st 1 hüvitatakse tekitatud varaline kahju rahas ning hüvitisega tuleb luua varaline olukord, milles kannatanu oleks siis, kui tema õigusi ei oleks rikutud. Varaline kahju võib kinnipeetaval tekkida näiteks juhul, kui kinnipeetava vara rikutakse (nt vesi põrandal rikub kinnipeetava isiklikud jalanõud). Kuna seoses ebainimlike kambritingimustega esitatakse kohtule valdavalt mittevaralise kahju hüvitamise nõudeid, siis varalise kahju hüvitamist ja sellega seonduvat käesolevas töös ei käsitleta.

Kinnipidamistingimuste puhul on kõige levinumaks nõudeks mittevaralise kahju hüvitamise nõue. RVastS § 9 lg 1 kohaselt võib füüsiline isik nõuda mittevaralise kahju rahalist hüvitamist süüliselt vääriskuse alandamise, tervise kahjustamise, vabaduse võtmise, kodu või eraelu puutumatusse või sõnumi saladuse rikkumise, au või hea nime teotamise korral. Käesoleva töö kontekstis tuleb kinnipeetaval tõendada, et tema hoidmisel ebainimlikes kambritingimustes alandati tema vääriskust, seda tehti süüliselt ning sellest tulenevalt tekkis tal mittevaraline kahju. Mittevaralise kahju nõue on isikule tõhus. Kuigi hüvitamisnõude abil ei ole võimalik õigusrikkumist ära hoida ega kõrvalda, aitab hüvitamisnõue tekkinud mittevaralise kahju heastada, mis ongi kahju hüvitamise eesmärk.

PS § 25 kohaselt on igal õigust talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele (hüvitisõigusele). PS § 14 sätestab, et õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus. Ehk PS § 14 kohustab looma kohase menetluse, mille raames on võimalik hüvitamisnõuet esitada.

¹²⁰ RKHKo 18.11.04, 3-3-1-33-04, p 15.

¹²¹ TrtRnKo 21.10.2014, 3-12-2041; RKHKo 18.04.2012, 3-3-1-90-11.

3.2. Mittevaralise kahju hüvitamise nõude eeldused

Hüvitamisinõude esmaseks tingimuseks on kahju tekkimine hüvitise nõudjal. Kahju hüvitamiseks ei anna alust see, et õigusvastaselt käitunud isik on saanud kasu, kui hüvitise nõudja ei ole samal ajal kandnud kahju. Kahju on ühe isiku õigushüve vähenemine teise isiku teo tulemusena. Selline hüve võib olla ka väärikus.¹²² Käesoleva töö kontekstis on kahjuks väärikuse, kui õigushüve vähenemise ehk väärikuse alandamise tõttu tekkiv kahju. Seega on kahju hüvitamise nõudele omane sekundaarne iseloom, mis väljendub selles, et kahju hüvitamise õigus ei kujuta endast iseseisvat õigushüve, vaid ta peab olema seotud mõne teise (põhi-)õigusega, sest alles teise õiguse rikkumine saab kaasa tuua kahju hüvitamise nõudeõiguse.¹²³

Esmalt tuleb välja selgitada milles väljendub mittevaraline kahju. Võlaõigusseaduse (VÕS) § 128 lg 5 kohaselt hõlmab mittevaraline kahju eelkõige kahjustatud isiku füüsilist ja hingelist valu ja kannatust. Antud definitsioon on kohaldatav ka avalikus õiguses, kuivõrd riigivastutuse seadus ei sätesta teisiti ning see ei ole vastuolus avalikõiguslike suhete olemusega.¹²⁴ Hingeliste kannatuste all on kohtupraktikas peetud silmas näiteks alandatus, solvumise, hirmu, nõrdimuse, mure ja kaotusvalu tunnet. Füüsiliste kannatuste puhul on isikule kannatusi tekitatud tahtlikult või hooletuse tõttu.

Isikul on õigus kahju hüvitamist nõuda, kui täidetud on hüvitamisinõude eeldused. Varasemalt on selgitatud, et käesolevas töös analüüsitakse üksnes õigusvastase haldustegevusega tekitatud kahju hüvitamist. Sellest tulenevalt peavad õigusvastase haldustegevusega tekitatud varalise kahju hüvitamise nõude rahuldamiseks olema täidetud tulenevalt RVastS § 7 lg-st 1 järgmised eeldused: 1) avaliku võimu kandja õigusvastane tegu; 2) isiku subjektiivse õiguse rikkumine; 3) kahju tekkimine; 4) põhjuslik seos õigusvastase teo ja kahju tekkimise vahel; 5) esmaste õiguskaitsevahendite ammendatus. Mittevaralise kahju hüvitamiseks on täiendavaks eelduseks avaliku võimu kandja süü tulenevalt RVastS 9 lg-st 1. Samuti on oluline, et mittevaralise kahju puhul on erinevalt RVastS §-s 7 märgitust, ammendav loetelu õigushüvedest, mille rikkumisel on isikul õigus mittevaralise kahju hüvitist nõuda. Kuna käesolev magistr töö keskendub

¹²² I. Pilving. PõhiS § 25/1. – Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. 3. vlj.

¹²³ E. Andresen. Riigivastutus, lk 33.

¹²⁴ L. Kanger. Kahju hüvitamise nõue riigivastutuse seaduse alusel. Kohtupraktika analüüs. Riigikohus. Õigusteabe osakond. Tartu: 2008.

mittevaralise kahju hüvitamisele, käsitletakse järgnevalt üksnes mittevaralise kahju hüvitamise nõude eeldustega seonduvat.

Esimeseks eelduseks kahju hüvitamise nõude puhul on avaliku võimu kandja õigusvastane tegu. Tegu on õigusvastane, kui avaliku võimu kandja on eiranud temale õigusaktidest tulenevat kohustust. Teo õigusvastasuse tuvastab halduskohus, kas haldusakti või toimingu peale esitatud kaebuse läbivaatamisel või kahju hüvitamise nõude lahendamisel. Samas ei tohi unustada, et mitte igasugune õigusvastane tegu ei pruugi kaasa tuua isiku õiguste rikkumist. Vaid ebamugavustunnet ei saa seostada alandamise ja väärikuse riivamisega.

Teiseks kahju hüvitamise nõude eelduseks on subjektiivse õiguse rikkumine. PS § 25 tagab isikule põhiõigusena nõudeõiguse õigusvastaselt tekitatud mittevaralise kahju hüvitamiseks. Kuigi PS § 25 sätestab nõudeõiguse eeldusena haldusorgani õigusvastase tegevuse, ei täpsusta norm millised on kaitstavad õigushüved, mille rikkumisel on õigus kahju hüvitamist nõuda. Järelikult on PS § 25 kaitsealas kõik subjektiivsed õigused. Ammendav loetelu kaitse all olevatest õigushüvedest on sätestatud RVastS § 9 lg-s 1. Üheks RVastS § 9 lg-ga 1 kaitstavaks õigushüveks, mille rikkumisel on isikul õigus mittevaralise kahju hüvitist nõuda, ongi väärikus. Seega, kui isik leiab, et tema väärikust on rikutud, on tal RVastS § 9 lg-st 1 tulenev õigus esitada mittevaralise kahju nõue. Mittevaralise kahjunõude esitamiseks ei piisa üksnes õiguse rikkumisest, vaid isikul peab olema ka kahju tekkinud, mis ongi kahju hüvitamise nõude kolmandaks eelduseks.

Avaliku võimu kandja vastutus riigivastutuse seaduse alusel saab tekkida üksnes juhul, kui avaliku võimu kandja õigusvastase teo ja tekkinud mittevaralise kahju vahel on põhjuslik seos. Kuna mittevaralise kahju puhul on tegemist raskesti tõendavate tagajärgedega, võib põhjusliku seose tuvastamine olla üsna keeruline. Üldjuhul toetutakse põhjusliku seose tuvastamisel õigusvastase teo ja kahju tekkimise vahel üldtuntud faktidele ning teatud juhtudel mööndakse mittevaralise kahju tekkimise tõenäolisust.

Peale õigusvastase teo, isikuõiguse rikkumise, kahju tekkimise ja põhjusliku seose teo ja kahju vahel, on mittevaralise kahjunõude esitamise eelduseks täiendavalt haldusorgani süü. Töö autori arvates on süü üks kahjunõude olulisematest piirangutest. Autor peab vajalikuks märkida, et PS §-s 25 ei ole kahju tekitaja süülisust nõude eeldusena märgitud.

RVastS § 9 lg 2 kohaselt tuleb mittevaralise kahju eest hüvitise väljamõistmisel arvestada süü vormi ja raskusega. Samas ei ole riigivastutuse seaduses midagi öeldud süü vormi või süü raskusastme kohta. Seega tuleb süü vormide defineerimisel pöörduda eraõiguses sätestatu poole. Võlaõigusseaduse (VÕS) § 104 lg-d 2-5 käsitlevad küll süü vorme, kuid süü raskuse osas ei ole samuti midagi öeldud. Töö autori arvates on võlaõigusseaduses süü vormid sõnastatud selliselt, et nende kaudu saab määratleda süü raskuse. Nimetatud võlaõigusseaduse paragrahvide kohaselt on süü vormideks hooletus, raske hooletus ja tahtlus. Võlaõigusseaduse kohaselt seisneb hooletus käibes vajaliku hoole järgimata jätmises (VÕS § 104 lg 3), raske hooletus käibes vajaliku hoole olulisel määral järgimata jätmises (VÕS § 104 lg 4) ja tahtlus õigusvastase tagajärje soovimises võlasuhte tekkimisel, täitmisel või lõpetamisel (VÕS § 104 lg 5).

Süü vormi määratlemine omab tähtsust eelkõige mittevaralise kahju hüvitise suuruse üle otsustamisel. Riigikohus on süü mõistet sisustanud eelkõige haldusorganil õigusaktidest tulenevate kohustuste mittetäitmisega ning hinnanud selle juures RVastS § 13 lg-s 1 loetletud välistavate või süüd piiravate asjaolude esinemist. Kohustuse ja nõuete piisaval määral mittetäitmine ning vastutust välistavate asjaolude puudumine annab halduskolleegiumi praktika kohaselt aluse süü olemasolule.¹²⁵

Seoses kinnipeetavate ebapiisava põrandapinna kaebustega on esimese astme kohtud süü vormi osas valdavalt leidnud, et Tallinna Vangla tegevust tuleb pidada süüliseks vähemalt raske hooletuse vormis. Kohus on põhjendanud, et kuna vangla on rikkunud imperatiivset normi, mis keelab isiku inimväärikuse alandamise ega luba põhjustada talle rohkem kannatusi või ebameeldivusi kui need, mis paratamatult kinnipidamisega kaasnevad, tuleb vangla tegevus lugeda süüliseks vähemalt raske hooletuse vormis.¹²⁶ Samale järeldusele jõudis halduskohus ka teises haldusasjas ning viitas seejuures VÕS § 104 lg-le 4 ehk vajaliku hoole olulisel määral järgimata jätmisele.¹²⁷ Töö autori arvates võiks kinnipeetavale isikliku pinna tagamata jätmisel olla vangla poolt raske hooletusega tegemist olukorras, kus vangla jätab kinnipeetavale tagamata vähemalt 2,5 m² isiklikku pinda, kuna see nõue tulenes kehtivast õigusest ning niivõrd abstraktse sisuga normi rikkumine ei tohiks alati raskeks hooletuseks olla. Muul juhul võiks vangla käitumises möönda hooletust.

¹²⁵ RKHKo 22.03.2006, 3-3-1-2-06, p 15.

¹²⁶ TrtHKo 12.11.2014, 3-14-50698 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses).

¹²⁷ TrtHKo 12.02.2014, 3-14-1589, p 27 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses).

RVastS § 7 lg 1 sätestab, et isik, kelle õigusi on avaliku võimu kandja õigusvastase tegevusega avalik-õiguslikus suhtes rikkunud, võib nõuda talle tekitatud kahju hüvitamist, kui kahju ei olnud võimalik vältida ega kõrvaldada sama seaduse §-des 3, 4 ja 6 sätestatud viisil õiguste kaitsmise või taastamisega. Nimetatud normis sätestatu kuulub kohaldamisele ka mittevaralise kahju puhul. Kuigi töö autori arvates piirab esmaste õiguskaitsevahendite kasutamise kohustus isiku PS §-st 25 tulenevat põhiõigust nõuda kahju hüvitamist. Seega on oluline ka kannatanu enda hoolsuskohustus ja aktiivse tegutsemise kohustus. Kui isik lihtsalt möönab enda õiguste rikkumist, võib ta nõudeõigusest ilma jääda. Hoolsuskohustus käesolevas kontekstis väljendub selles, kas kinnipeetav on ise midagi selleks teinud, et kahju tekkimist vältida või ära hoida ehk kas isik on vangla poole pöördunud vastavasisuliste taotlustega.

Riigikohtu halduskolleegium on RVastS § 7 lg-t 1 tõlgendanud erinevalt. Näiteks on Riigikohus märkinud järgmist: "Riigivastutuse seaduse § 7 lg-st 1 tuleneb põhimõte, et kannatanu peab võimaluse korral püüdma ära hoida kahju tekkimist, vaidlustades õigeaegselt kahju põhjustava avaliku võimu kandja tegevuse."¹²⁸ Riigikohtu tõlgendusest tulenevalt peab kannatanu õigeaegselt vaidlustama kahju tekitava haldusakti või toimingu. Haldusasjas nr 3-3-1-8-04 leidis Riigikohus, et RVastS § 7 lg 1 võimaldab jätta kahju hüvitamise nõude rahuldamata, kui isik oleks saanud kahju tekkimise ära hoida, esitades vaidemenetluses või halduskohtumenetluses nõude haldusakti tühistamiseks, toimingu lõpetamiseks, haldusakti andmiseks või toimingu sooritamiseks.¹²⁹ Kuigi Riigikohus on oma praktikas pidanud võimalikuks esmaste õiguskaitsevahenditena käsitada lisaks vaidele või halduskohtusse pöördumisele ka teisi abinõusid, peavad sellised õiguskaitsevahendid olema suunatud avaliku võimu kandja kahju põhjustava tegevuse takistamisele.¹³⁰

Riigikohtu praktika kohaselt võib kahjunõue olla välistatud või avaliku võimu kandja vastutus piiratud, kui kahju tekitanud haldusakti või toimingu vaidlustamine oleks kahju ära hoidnud, kõrvaldanud või vähendanud ning kahju ärahoidmise, kõrvaldamise või vähendamise võimalikkus pidi olema kannatanu jaoks arusaadav ja haldusakti või toimingu vaidlustamata jätmiseks ei olnud mõjuvaid põhjusi.¹³¹ Seega peavad RVastS § 7 lg-s 1 viidatud esmased

¹²⁸ RKHKo 20.06.2003, 3-3-1-51-03, p 12.

¹²⁹ RKHKo 11.03.2004, 3-3-1-8-04, p 10.

¹³⁰ RKHKm 12.12.2012, 3-3-1-59-12, p 18; RKHKo 18.11.2004, 3-3-1-33-04, p 15.

¹³¹ RKHKo 17.06.2002, 3-3-1-32-02, p 25.

õiguskaitsevahendid olema suunatud kahju põhjustava avaliku võimu õigusvastase tegevuse või tegevusetuse tõrjumisele. Neid vahendeid tuleb kasutada selleks, et vältida kahju tekkimist. Esmaste õiguskaitsevahendite kasutamata jätmise tagajärjeks ei saa olla ühe poole rikastumine.

Riigikohtu halduskolleegium on veel RVastS § 7 lg-t 1 tõlgendades osundanud näiteks, et esmaste õiguskaitsevahendite kasutamata jätmine ei välista alati hüvitise väljamõistmist täielikult, vaid võib olla aluseks hüvitise vähendamisele.¹³²

Samas on Riigikohus olnud veel märkinud, et kohtupraktikas ei ole esmaste õiguskaitsevahendite kasutamist alati peetud vajalikuks. Nii näiteks on Riigikohus leidnud, et vanglal on kohustus tagada, et kambris ei suitsetataks, sõltumata kinnipeetavate kaebustest. Nii vangla sisekorraeeskirjade täitmise kui ka julgeoleku tagamine vanglas on vanglateenistuse ametnike ülesanne (VangS § 66 lg 2). Kohus leidis, et kaebajale ei saa kaebuse perspektiivitust argumenteerides ette heita, et ta ei teatanud vanglale korra rikkumisest (kambrikaaslase suitsetamisest kambris). Nendel põhjustel ei mõjutanud kahjunõude eduväljavaateid küsimus, kas kaebaja pöördus kambris suitsetamise tõttu vangla poole.¹³³

Esimese astme kohtud on Tallinna Vanglat puudutavate põrandapinna kaasuste puhul valdavalt leidnud, et kaebajad ei oleks saanud oma tegevuse või taotlustega mõjutada kinnipeetavale ette nähtud isikliku ruumi tagamist. Kambrite ülerahvastatus oli tingitud vanglate üldisest ruumikitsikusest ning tegemist oli üldteada probleemiga. Seetõttu poleks kohtu hinnangul RVastS § 7 lg-s 1 viidatud esmaste õiguskaitsevahendite kasutamata jätmine takistanud hüvitisnõude rahuldamist.¹³⁴

Magistritöö autor nõustub kohtute seisukohaga, et isik peab ka ise aktiivne olema enda õiguste kaitsmisel ning üritama ära hoida kahju tekkimist. Kinnipeetavate varasemad pöördumised vangla poole seoses ebapiisava põrandapinna kaebuste ja ebainimlike kinnipidamistingimuste kaebustega näitavad, et kinnipeetavad tõepoolest tundsid ennast vaidlusalustes tingimustes halvasti. Esmaste õiguskaitsevahendite kasutamata jätmist ei saa ette heita, küll aga võib kinnipeetava tegevusetus tuua kaasa hüvitise vähendamise RVastS § 13 lg 1 alusel.

¹³² RKHKo 20.11.2008, 3-3-1-47-08, p 24.

¹³³ RKHKm 22.05.2014, 3-3-1-30-14, p 11.

¹³⁴ TrtHK 12.11.2014, 3-14-50698 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses).

3.3. Mittevaralise kahju tõendamine

Magistritöö eelmises peatükis märgiti, et tõendamiskoormuse jagunemist halduskohtumenetluses reguleerib HKMS § 59 lg 1. Seega tuleb halduskohtumenetluse seadustikust tulenevalt menetlusosalisel tõendada neid asjaolusid, millel põhinevad tema väited. Mittevaralise kahju hüvitamise nõude puhul tuleb seega kaebajal tõendada, et avaliku võimu kandja õigusvastase teoga on rikutud isiku subjektiivset õigust süüliselt ja selle tulemusel on talle tekkinud mittevaraline kahju. Süü puudumise tõendamiskoormus lasub avaliku võimu kandjal ning viimane vabaneb vastutusest üksnes juhul, kui ta tõendab, et ta ei olnud mittevaralise kahju tekitamises süüdi.¹³⁵

Mittevaraline kahju on oma olemuselt selline, mille tõendamine tavapäraste tõenditega on sageli keerukas ning on selge, et ka ebainimlikes kambritingimustes viibimise tõttu tekkinud hingelisi kannatusi on äärmiselt raske tõendada. Samas on kaebajal kohustus kahju tekkimist puudutavaid väiteid tõendada või vähemalt põhjendada sel määral, et kohtul oleks võimalik väidete paikapidavust hinnata.

Mittevaralise kahju hüvitise nõude puhul tuleb kaebajal igal juhul kaebuses märkida milline on inimväärikust alandavate kambri tingimustega tekitatud kahju olemus ehk milliseid kannatusi ja valu kaebajale põhjustati. Kohus ei aktsepteeri kaebaja paljasõnalisi väiteid, vaid kaebajal tuleb esitada väiteid kinnitavaid tõendeid. Kahju tekkimise kirjeldamisel tuleb kinnipeetaval silmas pidada, et lihtsalt ebamugavustunne ei ole piisav põhjendus, rääkides inimväärikuse alandamisel mittevaralisest kahjust. Kannatanul tuleb esitada selged ja arusaadavad põhjendused, miks ta leiab, et talle on mittevaraline kahju tekkinud selleks, et kohtul oleks võimalik möönda mittevaralise kahju tekkimise tõenäosust.

Füüsiliste kannatuste puhul on mingil määral lihtsam, kuna tekitatud kannatused võivad olla silmale nähtavad ja/või fikseeritud arsti juures või tõendatavad näiteks sündmust pealt näinud isiku ütlustega. Igal juhul tuleb kohtul hinnata, kas väärikuse alandamise tunde tekkimine isikul oli vaidlusaluses olukorras tõenäoline või mitte.

¹³⁵ RKHKo 11.12.2014, 3-3-1-64-14, p 14.

Teatud juhtudel mittevahalise kahju tekkimist eeldatakse. Näiteks juhul, kui isikult on alusetult vabadus võetud. Riigikohus on selgitanud, et alusetult vabaduse võtmisega kaasnevad paratamatult kannatused ja ebamugavused ning sellega tekitatud mittevahaline kahju ei vaja eraldi tõendamist.¹³⁶ Samuti eeldatakse mittevahalise kahju tekkimist isikul, kellele on tekitatud kehavigastus või kelle tervist kahjustati.¹³⁷

RVastS § 9 lg-s 1 sätestatud väärkuse süülise alandamise korral kohaldub kahju tekkimise eeldatavuse põhimõte. Halduskolleegium toetab nimetatud seisukohta ning on märkinud, et kui kohus tuvastab ebainimliku kohtlemise, on ta juba sellega pidanud võimalikuks isikule mittevahalise kahju tekkimist.¹³⁸ Riigikohus on ka ühes hiljutises lahendis asunud seisukohale, et ebainimlike kinnipidamistingimuste puhul saab eeldada mittevahalise kahju tekkimist.¹³⁹ Nimetatud kohtuasjas viibis kinnipeetav Võru arestimajas, kus kaebajal olid puudulikud magamistingimused, puudus võimalus värskes õhus jalutada, puudusid laud, istekoht ja riidenagi, ventilatsioon oli puudulik, loomulikku valgust ja ettenähtud liikumisruumi ei olnud piisavalt, puudus ajalehtede lugemise ning arestimajast väljahelistamise võimalus. Halduskolleegium märkis, et usutav on, et Võru arestimaja kinnipidamistingimused kogumis põhjustasid kaebajale kannatusi, mis on käsitatavad väärkuse alandamisena.

Esimese ja teise astme kohtulahendite analüüsi tulemusel leiab magistr töö autor, et alama astme kohtute seisukohad seoses väärkuse alandamisel tekkinud mittevahalise kahju eeldatavusega, on kooskõlas Riigikohtu seisukohtadega. Nimelt leiavad alama astme kohtud sarnaselt Riigikohtuga, et kui kohus on tuvastanud kinnipeetava väärkuse alandamise tema hoidmisega ebainimlikes kinnipidamistingimustes, eeldatakse mittevahalise kahju tekkimist.¹⁴⁰ Sellest tulenevalt ei nõua Eesti esimese ja teise astme kohtud kaebajatelt seoses ebainimlike kambristingimustega tekitatud mittevahalise kahju tõendamist konkreetselt. Autori arvates ei ole see ka vajalik. Küll aga tuleb kaebajatel põhjendada ja selgitada inimväärkuse rikkumisega seonduvat. Halduskolleegium on samuti selgitanud, et mittevahalise kahju hüvitamiseks on üldjuhul piisav nende asjaolude tõendamisest, mille esinemisega seob seadus mittevahalise kahju hüvitamise nõude.¹⁴¹

¹³⁶ AVVKHS § 5 lg 4; RKÜKo 1.02.2008, 3-3-1-15-07; E. Andresen. Riigivastutus, lk 43-44.

¹³⁷ VÕS § 130 lg 2; RKTCo 31.05.2007, 3-2-1-54-07, p 13.

¹³⁸ RKHKo 22.03.2006, 3-3-1-2-06.

¹³⁹ RKHKo 05.03.2014, 3-3-1-10-14, p 12.

¹⁴⁰ TrtHKo 30.09.2014, 3-14-50996; TrtHKo 27.11.2014, 3-14-51331 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses).

¹⁴¹ RKTCo 20.06.2013, 3-2-1-73-13 p 13; RKHKo 05.03.2014, 3-3-1-10-14, p 12.2.

Mittevaralise kahju suurst ehk milline on see õiglane summa, mis vastaks kannatuse suursele, on võimatu tõendada, kuna valu ja kannatusi ei ole võimalik objektiivselt mõõta ega väljendada. Sellist seisukohta on väljendanud Tallinna Ringkonnakohus märkides, et füüsilise ega vaimse valu ning kannatuste puhul ei ole nende mõõtmine objektiivselt võimalik.¹⁴² Tartu Halduskohus on samuti selgitanud, et mittevaralise kahju suuruse kindlaksmääramisel objektiivsed kriteeriumid puuduvad ning kohus peab juhinduma õiguse üldpõhimõtetest, ühiskonna heaolu tasemest ning kohtupraktikast.¹⁴³

Kuigi tekkinud mittevaralise kahju suurst ei ole kannatanul võimalik konkreetselt tõendada, märgivad kaebajad kohtule esitatud kaebustes siiski üldjuhul taotletava hüvitise suuruse, mis isiku enda arvates heastaks talle tekkinud mittevaralise kahju. Halduskohtumenetluse seadustik näeb ette ka võimaluse jätta taotletava hüvitise suurus märkimata ning taotleda õiglast hüvitist kohtu äranägemisel, kui kaebajal endal on keeruline hinnata kannatuste tekkimise ulatust.¹⁴⁴ Seega ei ole kaebajal kohustust alati kaebuses märkida taotletava hüvitise suurus, vaid kohus saab ka ise selle määrata.

Taotletava hüvitise suuruse märkimine on oluline menetluskulude jaotamise seisukohast. Kui kaebaja taotleb kohtule esitatud kaebuses välja mõista õiglane hüvitis kohtu äranägemisel ning kohus rahuldab kaebuse, rahuldatakse kaebus kogu ulatuses ning menetluskulud vastaspoolelt mõistetakse välja kogu ulatuses (HKMS § 108 lg 1). Kui aga kaebaja on kaebuses märkinud taotletavaks hüvitiseks summa, mida kohus peab ebamõistlikult suureks ja kaebuse rahuldamisel vähendab väljamõistetatavat hüvitist, jagatakse menetluskulud proportsionaalselt kaebuse rahuldamisega (HKMS § 108 lg 2) ehk tekib olukord, kus kaebaja kasuks väljamõistetatavad menetluskulud jäävad osaliselt hüvitamata.

Seega saab töö punkti 2.3 ja käesoleva alapunkti alusel konstateerida, et kaebajal tuleb tõendada eelkõige inimväärikuse alandamist ning selle õigusvastasuse tuvastamisel kohus eeldab mittevaralise kahju tekkimist. Vastustajal tuleb vastutustest vabanemiseks tõendada enda käitumise mittesüülisust. Mittevaralise kahju suurst on aga võimatu tõendada. Sõltumata sellest on kaebajal õigus märkida taotletava hüvitise suurus, mis tema arvates võib

¹⁴² TlnRKO 31.03.2008, 3-06-1680, p 15.

¹⁴³ TrtHKO 30.05.2008, 3-08-654.

¹⁴⁴ HKMS§ 38 lg 2.

kompenseerida tekitatud mittevahalise kahju. Kaebajatel on õigus taotleda ka õiglast hüvitist kohtu äranägemisel. Mittevahalise kahju tekkimisel ja suuruse hindamisel teostab kohus diskretsiooni arvestades seejuures kõiki kaebuses toodud asjaolusid.

3.4. Mittevahalise kahju heastamise viisid

Riigivastutuse seaduse eesmärgiks on avaliku võimu volituste rakendamisel ja muude avalike ülesannete täitmisel rikunud õiguste kaitse ja õiguste taastamine ning tekitatud kahju hüvitamine (RVastS § 1 lg 1). Ehk juhul, kui avaliku võimu kandja on rikkunud isiku õigusi, peab isikul tulenevalt riigivastutuse seadusest olema alus nõuda tekitatud kahju hüvitamist või kahju kõrvaldamist.

Riigivastutuse seadus ei näe ette, et mittevahaline kahju tuleks alati rahas hüvitada. Ka PS § 25 eesmärk ei ole mittevahalise kahju tingimusteta ja üksnes rahaline hüvitamine. Mittevahaline kahju võib olla hüvitatav nii rahas kui muul viisil tagajärgede kõrvaldamisega. Nimelt RVastS § 11 lg 3 kohaselt võib avaliku võimu kandja sõltumata kannatanu tahtest otsustada rahalise hüvitise maksmise asemel õigusvastaste tagajärgede kõrvaldamise kasuks, kui rahaline hüvitis oleks tagajärgede kõrvaldamise kuludest oluliselt suurem ja isikul pole kaalukat põhjust nõuda rahalist hüvitist. Riigivastutuse seadus rõhutab mittevahalise kahju puhul tagajärgede kõrvaldamise prioriteeti rahalise hüvitise ees.

Kuna kohtud on seoses ebainimlike kambritingimustega kasutanud sagedamini hüvitise määramist, analüüsitakse esmalt rahalise hüvitise väljamõistmise küsimust, s.h hüvitise suuruse kindlaksmääramise ja hüvitise suuruse vähendamise aluseid. Seejärel selgitatakse kahju heastamise võimalusi naturaalsestitutsiooni abil. Kahju heastamine naturaalsestitutsiooni abil on kohtupraktikas autori arvates rahalise hüvitise kõrval jäänud pigem tahaplaanile.

3.4.1. Rahaline hüvitis

Mittevaralist kahju ei saa kunagi kõrvaldada. Seega on rahaline hüvitis üksnes kompensatsioon ning valuraha PS § 25 mõttes ning see on nõutav vaid juhul, kui muul viisil ei ole olulist valu või kannatust võimalik heastada.¹⁴⁵ Seega tuleb kohtul hüvitise määramisel leida õiglane summa, mis kompenseeriks kaebajale kaebuses väljatoodud kannatused ning mis oleks ka kannatanu hinnangul vastava mittevaralise kahjuga võrdväärne. Töö autor pooldab seisukohta, et kuigi raha ei suuda mittevaralist kahju kunagi kõrvaldada, sest ei ole mõeldav, et makstav hüvitis suudaks panna inimest unustama talle tekitatud hingelisi kannatusi, võib rahaline hüvitis teatud juhtudel kompenseerida isiku üleelamisi. Eesti kohtupraktikas on käesoleva ajani käsitletud vangla ja arestimaja kambrite ülerahvastatust inimväärikuse alandamisena, mis tingib rahalise hüvitise. Järgnevalt käsitletaksegi kuidas on seadusega reguleeritud hüvitise suuruse määramine ning kuidas on kohtupraktikas hüvitise suurus kindlaks määratud.

3.4.1.1. Hüvitise suuruse kindlaksmääramine

Pärast kahju hüvitamise nõude eelduste tuvastamist tuleb kohtul võimaluse korral välja selgitada hüvitamisele kuuluva kahju suurus ning määrata kindlaks hüvitise suurus.¹⁴⁶ Kuna mittevaralise kahju puhul puuduvad objektiivsed kriteeriumid, on kohtul kõige keerulisem määrata kindlaks mittevaralise kahju hüvitise suurst. Mittevaralise kahju määratlemine on hinnangu küsimus ning kohus peab seega otsustama, kas kinnipeetava poolt taotletav summa on kohane ja põhjendatud või mitte. Oluline on kohtu põhjendus, kuidas ta väljamõistetava hüvitise suuruseni jõudis. Üldjuhul näitab algselt kannatanu ära summa, mis tema arvates peaks kompenseerima talle tekitatud mittevaralise kahju ning seejärel peab kohus põhjendama, kas ta peab taotletavat summat proportsionaalseks õigusrikkumise raskusega. Seejuures kohus siiski palub kaebajal põhjendada, miks ta leiab, et tema poolt taotletav summa on õiglane. Kaebajal on õigus jätta taotletava hüvitise suurus märkimata ning paluda kohtul välja mõista õiglane hüvitis kohtu äranägemisel. Kambritingimuste puhul selgitavad kaebajad üldjuhul, et hüvitise suurusel lähtuvad nad EIK lahendist asjas *Tunis vs. Eesti* ning leiavad, et siseriiklik kohus peab välja mõistma sarnase hüvitise. Kuigi kinnipeetavad põhjendavad hüvitise suurst ühe lahendi

¹⁴⁵ I. Pilving. PõhiS § 25/2.4.2. – Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. 3. vlj.

¹⁴⁶ E. Andresen. Riigivastutus, lk 56.

alusel, erineb taotletav hüvitise päevamäär tihtipeale (hüvitise päevamääraks on märgitud nii 18 eurot 55 senti ööpäevas,¹⁴⁷ kui ka 10 eurot ööpäevas¹⁴⁸).

RVastS § 9 lg 2 kohaselt tuleb kohtul mittevaralise kahju hüvitise väljamõistmisel arvestada õiguserikkumise raskusega ning süü vormi ja raskusega. RVastS § 7 lg-st 4 tulenevalt kohaldatakse avaliku võimu teostamisel tekitatud kahju hüvitamisel lisaks riigivastutuse seadusele ka eraõiguse kahju hüvitamise sätteid. HKMS § 61 lg 5 kohaselt kui mittevaralise nõude, sealhulgas kahjunõude suurust ei õnnestu kindlaks teha või selle kindlakstegemine on oluliselt raskendatud või ebamõistlikult kulukas, otsustab kohus nõude suuruse oma siseveendumuse kohaselt kõiki asjaolusid arvestades. Nimetatud säte kohaldub juhul, kui kaebaja kasutab HKMS § 38 lg 2 ls-st 2 tulenevat õigust või kui kahju suurust ei õnnestu kindlaks teha ja taotleb õiglast hüvitist kohtu äranägemisel. Sellest, kas kaebuses on nõutava hüvitise suurus märgitud, sõltub ka kaebuselt tasutava riigilõivu suurus.¹⁴⁹

Kohtu diskretsiooniõigust hüvitise suuruse määramisel on rõhutanud ka halduskolleegium. Nimelt on Riigikohus selgitanud, et mittevaralise kahju hüvitise suuruse määramisel tuleb kohtul teha individuaalne otsus, mis tagab õiglase hüvitise, arvestades sealjuures RVastS § 9 lg-t 2, samuti RVastS §-s 13 sätestatud kriteeriume. Kahju ulatuse otsustab kohus oma siseveendumuse kohaselt kõiki asjaolusid arvestades ja diskretsiooni alusel. Määratav hüvitis ei tohi olla EIK analoogsetes asjades määratud hüvitistega võrreldes põhjendamatult madal.¹⁵⁰ Lisaks on halduskolleegium märkinud, et mittevaralise kahju hüvitamise ulatuse kindlaksmääramisel tuleb arvestada iga konkreetse rikkumise asjaolusid, rikkumise raskusastet ja nende kumulatiivset mõju.¹⁵¹

Sarnaselt halduskolleegiumile on Riigikohtu tsiviilkolleegium selgitanud, et mittevaralise kahju suuruse määramisel lähtub kohus õiguse üldpõhimõtetest, ühiskonna üldise heaolu tasemest ning kohtupraktikast.¹⁵² Veel on lisatud kriteeriumitena, et mittevaralise kahju eest hüvitise määramisel peab kohus arvesse võtma eelkõige rikkumise laadi ja raskust, rikkuja süüd ning

¹⁴⁷ TrtHKo 06.01.2015, 3-14-51413.

¹⁴⁸ TrtHK 3-15-858.

¹⁴⁹ Riigilõivuseaduse § 60 lg 1 kohaselt tasutakse halduskohtule kaebuse esitamisel riigilõivu 15 eurot. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt tasutakse halduskohtule kahju hüvitamiseks või alusetu rikastumise teel saadu tagastamiseks kaebuse esitamisel tasutakse riigilõivu kolm protsenti summast, mille väljamõistmist taotletakse, või vara väärtusest, mille tagastamiseks kohustamist taotletakse, kuid mitte alla 15 euro ja mitte üle 750 euro.

¹⁵⁰ RKHKo 16.04.2013, 3-3-1-38-13, p 21; RKHKo 17.12.2014, 3-3-1-70-14, p 24.

¹⁵¹ RKHKo 10.10.2013, 3-3-1-83-13.

¹⁵² RKTKo 08.02.2001, 3-2-1-1-01, IV; RKTKo 3-2-1-34-05, p 22.

selle astet, poolte majanduslikku olukorda, kannatanu enda osa kahju tekkimises jt asjaolusid, millega arvestamata jätmine võiks tuua ebaõiglase hüvitise määramise.¹⁵³ Nimetatud kriteeriumitega hüvitise suuruse määramisel peaks töö autori arvates ka halduskohus arvestama. Kohtupraktikas lähtuvad kohtud siiski mõlemast põhimõttest.

EIK on seoses hüvitise suurusega märkinud, et EIK on täiesti rahul, kui riik, mis on kehtestanud õiguskaitsevahendi hüvitise andmiseks, mõistab välja summasid, mis hoolimata sellest, et need on väiksemad EIK-i poolt välja mõistetud summadest, ei ole ebamõistlikud, tingimusel, et riigisisised otsused, mis peavad olema kooskõlas õigustraditsiooni ja elatustasemega selles riigis, tehakse kiiresti, need on põhjendatud ja need täidetakse viivitamata.¹⁵⁴ Riigikohus on EIK seisukohtadega arvestanud ning märkinud muuhulgas, et kohus ei ole eksinud kaalutlusreeglite vastu, kui ta võttis hüvitise suuruse kindlaksmääramisel arvesse ka EIK praktikat ning seda, millal EIK konkreetse hüvitise välja mõistis. Hüvitise suurus, mille EIK mõistis välja ca 8 aastat tagasi, ei pruugi enam vastata tänastele nõuetele. Riigikohus on täiendavalt selgitanud, et ringkonnakohtul ei ole keelatud kõrvale kalduda EIK praktikas väljamõistetud hüvitiste suurustest, sest mittevaralise kahju hüvitise suuruse kindlaksmääramisel teeb ka EIK sarnaselt ringkonnakohtule individuaalse otsuse.¹⁵⁵ Töö autor peab siinkohal vajalikuks viidata, et siseriikliku kohtu kohtunikud on ilmselt hüvitiste määramisel adekvaatsemad hindajad osas, mis on vaidlusaluse riigi kontekstis õiglane hüvitis. Hüvitise suuruse määramisel tuleb muidugi arvestada kaebuses esitatuga ning seaduses sätestatud kriteeriumitega. Samas ei tohi olla määratav hüvitis liiga kõrge, kuna mõeldamatu on, et riik maksab kinnipeetavatele kõrgeid hüvitisi, kuigi nad on vanglasse paigutatud karistuse kandmiseks. Autor leiab, et see ei ole õiglane ning sellist olukorda saaks käsitada kui karistusena vabaduses olevatele vaesuspiiril elavatele isikutele karistuse mittetoimepanemise eest.

Kuna hüvitamisele kuuluva mittevaralise kahju suurust on võimalik määrata vaid hinnanguliselt, on oluline, et kohtute poolt väljamõistetavad mittevaralise kahju hüvitised oleksid proportsionaalses suhtes ja hüvitise suuruse arvestamise kriteeriumid ühetaolised. Käesoleva töö kirjutamisel ei ole Tartu Ringkonnakohus ega Riigikohus veel ühtegi sisulist otsust seoses Tallinna Vangla põrandapinna kaasustega teinud. Sellest tulenevalt käsitletakse

¹⁵³ RKTko 27.09.2005, 3-2-1-81-05, p 17.

¹⁵⁴ EIKo 07.05.2013, 38967/10, Mets vs. Eesti, p 31.

¹⁵⁵ RKHko 05.03.2014, 3-3-1-10-14, p 12.1.

järgnevalt üksnes Tartu Halduskohtu seisukohti seoses hüvitise suuruse määramise aluseks olevate kriteeriumitega ning määratud hüvitise suurstega üldiselt. Andmed Tartu Halduskohtu kohtuotsuste kohta on saadud kohtute infosüsteemist (KIS2). Samas ei oma need lahendid formaalset õigusjõudu, kuna ringkonnakohtul ega Riigikohtul ei ole enda seisukohtade avaldamiseks veel võimalust olnud ning valdav osa Tartu Halduskohtu lahenditest ei ole töö kirjutamise ajaks jõustunud.

EIK arvestas asjas *Tunis vs. Eesti* hüvitise suuruse kujunemisel lisaks isikliku põrandapinna suurusle, mis jäi alla 3 m² ning oli enamuse ajast 2,55 m² ajavahemikku, mil avaldaja sellises ruumis viibis (2 aastat 10 kuud). Lisaks arvestas EIK, et avaldaja oli vahistatu, kes viibis kambris 23 tundi ööpäevas ning kellel oli raske, kui mitte võimatu, sooritada tema suhtes ettekirjutatud harjutusi seljale. EIK leidis, et nimetatud tingimustes viibimisega on kohaseks hüvitiseks 10 000 eurot. Töö autor nõustub EIK seisukohtadega osas, milliseid kriteeriume arvestati hüvitise määramisel, kuid samas leiab autor, et määratud hüvitis on liiga kõrge. Märkimist väärib ka asjaolu, et nimetatud kohtuasjas ei hinnanud Eesti siseriiklik kohus kambripinna asjaolusid, kuna neid kaebuses ei esitatud ning see nõue tekkis hiljem. Ka see asjaolu oli ilmselt faktoriks, miks siseriiklik kohus jõudis otsuseni jätta kaebus rahuldamata. Seoses ebainimlike kambritingimustega hüvitise suuruse määramisel on oluline, et siseriiklik kohus saab arvestada üksnes nende asjaoludega, mis on kaebuses välja toodud ning mille osas on kaebajal läbitud kohustuslik kohtueelne menetlus. Ehk kohtule esitatavas kaebuses ei saa kaebaja viidata teistele kinnipidamistingimustele, kui üksnes nendele, mis ta märkis vanglale esitatud kahju hüvitamise taotluses. Seega, kui kinnipeetav on nii kohtule esitatud kaebuses kui kohtueelses menetluses välja toonud üksnes isikliku miinimumruumi tagamata jätmise, siis kohus teiste kinnipidamistingimuste õiguspärasust selle kaebuse lahendamisel ei hinda. Nimetatu võib omada tähtsust juhul, kui tegemist on piiripealse juhtumiga ehk kaebaja isiklik ruum on kambris näiteks 2,9 m² ja ta viibis sellises kambris lühiajaliselt. Sellisel juhul võivad kinnipidamistingimused kogumis mõjutada väljamõistetava hüvitise suuruse määramist.

Põhilised kriteeriumid, mida esimese astme kohus on Tallinna Vangla vastu esitatud kaebustes seoses kambri tingimustega hüvitise suuruse määramisel arvestanud on järgmised: isikliku ruumi suurus kambris ühe kinnipeetava kohta; kas kaebaja puhul oli tegemist vahistatu või kinnipeetavaga; ebainimlikes tingimustes viibimise kestus (s.h kas tegemist oli jätkuva toiminguga või viibis kaebaja alandavates tingimustes lühiajaliselt erinevatel perioodidel); kambri valgustuse ja ventilatsiooni piisavus; sportimisvõimaluste olemasolu; jalutuskäikude

võimaldamine jmt. Autor selgitab, et vahistatu erinevus kinnipeetavast väljendub kambris viibimise ajas. Nimelt hoitakse vahistatut enamasti tulenevalt VangS § 90 lg-st 3 lukustatud kambris ööpäev läbi. Kinnipeetaval on aga teatud juhtudel võimalus päevasel ajal liikuda kambrist väljaspool.

Samuti on kohtud pidanud silmas kambripinna vaidlustes hüvitise määramisel riigisisest kohtupraktikat kinnipeetavate alusetult kartserisse paigutamisel ja arestikambris kinnipidamisega isikule tekitatud mittevahalise kahju hüvitamise asjades. Kohus on arvestanud ka seda, et ei ole ilmnenuid muid asjaolusid, mis oleksid võinud süvendada rikkumise mõju kaebajale või mille kumulatiivne toime ühes isikliku ruumi vähesusega oleks kvalitatiivselt muutnud kaebajale tekkinud mittevahalise kahju olemust.¹⁵⁶ Kohus on hüvitise määramisel viidanud ka asjaolule, et vastustaja ei ole rakendanud meetmeid isikliku ruumi puudumise leevendamiseks (nt täiendav värskes õhus viibimine, ajutine ümberpaigutamine teise vanglasse).¹⁵⁷

Kuna hüvitise suuruse määramisel teeb kohus siiski individuaalotsuse, on esimese astme kohtu poolt väljamõistetavad hüvitised olnud väga erinevad – ühest eurost kümne euronni ööpäevas. Samas on lahendeid, kui hüvitis on jäetud ka välja mõistmata. Kaebuse rahuldamata jätmisel on küll mööndud vastustaja tegevuse õigusvastasust, kuid kohus leidis, et see ei tingi rahas hüvitamist.¹⁵⁸

Hüvitise suuruse väljamõistmisel on ilmselt mõjutajaks see, mis ajal on kaebus rahuldatud. Ehk kas kaebus rahuldati vahetult pärast EIK lahendit *Tunis vs. Eesti* või näiteks aasta hiljem, kui samasisulisi kaebuseid oli kohtumenetluses juba väga palju. Samas ei ole töö autorile mõisteta, kui erinevat praktikat võivad kohtunikud viljeleda lahendades sama küsimust. Kuigi valdavalt on Tartu Halduskohus leidnud tuginedes EIK praktikale, et isiku paigutamine alla 3 m² suuruse isikliku pinnaga kambrisse on inimväärikust alandav ning eelduslikult tekib mittevahaline kahju, kuid hüvitise väljamõistmine selgub eelpoolnimetatud tingimustest, pärineb Tartu

¹⁵⁶ TrtHKo 19.01.2015, 3-14-51142 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses); TrtHKo 20.01.2015, 3-14-50870 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses).

¹⁵⁷ TrtHKo 30.09.2014, 3-14-196 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses); TrtHKo 12.11.2014, 3-14-50698 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses).

¹⁵⁸ TrtHKo 29.01.2015, 3-14-52314 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses); TrtHKo 19.11.2014, 3-14-51013 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses); TrtHKo 3-14-51360 13.11.2014, (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses); TrtHKo 02.12.2012, 3-14-51060.

Halduskohtust ka vastandlik seisukoht.¹⁵⁹ Näiteks on halduskohus leidnud, et kinnipeetava alla 3 m² isikliku pinnaga kambris hoidmine ei ületa kinnipidamisega kaasnevat vältimatut taset, mis õigustaks rahalise hüvitise väljamaksmist. Kohus põhjendas seda sellega, et seadusega oli ette nähtud kohustus tagada vaba põrandapinda vähemalt 2,5 m² isiku kohta ning see tingimus oli täidetud.¹⁶⁰ Kaebuste rahuldamata jätmise otsuses viitas kohus näiteks mittetöötava ventilatsiooni osas, et tagantjärei ei ole kuidagi võimalik kambris valitsenud tegelikke olusid tuvastada. Lisaks märkis kohus, et kuna kaebaja ei ole vangistuses viibimise ajal vangla poole pöördunud seoses ebarahuldavate kinnipidamistingimustega, viitab see kaebaja lootusele saada hüvitist, mitte et ta oleks olnud rahulolematu. Autor peab vajalikuks märkida, et nimetatud vastandlikud seisukohad pärinevad samast ajaperioodist. Töö autor pooldab halduskohtu valdavat lähenemist ehk seisukohta, et kinnipeetava inimväärlikust on alandatud, kui isikul oli isiklikku pinda kambris alla 3 m². Autori arvates on Eestis kinnipidamise režiim üldiselt päris range, eriti vahistatute osas. Seega kui isik peab viibima lukustatud kambris, milles tal on isiklikku pinda alla 3 m², 23 tundi ööpäevas ja seda pikaajaliselt, ületab see autori arvates kinnipidamisega tavapäraselt kaasnevat kannatuste taset ning hüvitise määramine selle eest on õigustatud. Kuid autor osundab, et iga üksikjuhtumit tuleb lahendada eraldi seisust. Halduskohtu seisukohad seoses hüvitise suuruse määramisega on autori arvates siiani olnud piisavalt põhjendatud ning nendest nähtub kuidas kohus väljamõistetava hüvitise suuruseni jõudis. Kuna hüvitis on kohtuniku sisetunde alusel kujunev summa, on mõistetav, et väljamõistetud hüvitised on erinevad. Sealjuures tuleb arvestada ka asjaolu, et iga kaebus on erinev ning vaidlusalused tingimused erinevad, mistõttu ei ole mõeldav, et rikkumise tuvastamisel mõistetakse kõigile kaebajatele ühesuguse päevamäära suurusega hüvitis.

Võib tõdeda, et vahetult pärast EIK lahendit *Tunis vs. Eesti* on siseriikliku kohtu poolt väljamõistetud hüvitised olnud suuremad, kui hilisemates lahendites. Esimeste kaasuste puhul võis mõjutajaks olla ka Tartu Ringkonnakohtu otsus, kus kohus hüvitise väljamõistmisel eristas pikemaid ja lühemaid arestikambris viibimise perioode ning luges kaebaja mittevaraliste õiguste vähem intensiivseks rikkumiseks arestikambri tingimuste mõju kaebaja õigustele lühemate arestikambris viibitud perioodide jooksul ja intensiivseks rikkumiseks arestikambri

¹⁵⁹ TrtHKo 02.10.2014, 3-14-51258; TrtHKo 16.10.2014, 3-14-51217 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud, koopia autori valduses); TrtHKo 22.12.2014, 3-14-51272 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud, koopia autori valduses); TrtHKo 06.01.2015, 3-14-51413 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud, koopia autori valduses).

¹⁶⁰ TrtHKo 02.12.2014, 3-14-51398, TrtHKo 15.01.2015, 3-14-51775 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud, koopia autori valduses).

õigusvastaste tingimuste mõju kaebaja õigustele pikema (69 päeva) kambris viibitud aja jooksul. Sellest tulenevalt pidas kohus põhjendatuks mõista kaebajale lühemate kambris viibitud perioodide eest välja väiksem (7 eurot) ning pikema kambris viibitud perioodi eest välja suurem kahjuhüvitis (14 eurot) iga kambris veedetud päeva eest.¹⁶¹ Tegemist oli küll arestimaja tingimuste peale esitatud kaebusega, kuid analoogia korras tuginetakse nimetatud seisukohtadele ka vangla kambrite kinnipidamistingimuste puhul. Autori arvates on samasugune lähenemine vangla kambrite tingimuste hindamisel põhjendatud, kuna teatud juhtudel hoitakse vahistatuid ka vanglas ning ka siis võib ebainimlikes kambritingimustes viibimine olla erinevatel perioodidel mitte ühel järjestikusel perioodil.

3.4.1.2. Hüvitise suuruse vähendamine

Hüvitise suuruse määramisel tuleb lisaks üldistele kahju hüvitamise põhimõtetele arvestada vastutuse piiramise alustega, mis on sätestatud RVastS § 13 lg-s 1. Sellest tulenevalt peab kohus hüvitise suuruse määramisel alati kaaluma, kas hüvitatakse kogu tekitatud kahju või esineb alus hüvitise vähendamiseks. Kohus peab alati ka põhjendama välja mõistetud hüvitise suurst ning kuidas ta sellise summani jõudis. Kuigi kaebajad küll märgivad kambritingimuste peale esitatud kaebustes üldjuhul taotletava summa, siis kohus enamasti vähendab seda, kuna taotletavad hüvitised on märgitud liialt kõrged.

RVastS § 13 lg 1 kohaselt peab kohus hüvitise suuruse määramisel arvestama kahju tekkimise ettenägematust (p 1), objektiivseid takistusi kahju ärahoidmisel (p 2), õiguste rikkumise raskust (p 3), eraõiguses sätestatud piiranguid seoses kannatanu osaga kahju tekitamisel (p 4), muid asjaolusid, millest tulenevalt kahju hüvitamine täies ulatuses oleks ebaõiglane (p 5). Normist nähtub, et tegemist ei ole ammendava loeteluga, kuna punkti 5 kohaselt tuleb kohtul arvestada ka muid asjaolusid, millest tulenevalt kahju hüvitamine täies ulatuses oleks ebaõiglane. Seega teostab kohus diskretsiooni ja teeb kahju hüvitise ulatuse kindlaks eelnimetatud asjaolude kaalumise teel.

Kuigi seaduses on selgelt sätestatud, et hüvitise suuruse määramisel arvestatakse õiguste rikkumise raskust tulenevalt RVastS § 9 lg-st 2 ja RVastS § 13 lg 1 p-st 3, on keeruline välja tuua kindlat printsiipi, mis näitaks, millisel juhul on rikkumine raske või kerge. Tegemist on

¹⁶¹ TrtRKo 20.12.2013, 3-11-700.

siiski igakordselt üksikjuhtumile antava hinnanguga. Õiguskirjanduses on toodud seisukoht, et üksnes olukorras, kus õiguste rikkumine on sedavõrd väheoluline, et vastutust võib piirata nullini, saab jätta kahju hüvitamise nõude rahuldamata.¹⁶² Milliste tingimuste täitmisel on aga tegemist raske rikkumisega, on kohtu enda otsustada. Esimese astme kohtu lahendeid analüüsides nähtub selgelt, et kohus arvestab hüvitise suuruse määramisel nimetatud kriteeriumiga, kuna lahendites märgitakse hüvitise määramise otsustamisel, et rikkumine küll leidis aset ja kinnipeetava inimväärikust alandati, kuid rikkumine ei olnud nii intensiivne, et õigustaks rahalise hüvitise väljamõistmise.

Kohtupraktikas on kahjunõude välistamise või piiramise võimalust mööndud juhul, kui primaarnõuete mittekasutamise põhjused ei olnud mõjuvad. Halduskolleegium on seisukohal, et kahjunõue võib olla välistatud või avaliku võimu kandja vastutus piiratud, kui kahju tekitanud haldusakti või toimingu vaidlustamine oleks kahju ära hoidnud, kõrvaldanud või vähendanud ning kahju ärahoidmise, kõrvaldamise või vähendamise võimalikkus pidi olema kannatanu jaoks arusaadav ja haldusakti või toimingu vaidlustamata jätmiseks ei olnud mõjuvaid põhjusi.¹⁶³

Seoses Tallinna Vangla kambritingimustega saab märkida, et esimese astme kohtud on valdavalt seisukohal, et kaebaja ei oleks saanud oma tegevuse või taotlustega mõjutada kinnipeetavale ette nähtud isikliku ruumi tagamist. Sellest tulenevalt on esimese astme kohtud märkinud, et RVastS § 7 lg-s 1 viidatud esmaste õiguskaitsevahendite kasutamata jätmine ei takista üldjuhul hüvitisnõude rahuldamist.¹⁶⁴ Selline vastutuse piiramise alus on sätestatud ka RVastS § 13 lg 1 p-s 4, mille kohaselt arvestatakse hüvitise suuruse määramisel eraõiguses sätestatud piiranguid, mis tulenevad kannatanu osast kahju tekitamisel. Kohtud ei ole küll märkinud, et kabevõimaluste kasutamata jätmine ei ole kahjuhüvitise vähendamise aluseks, kuid töö autori arvates võiks see nii olla. Kinnipeetava varasemast vangla poole pöördumisest võiks järeldada, et kinnipeetav oli juba varasemalt arvamusel, et kambritingimused on ebainimlikud ning ta ei tunne ennast hästi. Sellest tulenevalt võiks hüvitise suuruse kindlaksmääramise arvesse võtta kannatanu enda aktiivsust ja arvestada seda hüvitist vähendava asjaoluna, kui mitte välistava asjaoluna.

¹⁶² E. Andresen. Riigivastutus, lk 43.

¹⁶³ RKHK 17.06.2002, 3-3-1-32-02, p 25.

¹⁶⁴ TrtHK 3-14-196.

Kohus ei arvesta hüvitise vähendamise otsustamisel mitte konkreetse ametiisiku hariduse, võimete ega teadmistega, vaid peab hindama avaliku võimu kandja võimalusi tervikuna õiguste rikkumise ärahoidmisel.¹⁶⁵ Tallinna Vangla on vastustes kaebustele selgitanud, et ülerahvastatuse puhul on tegemist üldteada probleemiga ning kaebaja kinnipidamine sellistes tingimustes nagu teda Tallinna Vanglas kinni peeti, oli tingitud objektiivsest paratamatusest ning selle vältimine ei olnud vanglas võimuses. Halduskohus on Tallinna Vangla seisukoha osas otsustes märkinud, et vabade kohtade puudumise tõttu võis kaebaja kinnipidamise tingimuste parandamine olla keerukas, kuid sellest ei saa teha järeldust, et vastustaja oleks kaebaja õiguste rikkumisel käitunud õiguspäraselt. Halduskohus on seejuures viidanud Riigikohtu lahendile, milles rõhutatakse, et majanduslike faktoritega ei saa õiguslikult põhjendada seaduses imperatiivselt sätestatud normide järgimata jätmist.¹⁶⁶ Töö autori arvates on nimetatud lähenemine põhjendatud.

3.4.2. Naturaalrestitutsioon

Halduskohtumenetluse seadustiku § 41 lg 5 koos RVastS § 9 lg-ga 2 annab kohtule võimaluse jätta mittevaralise kahju hüvitis välja mõistmata ning hüvitise väljamõistmise asemel tuvastada kahju põhjustanud haldusakti või toimingu õigusvastasus. Sellise otsusega loetakse hüvitamisnõue rahuldatuks osaliselt.¹⁶⁷ Kõnealuste sätete kohaldamiseks ei pea kaebaja olema taotlenud õigusvastasuse tuvastamist lisaks kahju hüvitamise nõudele, vaid see annab kohtule võimaluse omaalgatuslikult hüvitise väljamõistmise asemel valida teistsugune kahju heastamise viis. Kohtud on kasutanud seda võimalust juhul, kui rikkumine on olnud vähese intensiivsusega. Ka Riigikohus on praktikas viidanud võimalust kasutanud ning jätnud mittevaralise kahju hüvitamise nõude rahuldamata ja tuvastanud üksnes avaliku võimu kandja teo õigusvastasuse. Riigikohus märkis, et mittevaralise kahju kohaseks hüvitamise viisiks võib kahju rahas kompenseerimise asemel olla ka kohtuotsusega kahju põhjustanud haldusakti või toimingu õigusvastasuse tuvastamine.¹⁶⁸

¹⁶⁵ I. Pilving. PõhiS § 25/3.1.1. - Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm. vlj. 3. vlj.

¹⁶⁶ TrtHKo, 12.11.2014, 3-14-50698 (lahend ei ole 01.05.2015 seisuga jõustunud; koopia autori valduses).

¹⁶⁷ RKHK 12.06.2012, 3-3-1-3-12, p 46.

¹⁶⁸ RKHKo 20.10.2011 3-3-1-43-11; RKHKo 11.12.2009 3-3-1-80-09 p 12; RKHKo 05.10.2006, 3-3-1-44-06, p 14.

Sarnaselt Riigikohtule on ka halduskohtud Tallinna Vangla kambritingimustega seotud kaebuste lahendamisel leidnud, et tingimused, milles kaebaja viibis, olid küll õigusvastased, kuid mitte niivõrd, et saaksid põhjustada kaebajale üleelamisi, mis õigustaks rahalise hüvitise väljamõistmist.¹⁶⁹ Näiteks on ka Tallinna Halduskohus leidnud, et kaebajale inimväärikuse alandamisega tekitatud mittevaralise kahju kohaseks hüvitamise viisiks on rahas kompenseerimise asemel kohtuotsusega kahju põhjustanud toimingute õigusvastasuse tuvastamine.¹⁷⁰ Töö autori arvates on HKMS § 41 lg 5 ja RVastS § 9 lg 2 näol kohtutele sellise võimaluse andmine õigustatud. Kui nimetatud võimalus puuduks, peaksid kohtud vähese riive korral hüvitamiskaebuse kogu ulatuses jätma rahuldamata, kuid praegusel juhul on kohtul võimalus vajadusel tuvastada üksnes rikkumise õigusvastasus, mis annab kaebajale tunnistust, et tema õigusi küll rikuti, kuid rikkumine ei olnud raske. Autor nõustub ka Tallinna Halduskohtu seisukoha ja põhjendustega ning leiab, et kinnipidamistingimusi kogumis hinnates, ei saaks asuda seisukohale, et nimetatud asjas oleks tegemist olnud niivõrd raske õiguste rikkumisega, mis oleks tinginud rahalise hüvitise väljamõistmise.

Kohtupraktikas on ka vabandamist peetud võimalikuks kahju heastamise viisiks RVastS § 11 lg 1 alusel. Riigikohus näib oma praktikas mõõnvat võimalust kohustada kohtuotsusega haldusorganit kaebaja ees vabandama, kui see aitab kaasa õigusvastase tagajärje kõrvaldamisele.¹⁷¹ PS § 25 kommentaaris on märgitud, et vabandamist kui õiguskaitsevahendit kehtiv õigus nõuda ei võimalda, kuid vabandamist võidakse arvesse võtta mittevaralise kahju rahas hüvitamise nõude lahendamisel. Ka HKMS § 5 kommentaaris on asutud seisukohale, et käsitus vabandamise võimalikkuse kohta ei ole põhjendatud. Vabandus ei kõrvalda ühtegi tagajärge, vaid võib üksnes kompenseerida toimunud rikkumist. Avaliku võimu kandja kohtulikku sundimist vabandamiseks ei ole seaduses ette nähtud ning selle väärtus õiguskaitsevahendina on küsitav.¹⁷² Kuigi Riigikohus on eelviidatud otsustes kohustanud

¹⁶⁹ TrtHKo 02.12.2014, 3-14-51060.

¹⁷⁰ TlnHKo 16.04.2014, 3-13-1119 p 17. Nimetatud kohtuasjas viibis vahistatu Tallinna Vanglas 156 päeva, millest 116 päeval viibis kaebaja sellistes kambrites, kus ei olnud 3 m² põrandapinda ühe inimese kohta isegi siis, kui kambri põrandapinna hulka arvata WC pindala ning 27 päeval viibis kaebaja kambrites, milles oli vähem kui 3,3 m² põrandapinda pinda ühe inimese kohta (WC on arvestatud kambri pinna sisse). Tallinna Halduskohus asus seisukohale, et olukorras, kus vahi all pidamise tingimused ei ole päris nõuetekohased ega täielikult kooskõlas inimväärikuse austamise põhimõttega, ent samas ei saanud neist ebakohastest tingimustest tekkida isikule mingisuguseid olulisi või raskeid kannatusi, ei ole sellest tuleneva inimväärikuse alandamisega põhjustatud mittevaralise kahju rahas hüvitamine põhjendatud. Kohus selgitas, et rahaline hüvitis oleks õigustatud eeskätt juhul, kui saaks eeldada, et inimväärikust tagavate miinimumnõuete täitmine taganuks isiku selgelt parema heaolu võrreldes sellega, mis talle tegelikult osaks sai. Kuna see nii ei olnud, jättis kohus hüvitise välja mõistmata.

¹⁷¹ RKHKo 28.03.2006, 3-3-1-14-06 p 14; RKHKo 10.06.2005, 3-3-1-30-05 p 18.

¹⁷² K. Merusk, I. Pilving. HKMS § 5/V. – K. Merusk, I. Pilving (koost). Halduskohtumenetluse seadustik. Komm vlj.

vastustajat kahjuhüvitise väljamõistmise asemel vabandama, ei ole töö autori arvates see põhjendatud, kuna seadusest ei tulene, et isikul oleks õigus nõuda kohtult haldusorgani vabandamiseks kohustamist ning teiseks ei tulene seadusest ka kohtule õigus omaalgatuslikult kohustada haldusorganit vabandama. Autori arvates peab kohus lähtuma sellest, mis seaduses kirjas, kuid seadus ei näe ette, et kohtul on võimalus kohustada haldusorganit vabandama. Sellise regulatsiooni puudumist toetab autori arvates ka asjaolu, et vabandus on kannatanule väärtus eelkõige siis, kui see tuleb puhtast südamest või vähemalt sellisena näib, kui aga kohus kohustaks haldusorganit vabandama, ei oleks see ega näiks olevat siiras.

Töö autori arvates võiks juba enne kohtumenetlust või kohtumenetluse ajal toimunud vabandamist arvestada kahju hüvitamisena olukorras, kus on täidetud mõni RVastS § 9 lõike 1 koosseis, aga samas on tekkinud kahju väike. Sellist seisukohta toetab ka eelpool viidatud põhiseaduse kommentaaris väljendatu. Nimetatud põhimõtet võiks kasutada vähese riive puhul inimväärikust alandavate kambritingimustega, kus oleks võimalik vabandamisele viidates öelda, et rahaline hüvitis ei ole põhjendatud või vähendada määratavat rahalist hüvitist. Seoses eelnevalt toimunud vabandusega tekib menetluslik probleem aga olukorras, kus kaebaja taotleb rahalist hüvitist ning vähese mittevahalise kahju korral oleks kohus ilma vastustaja vabandamiseta kaebuse osaliselt rahuldanud ja tuvastanud õigusvastasuse HKMS § 41 lõike 5 alusel. Sellisel juhul tekib küsimus, kas kohus saab vastustaja vabandamise korral kaebuse üldse rahuldamata jätta, öeldes, et see vähene kahju, mis muidu oleks hüvitatud õigusvastasuse tuvastamisega, oli juba enne vastustaja vabandamisega hüvitatud. Juhul, kui kahju on menetluse käigus juba heastatud, võiks autori arvates jätta kaebuse rahuldamata, kuid kohtukulud vastustaja kanda.

Riigikohus on välja toonud ka olukorra, kus vabandamine ei ole kohane kahju hüvitamise viis. Näiteks on rahaline hüvitis tulenevalt haldusasja asjaoludest adekvaatne hüvitise viis ning vabandamisega ei ole võimalik antud asjas õigusvastase ehitise tõttu tekkinud tagajärgi heastada.¹⁷³ Töö autori arvates võiks selline põhjendus analoogia korras kohalduda ka RVastS § 9 lg-s 1 sätestatud väärkuse alandamise korral, kui isik ei viibi enam ebainimlikes kambritingimustes ja kahju on juba tekkinud. Kui isikule on avaliku võimu kandja tegevusega tekitatud hingelised kannatused, ei saa neid enam olematuks teha. Sellisel juhul ei ole autori arvates kinnipeatavale inimväärikuse alandamisega tekitatud tagajärgi võimalik heastada muul

¹⁷³ RKHKo 18.06.2008, 3-3-1-35-08 p 13.

viisil, kui rahalise kompensatsiooniga, v.a juhul, kui kinnipeetav ise ei taotle kahju natuuras hüvitamist või tegemist ei ole väheintensiivse riivega (nt viibis ebainimlikes tingimustes lühiajaliselt).

Peale eelpool käsitletud õigusvastuse tuvastamise ning vabandamise on vanglal õigusvastaste tagajärgede kõrvaldamise meetmetena võimalus rakendada RVastS § 11 lg-st 2 tulenevalt kõiki õiguspäraseid abinõusid. Vanglal on tulenevalt RVastS § 11 lg-st 3 õigus jätta rahaline hüvitis välja mõistmata ja kõrvaldada tagajärjed sama paragrahvi lõikes 2 sätestatud viisil, kui rahaline hüvitis oleks oluliselt suurem tagajärgede kõrvaldamise kuludest ja isikul pole kaalukat põhjust nõuda rahalist hüvitist. Nimetatud paragrahvid annavad vanglale võimaluse heastada tekitatud kahju muul viisil, kui rahas. Autori arvates on vanglal selles küsimuses üsna ulatuslik kaalutlusruum. Et vältida kohtu poolt väljamõistetavate kahju hüvitiste määramist, võiks vangla kaaluda kinnipeetavatele muude soodustavate tingimuste pakkumist (nt sportimisvõimalus; lisajalutuskäigud) ehk pakkuda kinnipeetavale soodustust, milleks isikul tegelikult õigus puudub (näiteks lubada kinnipeetaval sagedamini raamatuid laenutada; anda üheks päevaks linnaluba). Autor möönab, et sellist võimalust on vanglal võimalus rakendada üksnes juhul, kui tegemist on jätkuva toiminguga ehk taotluse esitanud kinnipeetav veel viibib ebainimlikes tingimustes. Kui kinnipeetava enam ei viibi ebainimlikes tingimustes ja kahju on juba tekkinud, ei ole autori arvates eeltoodud võimalust võimalik rakendada. Sellisel juhul selgub autori arvates kahju hüvitamise õiglane heastamise viis alles pärast kõikide asjaolude kogumis hindamist. Vangla poolt muude soodustuste pakkumist kinnipeetavale, analoogselt haldusorganipoolse vabandamisega, võib kohus arvestada hüvitise suuruse määramisel, kuid kohus ei saa kohustada vanglat soodustusi pakkuma.

Seega võib teatud juhtudel ebainimlike kambritingimuste hüvitamisel tuvastada üksnes vangla tegevuse õigusvastasuse, nagu ka Riigikohus ja seadusandja HKMS § 41 lg 5 kaudu on mittevahalise kahju puhul võimalikuks pidanud. Vabandamist aga võiks töö autori arvates ebainimlike kambritingimuste kaebuste puhul arvesse võtta pigem kahju hüvitise suuruse määramisel, kuid mitte arvestada seda kui eraldiseisvat võimalust rikkumise heastamiseks. Lisaks võiks vangla kaaluda juhul, kui ebainimlikes tingimustes hoidmine on kestev, selle kompenseerimist erinevate soodustuste pakkumisega.

3.5. Nõude esitamise kord

Teatud juhtudel on kohtueelne menetlus ettenähtud eriseadustega ning see võib olla kohustuslik. Kui kohtueelne menetlus on kohustuslik, on selle läbimine üheks kaebuse lubatavuse eelduseks.

Kinnipeetavatele on vangistusseadusega sätestatud kohustuslik kohtueelne menetlus. VangS § 1¹ lg 8 sätestab, et vangla tekitatud kahju hüvitamiseks on kinnipeetaval või vahistatul õigus halduskohtu poole pöörduda tingimusel, et kinnipeetav või vahistatu on eelnevalt esitanud riigivastutuse seaduses sätestatud korras kahju hüvitamise taotluse vanglale ning vangla on taotluse tagastanud või rahuldamata või tähtaegselt läbi vaatamata jätnud. RVastS § 18 lg 2 sätestab 30-päevase kohtusse pöördumise tähtaja juhuks, kui haldusorgan jätab kahju hüvitamise taotluse rahuldamata või tähtaegselt lahendamata või kui kannatanu ei nõustu hüvitise suuruse või viisiga.

Seega on kohtule esitatav hüvitamiskaebus lubatav üksnes siis, kui kinnipeetav on eelnevalt läbinud kohtueelse menetluse nõuetekohaselt. Näiteks juhul, kui kinnipeetav ei esita vanglale kahju hüvitamise taotlust tähtaegselt ja menetlus lõpetatakse seetõttu õiguspäraselt taotluse läbi vaatamata jätmisega, ei ole ka hilisem kaebus tulenevalt HKMS § 47 lg-st 1 kohtus lubatav. Kui aga kinnipeetav pöördus nõuetekohaselt kohtueelses menetluses haldusorgani poole ja viimane tagastas taotluse õigusvastaselt, on isikul õigus kohtusse pöörduda ning kaebuse tagastamiseks alus puudub.¹⁷⁴ Sealjuures tuleb kohtul kontrollida sisulisest aspektist seda, kas kinnipeetava kohtueelses menetluses esitatud taotlus tagastati õiguspäraselt.

Kinni peetav isik saab kohtusse pöörduda üksnes selle nõudega ja selles ulatuses, mis oli vaidluse esemeks kohustuslikus kohtueelses menetluses. Riigikohtu praktika kohaselt on kohtumenetluses lubamatu esitada muu hulgas ka mittevaralise kahju hüvitamise nõuet muu kahju eest, kui oli nõutud kohtueelses menetluses.¹⁷⁵ Nimetatu omab tähtsust just kambritingimuste kaebuste lahendamisel, kuna paljudel juhtudel märgivad kinnipeetavad vanglale esitatavas kahju hüvitamise taotluses vaidlusaluse asjaoluna üksnes ebapiisava isikliku

¹⁷⁴ RKHKm 11.20.2012, 3-3-1-30-12, p 18.

¹⁷⁵ RKHko 23.09.2010, 3-3-1-41-10, p-d 11-16.

ruumi suuruse, kuid kohtule esitatud kaebuses märgitakse lisaks isikliku ruumi puudumisele täiendavaid kambritingimusi (näiteks puudulik ventilatsioon, vähene valgustus). Sellises olukorras saab kohus kaebust lahendada üksnes kahju hüvitamise taotluses märgitud asjaolude osas ning ülejäänud osas kuulub kaebus tagastamisele HKMS § 121 lg 1 p 4 alusel. Autori arvates on selline lähenemine põhjendatud ning vastasel juhul kaotab kohustuslik kohtueelne menetlus enda mõtte. Kohtueelne menetlus annab esmalt vanglale võimaluse vajadusel rikkumine heastada. Keelatud ei ole kohtueelses menetluses esitatud rahalise nõude suurendamine kohtumenetluses.¹⁷⁶

VangS § 2 kohaselt on kinnipeetav vanglas vangistust kandev süüdimõistetu. Kui kaebaja ei ole kohtule hüvitamiskaebuse esitamise ajal enam kinnipeetav, ei laiene talle VangS § 1¹ lg-st 8 tulenev tingimus pöörduda esmalt kahju hüvitamise taotlusega vangla poole. Siiski tuleb silmas pidada riigivastutuse seaduses ja halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud kolmeaastast tähtaega. Autori arvates ei ole nimetatud seisukoht põhjendatud, kuna pelgalt isiku asukoht ei tohiks õigustada kohustusliku kohtueelse menetluse läbimata jätmist. Autori arvates on kohustusliku kohtueelse menetluse eesmärk anda esmalt vanglale võimalus kõrvaldada kiirelt ja väheste kuludega tehtud vead, tagada isiku õiguste parem kaitse, mistõttu võib vajadus pöörduda kohtu poole täiesti ära langeda. Samuti annab see vanglale võimaluse esimesena näha vanglas olevaid probleeme ning leida neile kiirem lahendus vanglasiseselt. Kui isik kaebab vangla tegevusele, kuid on vanglast vabanenud, ei õigusta see autori arvates vanglale enesekontrolli võimaluse andmata jätmist. Märkimist väärib, et kohustuslik kohtueelne menetlus on ka kiirem ning see ei võta ära isikult õigust hiljem kohtusse pöörduda.

Kohustuslik kohtueelne menetlus ei laiene tuvastamisnõudele, sest vaidemenetluses ei ole sellise nõude lahendamist ette nähtud.¹⁷⁷ Seega juhul, kui kinnipeetav esitab kohtule kaebuse vanglas üksnes ebainimlike kambritingimuste õigusvastasuse tuvastamiseks, ei ole tal kohustust eelnevalt samas nõudes vangla poole pöörduda. HMS § 72 lg 1 ega ükski eriseadus ei näe ette võimalust esitada haldusmenetluses taotlus pelgalt millegi õigusvastasuse tuvastamiseks ning seega on võimatu kohtueelset menetlust läbida. Töö autor on seisukohal, et ainuüksi õigusvastasuse tuvastamise taotluste lahendamise kohustuse haldusorganitele panemine ei oleks ka õigustatud, sest haldusmenetluses on menetluse eesmärgiks tulenevalt

¹⁷⁶ RKHKm 17.03.2011, 3-3-1-97-10, p 13.

¹⁷⁷ RKHKm 12.11.2009, 3-3-1-70-09, p 11; RKHKm 16.12.2009, 3-3-1-71-09, p 12-13.

HMS § 2 lg-st 1, kas millegi reguleerimine ehk haldusakti andmine või toimingu sooritamine. Haldusmenetluse lõpptulemused on sätestatud HMS §-s 43.

Seoses vanglale kahju hüvitamise taotluse esitamisega ning pärast seda kohtusse pöördumisega on probleemne olukord, kui vangla jätab kinnipeetava kahju hüvitamise taotluse rahuldamata, kuid kinnipeetav pöördub kohtusse mitte hüvitamiskaebusega, vaid tuvastamiskaebusega kinnipidamistingimuste õigusvastasuse tuvastamiseks ning halduskohus rahuldab kaebuse. Riigikohtu halduskolleegiumi seisukoha kohaselt on hüvitamiskaebuse esitamiseks kinnipeetav kohustatud uuesti läbima kohustusliku kohtueelse menetluse isegi juhul, kui ta on varasemalt seda juba teinud.¹⁷⁸ Seega võib halduskolleegiumi arvates samasisulist kahju hüvitamise taotlust haldusorganile kaks korda esitada. Erinevalt halduskohtumenetluse seadustikust ei sätesta haldusmenetluse seadus midagi korduvate taotluste kohta, kuid töö autori arvates ei ole halduskolleegiumi seisukoht topeltmenetluse võimalikkusest põhjendatud. Ehk halduskolleegium on loonud kinnipeetavatele võimaluse pöörduda täpselt ühe ja sama taotlusega mitu korda haldusorgani poole ka juhul, kui taotlus on juba varasemalt läbi vaadatud. Sellisel juhul on haldusmenetluse uuendamise regulatsioon (HMS § 44) kasutu. Teistkordset samasisulist kahju hüvitamise taotlust võiks magistritöö autori arvates tõlgendada haldusmenetluse uuendamise taotlusena. Töö autor leiab, et isik on kohtusse pöördumise õiguse minetanud olukorras, kus ta tähtaegselt pärast kahju hüvitamise taotluse rahuldamata jätmist hüvitamiskaebusega kohtusse ei pöördunud. Sellisel juhul peaks isik saama olukorda muuta üksnes haldusmenetluse uuendamise aluste esinemise korral.

Kuigi töö autori arvates on Riigikohtu seisukoht ekslik, on praeguse kohtupraktika kohaselt kinnipeetaval võimalus pärast kohtu poolt kambritingimuste õigusvastasuse tuvastamist esitada vanglale teistkordselt kahju hüvitamise taotlus, et tal oleks veelkord õigus hüvitamiskaebusega kohtusse pöörduda. Kusjuures kinnipeetav saab esitatavas taotluses tugineda halduskohtu otsusele vangla tegevuse õigusvastasuse tuvastamise kohta. Tähelepanuta ei saa jätta, et kahju hüvitamise tähtaega ei saa siduda sellega, millal ilmneb teises kohtumenetluses kahju tekitamise õigusvastasus, kuigi kinnipeetavad seda tihtipeale teevad. Seega isegi juhul, kui kinnipeetav saab kohtult otsuse, millega tuvastatakse vangla tegevuse õigusvastasus, ei hakka kaebetähtaeg kahju hüvitamise nõude esitamiseks kulgema mitte kohtu otsusest, vaid siiski alates hetkest, mil kaebaja kahju tekkimisest teada sai või pidi teada saama.

¹⁷⁸ RKHKo 16.12.2009, 3-3-1-71-09, p 14.

Kohtupraktikas on tõusetunud küsimus, kas eesti keelt mittevaldav vähese haridusega isik, kes kannab karistust vanglas, võib olla kohtusse pöördumisel teistest ebasoodsamas olukorras. Kohus leidis, et ka õiguslikult kogenematul isikul pole alust eeldada, et ta saab vaidlust lahendada suvalises korras ja määramatult pika aja jooksul. Tähtaja ületamine ei ole vabandata, kui kaebuse esitaja ise pole piisavalt hoolikas, et välja selgitada vaidluse algatamise kord (sh tähtjad). Halduskohus lisas, et esitatud tõenditest nähtub, et kaebaja tutvus riigivastutuse seaduse ja halduskohtumenetluse seadustiku venekeelse tõlkega, millest pidanuks selguma tähtaeg, mille jooksul kahjunõude rahuldamisest keeldumist saab vaidlustada.¹⁷⁹

3.6. Nõude esitamise tähtaeg

RVastS § 17 lg 3 järgi tuleb kahju hüvitamise kaebus esitada kolme aasta jooksul, arvates päevast, millal kannatanu kahjust ja selle põhjustanud isikust teada sai või pidi teada saada, sõltumata teadasaamisest aga 10 aasta jooksul kahju tekitamisest või selle põhjustanud sündmusest arvates. Samasuguse regulatsiooni sätestas ka kuni 31. detsembrini 2011 kehtinud HKMS § 9 lg 4. Kehtiva HKMS-i § 46 lg 4 sätestab, et hüvitamiskaebuse või heastamiskaebuse võib esitada kolme aasta jooksul arvates päevast, kui kaebaja sai teada või pidi teada saada kahjust ja selle põhjustanud isikust või haldusakti või toiminguga tagajärgedest, mille kõrvaldamist ta nõuab. Sõltumata sellest ei saa hüvitamiskaebust ega heastamiskaebust esitada pärast kümne aasta möödumist kahju või tagajärjed tekitanud haldusakti või õigustloova akti andmisest, toiminguga tegemisest või õigusemõistmisel tehtud lahendi teatavakstegemisest. Seega on kaebuse esitamise tähtaja regulatsioon jäänud sisuliselt samaks, kui HKMS-i eelmises redaktsioonis. Euroopa Kohus ei ole kolmeaastast tähtaega kahju hüvitamise nõude esitamiseks pidanud ebamõistlikuks.¹⁸⁰ Riigikohus on samuti leidnud, et PS § 15 lg 1 lausest 1 tulenev igäihe õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse ei tähenda, et isikul, kes leiab, et tema õigusi on rikutud, peab olema piiramatul võimalusel pöörduda kohtusse. Kohtusse pöördumise õiguse mõningane kitsendamine on vajalik õiguskindluse tagamiseks ja kohtusüsteemi ülekoormamise vältimiseks.¹⁸¹ Magistritöö autor nõustub kohtute sisukohaga ja leiab, et kolme aasta pikkune kahjunõude esitamise tähtaeg on piisavalt pikk, kuna kahju

¹⁷⁹ TlnHK 08.04.2009, 3-09-446.

¹⁸⁰ EKo, C-445/06, Danske Slagterier, p 32.

¹⁸¹ RKHKm 04.06.2013, 3-3-1-86-12, p 11.

tekkimine ei pruugi kohe tõendatav olla ning et isegi õiguslikult kogenematul isikul on piisavalt aega asjakohase õigusliku regulatsiooni väljaselgitamiseks.

HKMS § 46 lg 4 puhul tuleb silmas pidada, et see on üksnes kahju hüvitamise nõude üldtähtaeg. Töö alapunktis 3.5. selgitati, et kinnipeetavatele on vangistusseadusega ette nähtud kohustuslik kohtueelne menetlus ning kinnipeetav saab halduskohtusse hüvitamismõõdega pöörduda üksnes juhul, kui ta on läbinud kohustusliku kohtueelse menetluse tulenevalt VangS § 1¹ lg-st 8. Seega on kinnipeetaval tulenevalt HKMS § 47 lg-st 2 õigus halduskohtusse pöörduda 30 päeva jooksul pärast vangla otsuse teatavakstegemist.¹⁸²

Kinnipeetavatele seoses hüvitamiskaebusega ettenähtud kohustuslik kohtueelne menetlus võib teatud juhtudel lühendada RVastS § 17 lg-st 3 ja HKMS § 46 lg-st 4 tulenevat tähtaega. Seda juhul, kui kinnipeetav pöördub vangla poole kahju hüvitamise taotlusega enne seaduses sätestatud kolmeaastast tähtaega. Näiteks juhul, kui kinnipeetav esitab vanglale taotluse üks aasta pärast kahju tekitamist, tuleb tal kaebus kohtusse esitada siiski 30 päeva jooksul pärast vangla otsusest teadasaamist ning kolmeaastane tähtaeg alates rikkumisest teadasaamisest enam ei kohaldu.

RVastS § 18 lg 2 kohaselt peab kinnipeetav pöörduma kohtusse 30 päeva jooksul pärast RVastS § 18 lg-s 1 nimetatud kahekuulise tähtaja möödumist ka siis, kui haldusorgan on jätnud kahju hüvitamise taotluse tähtaegselt lahendamata.¹⁸³ Juhul, kui haldusorgan ei ole kahju hüvitamise taotlust lahendanud nõuetekohaselt, kehtib kohtusse pöördumiseks samuti RVastS § 18 lg-s 2 sätestatud tähtaeg.¹⁸⁴ Erinevalt kahju hüvitamise kaebustest ei too muudel juhtudel haldusorgani õigusvastane tegevusetus kaasa kaebetähtaja kulgema hakkamist, sest HKMS § 47 lg 3 kohaselt hakkab kaebetähtaeg kulgema ajast, mil isikule kohtueelse menetluse otsus teatavaks tehti. Siiski on kohtupraktikas asutud seisukohale, et menetluse üldpõhimõtetest tulenevalt ei saa vaide esitaja vaideotsuse saabumist lõpmatult oodata, vaid peab ka ise vaide lahendamise vastu huvi tundma ning pöörduma halduskohtusse mõistliku aja jooksul pärast seda, kui on ilmne, et tema vaide on jäetud läbi vaatamata.¹⁸⁵

¹⁸² RKHKm 08.10.2008, 3-3-1-41-08, p 8.

¹⁸³ RKHKm, 20.10.2008, 3-3-1-42-08, p 9.

¹⁸⁴ RKHKm, 08.10.2008, 3-3-1-41-08, p 10.

¹⁸⁵ E. Andresen. Riigivastutus, lk 64; RKHKm 3-3-1-22-08, p 14.

Hüvitamiskaebuse esitamisel on oluline kaebetähtaja algus. Alati ei ole siiski võimalik üheselt määrata kindlat hetke, millal kannatanu kahjust teada saab või peab teada saama. Autor leiab, et kannatuste põhjustamisega tekitatud mittevarealine kahju saab isikule teatavaks üldjuhul selle tekkimise hetkel. Kohtupraktikas on selgitatud, et kaebuse esitamise tähtaeg hakkab kulgema kahju tekkimisest teadasaamisest alates. Kahju hüvitamise kaebuse tähtaegsuse hindamiseks on Riigikohus soovitanud esmalt välja selgitada, milles kahju seisneb ja seejärel on võimalik selgitada, millise haldusakti või toiminguga kahju tekitati, millal hakkas kulgema kaebuse esitamise tähtaeg ning otsustada, kas kaebus on tähtaegne või mitte.¹⁸⁶

Kui kinnipeetav vaidlustab kohtus kambritingimusi, on ilmselge, et tegemist ei ole ühekordse toiminguga või haldusaktiga, mis on kindlal kuupäeval antud ja teatavaks tehtud. Kambritingimuste vaidlustamisel on tegemist kestva tegevusega vangla poolt. Riigikohus on inimväärikust alandavate kinnipidamistingimuste märkinud, et mittevarealise kahju hüvitise aluse ja suuruse kindlaks tegemine on väga tihedalt seotud kohtlemise kestusega. Arvestada tuleb nii ebainimlikes tingimustes viibimise üldist kestust kui ka konkreetsete ajavahemike pikkust eraldi, sest kinnipidamistingimused ei pruugi kõikidel ajavahemikel olla samasugused ega ühesuguse mõjuga isiku õigustele. Lisaks sellele tuleb arvestada iga konkreetse rikkumise asjaolusid, rikkumise raskusastet ja nende kumulatiivset mõju. Isiku kinnipidamine on jätkuv tegevus, mille kestel võivad tingimused muutuda. Sellises olukorras on keeruline määrata ajahetke, millal kannatanu saab kahjust teada või peab sellest teada saama.¹⁸⁷

Kohtupraktikas on asutud seisukohale, et isiku kinnipidamine inimväärikust alandavates tingimustes on jätkuv haldustoiming ning kogu kinnipidamise perioodi vältel toimub isikule kahju tekitamine, mille lõplik ulatus selgub isikule pärast jätkuva toiminguga lõppemist, mistõttu hakkab jätkuva toiminguga tekitatud kahju hüvitamise nõude esitamise tähtaeg enamasti kulgema, kui lõpeb toiming, millega kahju tekitati.¹⁸⁸

Ka Tallinna Vangla kambripinna kaebustes on kaebetähtaja osas kohtupraktikas asutud seisukohale, et kaebaja pidi väidetavast kahju tekkimisest ja selle põhjustajast teada saama hiljemalt siis, kui lõppes tema hoidmine õigusvastastes tingimustes.¹⁸⁹ Seetõttu pidi kaebajale

¹⁸⁶ RKHKm 25.06.2009, 3-3-1-39-09, p 9.

¹⁸⁷ RKHko 06.03.2014, 3-3-1-93-13, p 13.

¹⁸⁸ RKHko 06.03.2014, 3-3-1-93-09, p 14; TrtRnKm 09.01.2014, 3-13-1407, p 11; TrtRnK 13.05.2014, 3-14-327, p 7.

¹⁸⁹ TrtRnKm 02.12.2012, 3-14-51218.

olema teada väidetav kahju tekitamine ja selle põhjustaja viimasel Tallinna Vanglas viibimise päeval. Võib möönda, et kahju tekitaja on kaebajale teada varem, kuid kahju ulatus selgub alles päeval, kui on toimingute viimane päev ehk Tallinna Vangla kambri tingimuste näitel vanglas viibimise või ebainimlikes tingimustes viibimise viimane päev. Paljud kinnipeetavad on kambri tingimuste peale esitatud kaebustes märkinud kahjust teadasaamise ajaks EIK 19. detsembri 2013 otsuse asjas *Tunis vs. Eesti*. Kinnipeetavad on märkinud, et enne EIK otsust olid nad teadmises, et vangla käitub õiguspäraselt ning sellest tulenevalt ei pöördunud nad varem hüvitamiskaebusega kohtu poole. Töö autor leiab, et kinnipeetavate selline seisukoht näitab pigem seda, et kaebaja ajendiks ei ole kohtule hüvitamiskaebust esitades mitte ebapiisavast põrandapinnast tulenevate kannatuste hüvitamine, vaid EIK *Tunis vs. Eesti* otsuse alusel kujunenud lootus võimalikule rahalisele kasule.

Kohtule esitatud hüvitamiskaebustes Tallinna Vangla vastu on vangla, kui haldusasjas vastustaja, tihtipeale hüvitamiskaebuse aluseks oleva tähtaja poolitanud ning arvestanud kaebetähtaega poolelt perioodilt ja sellest tulenevalt leidnud, et kaebus on osaliselt esitatud tähtaega ületades. Näiteks juhul, kui kinnipeetav viibis Tallinna Vanglas 27.11.2008 – 18.02.2014, on vangla kinnipeetava anglas viibimise perioodi jaganud kaheks erinevaks perioodiks ja on leidnud, et perioodi 27.11.2008 – 16.03.2011 eest oli kahjunõue esitatud tähtaega ületades ja on selles osas hüvitamistaotluse tagastanud. Esimese astme kohtud on sellistel juhtudel seisukohal, et vangla käitus perioodi kaheks jagades õigusvastaselt ning sellest tulenevalt on kinnipeetava kahjunõue õigusvastaselt tagastatud ning kohus loeb kohtueelse menetluse läbituks kogu perioodi ulatuses.¹⁹⁰ Töö autori arvates ei ole vangla lähenemine mõistlik ega kooskõlas kohtupraktikaga. Tallinna Vangla eesmärki sellise tava kujundamisel võib üksnes oletada, kuna vangla nimetatud seisukohta autorile teadaolevalt põhjendanud ei ole. Samas ei ole Tallinna Vangla alati sellisel seisukohal, vaid üksnes siis, kui tegemist on aastatepikkuse jätkuva perioodiga.

EIK on seisukohal, et kui üldjuhul loetakse vangistuse aega jätkuvaks toiminguks, siis olukorras, kus vangistuse ajal on kinnipidamistingimused muutunud, seda teha ei saa. Kinnipidamist saab lugeda „jätkuvaks olukorraks“ siis, kui isikut on kinni peetud sama tüüpi kinnipidamisasutuses olulisel määral sarnastes tingimustes. Isiku vabastamine või üleviimine teist tüüpi kinnipidamisrežiimi – kas sama asutuse sees või väljaspool seda – teeb lõpu

¹⁹⁰ TrtHKm 09.02.2015, 3-14-52484 (koopia autori valduses).

„jätkuvalle olukorrale“.¹⁹¹ Seega tuleb EIK praktika kohaselt kaebetähtaega arvestada kambritingimuste osas lähtuvalt sellest, millal toimub muudatus isiku olukorras. Näiteks ühest vanglast teise paigutamist on kohtupraktikas loetud jätkuva toiminguga lõppemiseks. Eesti esimese astme kohtute praktika pinnalt saab üheselt järeldada, et kohus järgib nii EIK kui RK antud juhiseid kaebetähtaaja alguse kulgemise osas kambritingimuste puhul ning arvutab kaebetähtaega alates pärast jätkuva toiminguga lõppemist.

Kaebetähtaaja juures on veel oluline märkida, et koos kahju hüvitamise nõudega hakkab kaebetähtaeg kulgema ka edaspidi tekkida võiva ettenähtava kahju osas.¹⁹² Selline seisukoht on kooskõlas Euroopa Kohtu praktikaga.¹⁹³ Ühe ja sama kahju hüvitamise nõude osas ei saa kaebetähtaeg alata mitmel korral. Samuti ei saa vangla poolt kahju hüvitamise nõude hilisem tagastamine kaebetähtaega uuesti käivitada ega see, kui vangla vastusesse on lisatud vaidlustamisviide.¹⁹⁴

Hoolimata sellest, et kahju hüvitamise nõude esitamise tähtaeg on võrdlemisi pikk, saab ka seda tähtaega, nagu kõiki halduskohtulikke kaebetähtaegu, ennistada. Kaebuse esitamise ennistamise alused on sätestatud HKMS §-s 71.¹⁹⁵ Seaduses sätestatud tähtaaja ennistamine on lubatav erandina üksikjuhtumil õiglase tulemuse saavutamiseks ning see on võimalik üksnes menetlusosalise avalduse alusel. Ennistamine on põhjendatud, kui on esinenud olulised ja kestvad takistused kaebeõiguse kasutamiseks või muu menetlustoiminguga tegemiseks ettenähtud ajavahemiku jooksul ning isiku eelduslikult rikutud õigus kaalub üles õiguskindluses rajanevad teiste isikute õigused ja huvid. Kohus otsustab ennistamise kaalutlusõiguse alusel.¹⁹⁶

Lubadust, et kaebaja kahju hüvitamise taotlusega tegeletakse, hooletut suhtumist oma õiguste kaitseks vajaliku kaebekorra väljaselgitamisesse, ei ole kohtupraktikas peetud kaebetähtaaja ennistamise aluseks.¹⁹⁷ Tõsi, viidatud asjas pidas kohus kaebajat halduskohtusse pöördumise küsimustes keskmisest kodanikust märksa teadlikumaks isikuks.

¹⁹¹ EIKo 04.12.2012, 19619/03, Petriks vs. Läti.

¹⁹² RKHKo 12.12.2012, 3-3-1-59-12, p 16-17.

¹⁹³ EKo, C-445/06, Danske Slagterier, p 49.

¹⁹⁴ TrtRnKm 10.04.2012, 3-10-2580, p 14.

¹⁹⁵ HKMS § 71 lg 1 kohaselt kui menetlusosaline lasi mööda seaduses sätestatud menetlustähtaaja, ennistab kohus tähtaaja menetlusosalise avalduse alusel, kui menetlusosaline ei saanud tähtaega järgida mõjuval põhjusel.

¹⁹⁶ V. Lapimaa. HKMS § 71/A. – K. Merusk, I. Pilving (koost). Halduskohtumenetluse seadustik. Komm vlj.

¹⁹⁷ TrtRnKm 10.04.2012, 3-10-2580, p 15.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, millistel juhtudel on tegemist inimväärikust alandavate kambritingimustega ning millistel juhtudel ja millises vormis tuleb sellistes tingimustes viibinud isikule tekitatud mittevaraline kahju hüvitada. Lähtudes töö eesmärgist on uurimisobjektiks kinnipeetavate kambri tingimused vanglas. Analüüsist jäävad välja muude õiguste rikkumisega tekitatud võimalikud väärikuse alandamise juhtumid. Samuti ei uurita töös varalise kahju hüvitamist, kuna praktikas on ebainimlike kambritingimustega seoses esitatud valdavalt mittevaralise kahju hüvitamise nõudeid.

Töö esimeseks ülesandeks oli välja selgitada, mida kujutab endast inimväärikus. Kuigi inimväärikuse aluspõhimõttel on rohkem kui kahe tuhande aasta pikkune ajalugu, ei ole käesoleva ajani inimväärikuse mõistet seaduse tasandil sisustatud. Seetõttu on inimväärikuse mõiste jäänud tõlgenduste ja kohtupraktika kujundada. Töö autor nõustub Riigikohtu käsitlemisega inimväärikusest, mille kohaselt inimväärikus on põhiõiguste alus ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse eesmärk. Inimväärikus on osa põhiõiguste olemusest, seda tuleb austada ja kaitsta ning sealjuures laieneb õigus inimväärikale kohtlemisele igapähele, s.h kinnipeetavatele. Eesti Vabariigi Põhiseaduse järgi on inimväärikus riigi poolt kaitstav väärtus ning põhiseaduses räägitakse inimväärikusest eeskätt inimese põhiõiguste kaitsmise kaudu. Eesti kontekstis käsitletakse inimväärikust kui inimõiguste alusväärtust ja põhiprintsiipi. Autor on seisukohal, et inimväärikus on iseseisvalt kaitstav põhiõigus. Seda seisukohta toetab ka PS § 18, mille kohaselt ei tohi kedagi piinata, julmalt või väärikust alandavalt kohelda ega karistada.

Seoses inimväärikuse absoluutsusega osutab autor, et Eesti Vabariigi Põhiseaduse ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kohaselt, on inimväärikus absoluutne ning selle peab tagama mistahes ajal ja olukorras. EIK on seisukohal, et inimväärikus on absoluutne ning see tuleb tagada igas olukorras. Riigikohus leiab, et ühiskonnas ei saa olla absoluutseid ja piiramatuid õigusi. Eesti kohtute praktika ja õiguskirjandus on vastupidisel seisukohal. Töö autor leidis, et inimväärikuse austamise nõue ei ole siiski piiramatu, kuna inimväärikuse absoluutsuse korral tuleks kõik põhiõigused klassifitseerida absoluutseteks, mis viiks aga õiguste konkurentsini, kuid kohtupraktikas on selgelt väljendatud seisukohta, et üht õigust ei või teisele eelistada.

Töös selgus, et kuigi kohtupraktika ei ole kujundanud ühtset seisukohta inimväärkuse mõiste tunnuste osas, on siiski antud juhiseid, millistel juhtudel võiks möönda isiku inimväärkuse alandamist. EIK on osundanud, et ebainimliku ja alandava kohtlemisena kvalifitseerumiseks EIÕK art 3 mõttes peab väärkohtlemine olema ületanud teatud minimaalse raskusastme. Töö autor leidis, et Eesti siseriiklikud kohtud toetuvad EIK juhiste, kuid on seadnud inimväärkuse rikkumise tuvastamise piiriks vältimatu kannatuste taseme ületamise. Autor leidis kohtupraktika analüüsimisel, et tegemist on samasisuliste seisukohtadega. Samas ei ole EIK ega Riigikohus sisustanud mõistet „minimaalne raskusaste“ või „kannatuste vältimatu tase“. Töös läbiviidud analüüsi tulemusel selgus, et kannatuste vältimatu taseme ületamiseks peavad kinnipidamisega kaasnema isikule täiendavad piirangud ja kannatused, mis ei ole otseselt vajalikud kinnipidamisrežiimi järgimiseks. EIK on viidanud inimväärkuse alandamise võimalikkusele ka juhul, kui äärmist ebamugavust on põhjustatud tundideks ning see on tekitanud isikule kas kehalisi ja/või vaimseid kannatusi, mis võisid isikule tekitada hirmu, ängistust ning alanduse tunnet. Nii EIK kui Riigikohus on märkinud, et inimväärkuse alandamise hindamisel tuleb igal üksikjuhtumil kaaluda fakte tervikuna, arvestades kõiki mõjutavaid asjaolusid kogumis. Üldjuhul võetakse inimväärkuse alandamise hindamisel arvesse kohtlemise pikkust ja mõju isikule. Lisaks võib tähtsust omada isiku vanus, sugu ja tervises seisund.

Teadaolevalt kaasnevad vangistusega paratamatult teatud ebamugavused, kuid inimväärkuse kaitseala ei hõlma siiski iga võimalikku ebameeldivustunnet, mida isik võib kinnipeetavana kogeda. Töö teise peatüki ülesandeks oli uurida, millistele tingimustele peab kinnipeetava kambr vastama ning milliste kambritingimuste korral saab tingimusi pidada inimväärkust alandavateks. Töö autor leidis, et kohtute poolt on peetud inimväärkust alandavateks kinnipidamistingimusteks näiteks halbu ja privaatsust mittevõimaldavaid sanitaarruume, kahjureid ja putukaid kambrites ning ülerahvastatust ja vähest liikumisvõimalust. Kohtulahendite analüüsi põhjal selgus seoses kambritingimustega, et alandava kohtlemisega on tegemist juhul, kui kambris on ühe kinnipeetava kohta isiklikku ruumi vähem kui 3 m², kuna see on vastuolus EIÕK art-ga 3. Nimetatud seisukoha märkis EIK konkreetselt Tallinna Vangla osas 19. detsembri 2013 lahendis *Tunis vs. Eesti*. EIK rõhutas, et kuigi kambrites, kus on mitu kinnipeetavat, on soovitatav isiklik kambripind vähemalt 4 m², siis EIK senise praktika kohaselt on olukord, kus kinnipeetaval on vähem kui 3 m² pörandapinda, juba iseenesest EIÕK art 3 rikkumise tuvastamise aluseks. Vaatamata EIK nimetatud seisukohale, leidis Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium 2014. aasta juunis asjas nr 3-4-1-9-14, et ei saa

eeldada, et 2,5 m² põrandapinda kinnipeetava kohta iseenesest alandab isiku väärikut, vaid hinnata tuleb kinnipidamistingimusi kogumis. Autor märgib, et Eesti esimese astme kohtud on 2015. aasta algse seisuga asunud enamasti seisukohale, et kinnipeetava ainuüksi alla 3 m² isikliku ruumiga kambris hoidmine on väärikut alandav ning teisi tingimusi kogumis hinnatakse eelkõige juhul, kui kohus hakkab kaaluma võimaliku kahju hüvitise suuruse väljamõistmist. Töö autor on seisukohal, et esimese astme kohtute lähenemine on mõistlik, kuna EIK-i seisukohtadest ei saa teadlikult mööda vaadata. Vastasel juhul võib EIK-i seisukohtade arvestamata jätmine tuua kaasa uute kaebuste laviini EIK-sse, kus väljamõistetavad hüvitised on kordades suuremad kui siseriiklikult välja mõistetakse. Samas ei tohi tähelepanuta jätta, et teise instantsi kohus ei ole veel, käesoleva töö esitamise hetke seisuga, lahendanud esimese astme kohtute lahendite peale esitatud apellatsioonkaebuseid seoses ebainimlike kambritingimustega ja isikliku pinna suurusega kambris.

Töö kolmandaks ülesandeks oli välja selgitada, kuidas tuleb inimväärikuse tagamise kohustuse rikkumine kinnipeetavale heastada. Autor leidis töös, et inimväärikuse alandamisega tekitatud mittevaralise kahju heastamise viisideks on rahalise hüvitise määramine ja naturaalsestitutsioon. Autor on seisukohal, et rahalise hüvitise määramisel on tegemist kannatanule makstava kompensatsiooniga inimväärikuse alandamisega tekitatud mittevaralise kahju tekitamise eest. Naturaalsestitutsiooni puhul on tegemist olukorraga, kui püütakse kõrvaldada inimväärikuse alandamise tulemusel tekkinud õigusvastaseid tagajärgi. RVastS § 9 lg-st 1 võib järeldada, et kui kohus tuvastab süüliselt tekitatud inimväärikuse alandamise, tingib see alati rahalise hüvitise väljamõistmise. Samas on RVastS § 11 vanglale andnud võimaluse tagajärgede kõrvaldamiseks muul viisil kui rahalise hüvitise näol. Kohtupraktikas see selliselt aga ei väljendu. Töös analüüsitud kohtupraktikast nähtus, et kannatanutele on seoses inimväärikut alandavates kambritingimustes hoidmisega tekitatud mittevaralise kahju korral tekkinud mittevaralist kahju heastatud nii rahalise hüvitise määramisega, kuid on piirdunud ka üksnes tegevuse õigusvastaseks tunnistamisega. Töö autor on seisukohal, et juhul kui kinnipeetav enam ei viibi ebainimlikes kambritingimustes ning kahju on juba tekkinud, ei saa tekitatud hingelisi kannatusi enam olematuks teha. Sellest tulenevalt leidis autor, et rahalise hüvitise määramine kompensatsiooniks on õigustatud ja põhjendatud, v.a juhul, kui kinnipeetav ise ei taotle kahju hüvitamist natuuras või tegemist oli väheintensiivse riivega. Juhul, kui kinnipeetav viibib jätkuvalt ebainimlikes kambritingimustes, võib autori arvates kahju heastamine olla põhjendatud ka muul viisil, kui üksnes rahaline hüvitis, näiteks vangla poolt

pakutavate soodustustega, mida kinnipeetaval muidu ei ole õigus saada. Seejuures tuleb aga arvestada kõiki kinnipidamistingimusi kogumis.

Rahalise hüvitise määramisel on kohtutel diskretsiooniõigus. Samas tuleb arvestada RVastS § 9 lg 2 kohaselt õiguserikkumise raskusega ning süü vormi ja raskusega. Samuti tuleb arvestada RVastS §-s 13 sätestatud kriteeriumitega. Autor leidis, et esimese astme kohtud on Tallinna Vangla vastu esitatud kaebustes seoses ebainimlike kambritingimustega hüvitise suuruse määramisel arvestanud järgmisi asjaolusid: isikliku ruumi suurus kambris ühe kinnipeetava kohta; kas kaebaja puhul oli tegemist vahistatu või kinnipeetavaga; ebainimlikes tingimustes viibimise kestus (s.h kas tegemist oli jätkuva toiminguga või viibis kaebaja alandavates tingimustes lühiajaliselt erinevatel perioodidel); kambri valgustuse ja ventilatsiooni piisavus; sportimisvõimaluste olemasolu; jalutuskäikude võimaldamine jmt. Töö autor on seisukohal, et esimese astme kohtu seisukohad seoses hüvitise suuruse määramisega on olnud piisavalt põhjendatud ning neist nähtub, kuidas kohus väljamõistetava hüvitise suuruseni jõudis. Kuna määratava hüvitise suurus on kujunenud kohtuniku sisetunde alusel, on mõistetav, et väljamõistetud hüvitise summad erinevad.

Kohtupraktikas on ka vabandamist peetud võimalikuks kahju heastamise viisiks RVastS § 11 lg 1 alusel. Töö autor nimetatud seisukohta ei poolda, kuna seadusest ei tulene isikule õigust nõuda kohtult haldusorgani kohustamist vabandama. Samuti ei tulene seadusest kohtule õigust omaalgatuslikult kohustada haldusorganit kannatanu ees vabandama ning kohus peab lähtuma seaduses sätestatust. PS § 25 kommentaaris on märgitud, et vabandamist, kui õiguskaitsevahendit kehtiv õigus nõuda ei võimalda. Samale seisukohale on asunud HKMS § 5 kommentaaris, et käsitus vabandamise võimalikkuse kohta ei ole põhjendatud. Töö autor asus seisukohale, et vabandus ei kõrvalda ühtegi mittevaralise kahju tekitatud tagajärge, vaid võib üksnes leevendada toimunud rikkumist. Samas leidis autor, et juba toimunud vabandamist võiks arvestada kahju hüvitamisena olukorras, kus on täidetud mõni RVastS § 9 lg 1 koosseis, aga samas on tekkinud kahju väike. Nimetatud põhimõtet võiks kasutada väheintensiivse riive puhul, s.h inimväärikust alandavate kambritingimuste korral, kus oleks võimalik vabandamisele viidates öelda, et rahaline hüvitis ei ole põhjendatud või vähendada määratavat rahalist hüvitist, arvestades vastustaja varasemat vabandamist.

Kohtulahendite analüüsist nähtub, et esimese astme kohtud arvestavad ebainimlike kambritingimustega seotud kaebuste lahendamisel nii Riigikohtu, kui Euroopa Inimõiguste

Kohtu praktikaga. Ebainimlike kambritingimustega seonduvas on esimese astme kohtud valdavalt ühisel seisukohal, kuid kuna teise instantsi kohus ega Riigikohus ei ole töö kirjutamise ajaks oma seisukohta väljendanud, on võimalik, et töös märgitud esimese astme kohtute seisukohad ei omanda formaalset siduvust teiste juhtumite suhtes.

The compensation of detainees of non-pecuniary damages caused by affrontation of human dignity

Summary

The European Court of Human Rights (ECHR) took the ruling of 19 December 2013 in *Tunis vs. Estonia*, considered that keeping a detainee in Tallinn Prison cell with a personal space for one prisoner staying in a cell are less than 3 m², is incompatible with human rights and European Convention for the Protecting of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) and constitutes a degrading manner. The Court sentenced him in inhumane conditions of stay for non-pecuniary damages of EUR 10 000. That decision led to a massive return of prisoners to court in relation to the Tallinn Prison cell conditions. Consequently, in the Estonian courts the current issue is of a matter of personal space, the size of the prison inmates, but other chamber conditions' compliance with the law. This paper analyzes only the degrading situations in connection with the terms and conditions of the chambers and is concerned only for unlawfully caused damages.

Master's thesis aims to clarify in which cases the chamber conditions are degrading to human dignity and in what form should the person who stayed in such circumstances be compensated for the non-pecuniary damages. Based on the purpose the subjects of this paper are the conditions of chambers where people are detained. The analysis excludes any other violation of rights caused by the possible cases of affrontation of dignity. It also does not examine compensation for material damages, as in practice predominant claims are non-pecuniary damage claims in cases of inhumane conditions of the chambers.

In order to achieve the sole purpose of this paper, the objective must first answer the question of what constitutes human dignity, and the if case-law has developed criteria to define the concept of human dignity and the affrontation of human dignity. Then it explains the conditions of the chambers that are considered degrading to human dignity. Since the state has an obligation to ensure decent treatment of prisoners in prison it is an important issue of how to compensate the breach of that obligation to the prisoner. As a result, the work analyzes the cases in which a person must be compensated for the violation in form of financial compensation and what would be the alternative remedies. In addition the procedure and deadlines of non-

pecuniary damage claims will be asserted. However, rectifying damages by eliminating the consequences of the unlawful actions will be excluded from this analysis.

Although the basic principle of human dignity has more than two thousand years of history, in the present time the concept of human dignity, at the legislative level, is not accommodated. Therefore, the concept of human dignity has been developed by interpretations and case law. The author agrees with the approach of the Supreme Court on human dignity - human dignity is a basic fundamental right and the objective of fundamental freedoms and rights. Human dignity is part of the very nature of fundamental rights, it must be respected and protected, and thereby extends the right to dignified treatment for everyone, including prisoners.

The author found that, although the case law does not form a common position on the concept of human dignity, it does, however, give the instructions given to cases in which affrontation of human dignity may be conceded. The Court has indicated that to qualify as inhuman and degrading treatment within the meaning of article 3 of the ECHR, the ill-treatment had to exceed a certain minimum level of difficulty. The author pointed out that the Estonian national courts rely on the Court's instructions, but has set a limit of detection of violation of human dignity, exceeding the unavoidable level of suffering. The author found in case law analysis that it's a case of same substantive views. However, the Court or the Supreme Court can not interpret the term "minimum level of severity" or "unavoidable level of suffering". The author notes that the unavoidable level of suffering must be accompanied with detention by additional limitations and sufferings, that may not directly be required to comply with detention rules. The Court has referred to the possibility of affirmation of human dignity, even if extreme discomfort is caused by several hours, and it has caused the person's physical and /or mental suffering, that might have caused fear, anxiety, and a sense of humiliation. Both the European Court of Human Rights and the Supreme Court has indicated that the affrontation of human dignity must be assessed in each individual case, to consider the facts as a whole, taking into account all the circumstances that affect the collection. In general, in cases of affrontation of human dignity, the length of damaging actions and effect on the person is taken into account. In addition, the person's age, gender and health status may be of importance.

It is known that certain inconveniences are inevitable in association with imprisonment, but the protected areas in the matter of human dignity, however, do not include any possible unpleasantness which a person may experience as a prisoner. The author found that the courts

found degrading to human dignity in prisons to be- bad/not private sanitary facilities, vermin and insects, and overcrowding of the chambers and forced lack of mobility. Case law analysis showed that the degrading of human dignity is in place where the chamber has per one prisoner in the personal space of less than 3 m², because it is contrary to the ECHR, Article 3. The Court specifically referred to Tallinn Prison, in the 19 December 2013 as regards the settlement to *Tunis v Estonia*. The Court emphasized that in cells where there are number of inmates, it is advisable to have personal cell surface of at least 4 m² per detainee, the Court held that the current situation in which the prisoner has less than 3 m² of floor space, is itself an infringement of the ECHR, Article 3. Despite the ECHR stand, the Supreme Courts Constitutional Review Chamber in June 2014 in case no 3-4-1-9-14: it can not be assumed that the 2.5 m² of floor space per inmate in itself lowers the dignity of the person, but rather to assess the conditions of detention of the collection. The author notes that the Estonian courts of first instance in 2015, at the beginning of the year, agreed that the sole of less than 3 m² of personal space in chamber is degrading, and other conditions of collection will be assessed in particular when the court will consider the potential amount of damages to be ruled. The author considers that the courts of first instance have a reasonable approach, since the ECHR views can not be deliberately ignored. Otherwise, the failure to take into account the views of ECHR will lead to an avalanche of new complaints to the ECHR, the compensations are many times higher than they would be in the national level. It should not be left unnoted that the second instance courts had not yet, at the moment of the submission of this paper, solved the appeals against rulings of courts of first instance, in relation to the inhuman conditions of the chambers and the chamber size in regards to personal space.

The author found that forms of reparations of non-monetary damages by degrading ones dignity are monetary compensation and the determination compensation in kind. The author considers that when determining the amount of monetary compensation to be paid to the victim is a compensation for degrading of human dignity for the non-pecuniary damages. Compensation in kind is a situation where there is an attempt to eliminate the results of unlawful consequences of degrading of human dignity. According to the State Liability Act § 9 paragraph 1, it can be concluded that, if the Court finds that there has been wrongfully caused degrading of human dignity, it always leads to the ruling of the financial compensation. However, the State Liability Act § 11 has given the prison an opportunity to eliminate the consequences otherwise than in the form of financial compensation. In practice, however, it does not express as such. On cases focused in this paper it showed that the victims of affrontation of human dignity in degrading

conditions resulted in non-pecuniary damages were awarded monetary compensations and in some cases it has just limited with acknowledgment of unlawful action. The author is of the opinion that if the detainee is no longer located in subhuman conditions, and damage is thus already incurred, psychological trauma can not be undone. Consequently, the author found that the determination of compensation for financial compensation is justified and legitimate, unless the prisoner himself does not seek compensation for damage in kind. If the detainee continues to stay in inhumane conditions, it can be justified by the author's view, the damage be rectified in other ways than just financial compensation. In which case all the conditions should be taken into account in collection.

Case-law has also considered an apology as a possible reparation, according to State Liability Act § 11 subsection 1. The author's position is not in favor of that, because the law does not give the person the right to demand the court obliging administrative authorities to apologize. Nor does the law give court, on it's own motion the right to make the administrative party to apologize and the court must follow the law. The commentary of Section 25 of the Constitution noted that the apology as a remedy can not be demanded. The same view is in the commentary of Code of Administrative Court Procedure § 5, that the discussion on the possibility of apology is not justified. The author took the view that an apology does not eliminate any non-pecuniary damage caused consequence, but can only mitigate the violation occurred. However, the author found that an apology might be taken into account as the damage compensation in a situation where a few compositions of State Liability Act § 9, paragraph 1, were met, but at the same time there is a little damage. That principle could be used for low-intensity interference, including affront to human dignity in chamber conditions, where it would be possible referencing an apology that the financial compensation is not justified or to reduce the financial compensation in the light of the respondent's previous apology.

Case analysis shows that the courts of first instance take into account both practices of the Supreme Court of Justice and the European Court of Human Rights. In the matter of inhuman conditions of the chambers the first instance courts understanding is unanimous, but because the second instance court or the Supreme Court does not have a position at the time of writing of this paper on the personal space size per detainee in the chamber, there is a possibility that the work of first degree views are not formally binding.

Kasutatud materjalide loetelu

Kasutatud kirjandus

1. Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses – Juridica eriväljaanne/2001.
2. Andresen, E. Riigivastutus. Õppematerjal kohtunikele. Tartu: Riigikohus, koolitusosakond, 2009.
3. Andresen, E. Õigusvastaste tagajärgede kõrvaldamine ja kahju hüvitamine riigivastutusõiguses – Juridica III/2006, lk 159 - 171.
4. Annus, T. Riigiõigus. Tallinn: Juura, 2006.
5. Arai-Yokoi, Y. Grading Scale of Degradation: identifying the threshold of degrading treatment or punishment Under article 3 ECHR. Arvutivõrgus: <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r30903.pdf>. 19.01.2015.
6. Ernits, M. Põhiõiguste mõiste ja tähendus õigussüsteemis. – Juridica 1996/ IX.
7. Hion, M. Piinamise, väärkohtlemise ja karistamise keeld. – Juridica. Arvutivõrgus: http://www.juridica.ee/get_doc.php?id=507.
8. Kanger, L. Kahju hüvitamise nõue riigivastutuse seaduse alusel. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2008. – Arvutivõrgus: [www.riigikohus.ee/vfs/775/Analyys%20Riigivastutus\(L.Kanger\).pdf](http://www.riigikohus.ee/vfs/775/Analyys%20Riigivastutus(L.Kanger).pdf), 15.02.2015.
9. Kramer, M. Human Dignity in German Law. Arvutivõrgus: http://www.idi.org.il/media/250990/85_abstract_en.pdf. 14.01.2015.
10. Merusk, K., Pilving, I (koost). Halduskohtumenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura, 2013.
11. Murdoch, J., The treatment of prisoners: European standards. Strasbourg: Council of Europe Publishing 2006.
12. P. Kaufmann, H. Kuch. C. Neuhäuser. E. Webster. Humiliation, degradation, dehumanization. London; New York: Springer 2011.
13. Kranich, H. Inimväärkuse mõiste sisu sõltuvus õigussüsteemist – Juridica, IX/2010.
14. Kretzmer, D., Klein, E. The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse. Kluwer Law International: Haag 2002.
15. Madise, Ü. jt (toimet). Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura, 2012.
16. Maruste, R. EIÕK staatus Eesti õigussüsteemis – Juridica 1996/IX, lk 474-478.
17. Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste- ja vabaduste kaitse. Tallinn: Juura, 2004.

18. Maruste, R. Väärkohtlemise käsitus Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas – Juridica 2003/II.
19. Murdoch, J. Kaitse piinamise või ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise vastu. Riigikohus. Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=534>. 09.01.2015.
20. Olesk, M. Inim- ja põhiõigused vanglas. Euroopa vangistusõiguse põhimõtted. Justiitsministeerium, 2010.
21. Ovey, C., White, C.A. The European Convention on Human Rights. Oxford University Press, 2006. Fourth edition.
22. Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee 27. aprilli 2005. aasta aruanne Eesti kohta (CPT/Inf (2005) 6) – Arvutivõrgus: www.cpt.coe.int/documents/est/2005-06-inf-eng.htm, (19.01.2015).
23. Ploch, A. Why dignity matters: dignity and the right (or not) to rehabilitation from international and national perspectives – International Law and Politics, Vol 4, 2012, lk 895.
24. Tiedemann, P. Der Begriff der Menschenwürde. Eine ANtrage an die Sozialphilosophie. – E-Journal Philosophie der Psychologie 2006. Arvutivõrgus: <http://www.jp.philo.at/texte/TiedemannP1.pdf>.
25. Varul, P. jt (koost). Võlaõigusseadus I. Üldosa (§§ 1-207). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2006.
26. K. S. Ziegler, K. S., Huber, P. M. Current Problems in the Protection of Human Rights. Hart: 2013.
27. Euroopa Nõukogu raport Eesti valitsusele piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) Eesti külastuse kohta, mis toimus 30. mai kuni 6. juuni 2012. Arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/documents/est/2014-01-inf-est.pdf>. 09.03.2015.
28. Õiguskantsleri 2014. aasta protokoll kontrollkäigust Tallinna Vanglasse. Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_tallinna_vangla_2.pdf. 09.03.2015.

Kasutatud õigusaktid

29. Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT 1992, 26, 349. RT I, 27.04.2011, 2.
30. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 1996, 11, 34. RT II 2010, 14, 54.

31. Euroopa Liidu Toimimise Leping. – ELT 30.03.2010.
32. Euroopa Liidu Põhiõiguste Harta. 2010/C 83/02/ - Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ET:PDF>.
33. Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 23.02.2011, 3. RT I, 19.03.2015, 24.
34. Haldusmenetluse seadus. – RT I, 2001, 58, 354. RT I 23.02.2011, 8.
35. Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon. RT II 1996, 36, 132.
36. Riigi poolt isikule alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seadus. – RT I 1997, 48, 775. RT I, 10.06.2011, 4.
37. Riigilõivuseadus – RT I 30.12.2014. RT I, 23.03.2015, 30.
38. Riigivastutuse seadus. – RT 2001, 47, 260. RT I 13.09.2011, 11.
39. Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376. RT I, 12.07.2014, 10.
40. Võlaõigusseadus. – RT 2001, 81, 487. RT I, 11.04.2014, 13.
41. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni inimõiguste ülddeklaratsioon. Arvutivõrgus: <http://vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon>. 19.01.2015.

Kasutatud kohtupraktika

42. EIKo 13.12.1977, 5310/71, Iirimaa vs. Ühendkuningriik.
43. EIKo 25.04.1978, 5856/72, Tyrer vs. Ühendkuningriik.
44. EIKo 06.04.2000, 26772/95, Labita vs. Italy.
45. EIKo 27.06.2000, 22277/93, Ilhan vs. Türgi.
46. EIKo 28.09.2000, 25498/94, Messina vs. Itaalia (nr 2).
47. EIKo 26.10.2000, 30210/96, Kudla vs. Poola.
48. EIKo 19.04.2001, 28524/95, Peers vs. Kreeka.
49. EIKo 10.07.2001, 33394/96, Price vs. Ühendkuningriigid.
50. EIKo 24.07.2001, 44558/98, Valasinas vs. Leedu.
51. EIKo 29.04.2002, 2346/02, Pretty vs. Ühendkuningriik.
52. EIKo 15.07.2002, 47095/99, Kalashnikov vs. Venemaa.
53. EIKo 05.04.2005, 54825/00, Nevmerzhitsky vs. Ukraina.
54. EIKo 09.06.2005, 44082/98, I.I vs. Bulgaaria.
55. EIKo 27.03.2008, 67086/01, Korobov ja teised vs. Venemaa.
56. EIKo 02.07.2009, 41653/05, Kochetkov vs. Eesti.

57. EIKo 01.06.2010, 22978/05, Gäfgen vs Saksamaa.
58. EIK 27.03.2012, 1900/04, Geld vs. Venemaa
59. EIKo 29.05.2012, 16563/08, Julin vs. Eesti.
60. EIKo 25.09.2012, 58164/10, Bygylashvili vs. Kreeka.
61. EIKo 04.12.2012, 19619/03, Petriks vs. Läti.
62. EIKo 07.05.2013, 38967/10, Mets vs. Eesti.
63. EIKo 25.06.2013, 6427/10, Anton Krempel vs. Sloveenia.
64. EIKo 30.07.2013, 19730/10, Toma Barbu vs. Rumeenia.
65. EIK 17.10.2013, 54996/07, Klyukin vs. Venemaa.
66. EIKo 10.12.2013, 7087/04, Novikov vs. Venemaa.
67. EIKo 19.12.2013, 429/12, Tunis vs. Eesti.
68. EIKo 18.02.2014, 33003/11, Necula vs. Rumeenia.
69. EIKo 05.06.2014, 33761/05, Tereshchenko vs. Venemaa.
70. EIKo 08.07.2014, 33038/04, Stoian vs. Rumeenia.
71. EIK 06.11.2014, Petrovich vs. Rumeenia.
72. EIKo 13.11.2014, 75985/12, Bahna vs. Rumeenia.
73. EIK 02.12.2014, 5901/13, Pozaic vs. Horvaatia.
74. EIKo 16.10.2014, 20077/04, Suldin vs. Venemaa;
75. EIKo 13.01.2015, 61243/08, Elberte vs. Latvia.
76. EIK 20.01.2015, 47775/10, Tomoiaga vs. Rumeenia.
77. EIKo 03.02.2015, 22765/12, Apostu vs. Rumeenia.
78. EIKo 12.03.2015, 7334/13, Mursic vs. Horvaatia.
79. EKo, C-445/06, Danske Slagterier.

80. TlnHK 08.04.2009, 3-09-446.
81. TlnHKo 16.04.2014, 3-13-1119.
82. TlnRnKo 31.03.2008, 3-06-1680.
83. TrtHKo 30.05.2008, 3-08-654.
84. TrtHKo, 12.02.2014, 3-13-1589.
85. TrtHKo 11.03.2014, 3-13-1885.
86. TrtHKo 03.06.2014, 3-14-51013.
87. TrtHKo 30.09.2014, 3-14-196.
88. TrtHKo 02.10.2014, 3-14-51196.
89. TrtHKo 12.11.2014, 3-14-50698.

90. TrtHKo 30.09.2014, 3-14-50996.
91. TrtHKo 02.10.2014, 3-14-51258.
92. TrtHKo 16.10.2014, 3-14-51217.
93. TrtHKo 27.11.2014, 3-14-51331.
94. TrtHKo 13.11.2014, 3-14-51360.
95. TrtHKo 02.12.2014, 3-14-51398.
96. TrtHKo 22.12.2014, 3-14-51272.
97. TrtHKo 03.01.2015, 3-14-51060.
98. TrtHKo 06.01.2015, 3-14-51413.
99. TrtHKo 15.01.2015, 3-14-51775.
100. TrtHKo 19.01.2015, 3-14-51142.
101. TrtHKo 20.01.2015, 3-14-50870.
102. TrtHKo 24.01.2015, 3-14-51902.
103. TrtHKo 29.01.2015, 3-14-52314.
104. TrtHKm 09.02.2015, 3-14-52484.
105. TrtHKo 03.03.2015, 3-14-52483.
106. TrtHK 3-15-858.

107. TrtRnKo 30.11.2007, 3-07-1426.
108. TrtRnk 10.04.2012, 3-10-2580.
109. TrtRnKo 20.12.2013, 3-11-700.
110. TrtRnk 09.01.2014, 3-13-1407.
111. TrtRnk 13.05.2014, 3-14-327.
112. TrtRnko 21.10.2014, 3-12-2041.
113. TrtRnk, 02.12.2014, 3-14-51218.

114. RKHKo 17.06.2002, 3-3-1-32-02.
115. RKHKm 04.04.2003, 3-3-1-32-03.
116. RKHKo 20.06.2003, 3-3-1-51-03.
117. RKHKo 11.03.2004, 3-3-1-8-04.
118. RKHKo 18.11.2004, 3-3-1-33-04.
119. RKHKo 10.06.2005, 3-3-1-30-05.
120. RKHKo 22.03.2006, 3-3-1-2-06.
121. RKHKo 28.03.2006, 3-3-1-14-06.

122. RKHKo 05.10.2006, 3-3-1-44-06.
123. RKHKo 03.04.2007, 3-3-1-6-05.
124. RKHKm 09.05.2008, 3-3-1-22-08.
125. RKHKo 18.06.2008, 3-3-1-35-08.
126. RKHKm 08.10.2008, 3-3-1-41-08.
127. RKHKm, 20.10.2008, 3-3-1-42-08.
128. RKHKo 20.11.2008, 3-3-1-47-08.
129. RKHKm 25.06.2009, 3-3-1-39-09.
130. RKHKm 12.11.2009, 3-3-1-70-09.
131. RKHKo 11.12.2009 3-3-1-80-09.
132. RKHKm 16.12.2009, 3-3-1-71-09.
133. RKHKo 11.03.2010, 3-3-1-2-10.
134. RKHKo 15.03.2010, 3-3-1-93-09.
135. RKHKo 07.04.2010, 3-3-1-5-10.
136. RKHKo 21.04.2010, 3-3-1-14-10.
137. RKHKm 02.06.2010, 3-3-1-30-10.
138. RKHKo 23.09.2010, 3-3-1-41-10.
139. RKHKm 17.03.2011, 3-3-1-97-10.
140. RKHKo 10.10.2011, 3-3-1-38-13.
141. RKHKo 20.10.2011 3-3-1-43-11.
142. RKHKm 11.02.2012, 3-3-1-30-12.
143. RKHKo 15.03.2012, 3-3-1-17-12.
144. RKHKo 30.04.2012, 3-3-1-23-12.
145. RKHK 12.06.2012, 3-3-1-3-12.
146. RKHKm 12.12.2012, 3-3-1-59-12.
147. RKHKo 16.04.2013, 3-3-1-38-13.
148. RKHKm 04.06.2013, 3-3-1-86-12.
149. RKHKo 10.10.2013, 3-3-1-83-13.
150. RKHKo 28.02.2014, 3-3-1-6-14.
151. RKHKo 05.03.2014, 3-3-1-10-14.
152. RKHKo 06.03.2014, 3-3-1-93-13.
153. RKHKm 22.05.2014, 3-3-1-30-14.
154. RKHKo 02.10.2014, 3-3-1-47-14.
155. RKHKo 11.12.2014, 3-3-1-64-14.

156. RKHKo 17.12.2014, 3-3-1-70-14.

157. RKKKo 26.08.1997, 3-1-1-80-97.

158. RKTKo 08.02.2001, 3-2-1-1-01.

159. RKTKo 13.05.2005, 3-2-1-17-05.

160. RKTKo 26.05.2005, 3-2-1-34-05.

161. RKTKo 27.09.2005, 3-2-1-81-05.

162. RKTKo 31.05.2007, 3-2-1-54-07.

163. RKTKo 20.06.2013, 3-2-1-73-13.

164. RKPJV 21.01.2004 3-4-1-7-03.

165. RKPJVK 20.06.2014, 3-4-1-9-14.

166. RKÜKo 06.01.2004, 3-1-3-13-03.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karen Männiste

(sünnikuupäev: 24.05.1986),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kinnipeetavale inimväärikust alandavate kambritingimustega tekitatud mittevahalise kahju hüvitamine,

mille juhendaja on LL. M Ene Andresen,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 04.05.2015